TÜRKİYE - BOSNA HERSEK

EKONOMİK İLİŞKİLERİN GELİŞTİRİLMESİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR YENİ UFUKLAR

SEMPOZYUM

SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

2025

©Bu kitabın yayın hakları İktisadî Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi'ne aittir.

Kitabın Adı	: TÜRKİYE - BOSNA HERSEK EKONOMİK İLİŞKİLERİN GELİŞTİRİLMESİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR YENİ UFUKLAR SEMPOZYUMU
Yazarı	: Kollektif
ISBN	: 978-605-9310-90-1
Yayınevi	: **İktisadî Araştırmalar Vakfı** *İktisadi İşletmesi*
Yayınevi Sertifika	: 50931
Yayın No.	: 100
Basım Yeri ve Yılı	: İstanbul, Ocak 2026
Yayın Yönetmeni	: Nahit Özen
Yayına Hazırlık	: Sezgin Eser
İç ve Kapak Tasarım	: Abdullah Kızılkaya
Baskı-Cilt (Matbaa)	: Aktif Matbaa Basım Yayın ve Amb. San. Tic. Ltd. Şti. Osmangazi Mah. Genç Osman Cad. No: 2/C Esenyurt / İst.
Matbaa Sertifika	: 47477
Yayınevi	: **İktisadî Araştırmalar Vakfı** *İktisadi İşletmesi*
Yayınevi Adresi	: 19 Mayıs Cad. No: 3 Golden Plaza Kat: 8 34360 Şişli / İSTANBUL
Yayınevi Tel./Faks	: +90 212 233 21 07 (pbx) / +90 212 233 21 96
Yayınevi e-mail / web	: info@iav.org.tr / www.iav.org.tr

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ OTURUMU

Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA..... 7
İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı

Ahmet EGRLIĆ..... 11
Bosna Hersek Dış Ticaret Odası Başkanı

Mirsad JASARSPAHIĆ..... 14
Bosna Hersek Federasyonu Ekonomi Odası Başkanı

Marko KUBATLIJA..... 16
FIBA Direktörü

Hasan TOPALOĞLU..... 18
DEİK Türkiye- Bosna Hersek İş Konseyi Başkanı

Samir SIBONJIĆ..... 20
Bosna Hersek Federasyonu Zenica-Doboj Kantonu Ekonomi Bakanı

Prof. Dr. Ömer BOLAT..... 23
Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanı

TEBLİĞ OTURUMU

- ***Türkiye'nin Ekonomik Profili ve Bosna Hersek ile İşbirliğinin Son 10 Yılı Değerlendirilmesi ve Gelecek Perspektifi***.....29
  Prof. Dr. Adem ŞAHİN
  TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Öğretim Üyesi
- ***Bosna Hersek'in Ekonomik Profili ve Türkiye ile İşbirliğinin Son 10 Yılı Değerlendirilmesi ve Gelecek Perspektifi***.....46
  Dika MUSTAFIĆ
  Bosna Hersek Yabancı Yatırımları Teşvik Ajansı
- ***Küresel Isınma Sürecinde Tarım ve Hayvancılıkta Yeni Yaklaşımlar (Sera OSB, Aqua Kültür ve Manda OSB)***.....53
  Metin DEMİR
  Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

PANEL OTURUMU

Moderatör : Prof. Dr. Meltem UCAL
Kadir Has Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Öğretim Üyesi

- ***Türkiye ile Bosna Hersek Arasındaki Dış Ticaret Potansiyelini Arttırmak İçin Neler Yapılmalı?***.....68
  Akif AKŞAM
  T.C. Saraybosna Büyükelçiliği, Hazine ve Maliye Müşaviri
- ***Bosna Hersek'e Yatırım Yapan Türk Firmalarının Basarı Hikâyesi***..... 75
  Muzaffer ÇİLEK
  Bosna Hersek ile İlişkileri Geliştirme Merkezi Vakfı (BİGMEV) ve
  Çilek Holding
- ***Tarım, Tarımsal Üretim, İhracatta Bosna Hersek'in Rekabet Gücü***.....78
  Seval SULJKANOVIC
  BİMAL Group Firma Yöneticisi
- ***Türk Bankacılığının, Bosna Hersek Ekonomisinin Kalkınmasındaki Rolü***..... 81
  Mustafa SARIKUŞ
  Bosna Hersek Ziraat Bankası Genel Müdürü
- ***İş Dünyası Sivil Toplum Kuruluşlarının Ülke Ekonomisine Katkısı ve Bosna Hersek Tecrübesi***..... 84
  Abdurrahman UVAK
  Türk-Bosna Hersek İş Adamları Derneği Başkanı (TUBSİAD)

AÇILIŞ OTURUMU

- **Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA**
  İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı
- **Ahmet EGRLIĆ**
  Bosna Hersek Dış Ticaret Odası Başkanı
- **Mirsad JASARSPAHIĆ**
  Bosna Hersek Federasyonu Ekonomi Odası Başkanı
- **Marko KUBATLIJA**
  FIBA Direktörü
- **Hasan TOPALOĞLU**.
  DEİK Türkiye- Bosna Hersek İş Konseyi Başkanı
- **Samir SIBONJIĆ**
  Bosna Hersek Federasyonu Zenica-Doboj Kantonu
  Ekonomi Bakanı
- **Prof. Dr. Ömer BOLAT**
  Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanı

PROF. DR. AHMET İNCEKARA
İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı

Sayın Bakanlar,

Sayın Büyükelçim,

Bosna Hersek ve Türk iş dünyasının değerli temsilcileri,

Üniversitelerimizin değerli Rektörleri ve bilim insanları,

Çok değerli misafirler, hanımefendiler, beyefendiler, Toplantımızı teşrifleriniz ile bizleri onurlandırdınız.

Sizleri İAV Yönetim Kurulu adına saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Hoş geldiniz...

İktisadi Araştırmalar Vakfı 1962 yılında kurulmuştur. Bilimsel ekonomik araştırmalar yapmak, desteklemek, bilimsel bilgiyi çoğaltarak yaymak ve iş dünyası ile paylaşmak en önemli amaçları arasındadır.

Dünya, siyasal ve ekonomik anlamda yeni, farklı ama çok da iyimser ola-

madığımız bir dönemden geçmektedir. Sıcak savaşlar var, bombalamaların olduğu ateşkesler var. Güçlünün mazlumlara saldırıları var. Bazı ülkelerin, diğerlerine açık tehditleri var.

Ekonomi alanında ambargolar var. Ticaret ve teknoloji savaşları var. Belirsizlik diz boyu, geleceğin teknolojilerinin temel girdileri nadir toprak elementlerine sahip olma yarışı var. Yapay zeka korkusu var, Dijital ve Yeşil Dönüşüm var, ülke nüfuslarında, özellikle son pandemiden sonra hızla azalmaları var.

Türkiye her şeye rağmen; yani, ekonomik ve siyasal ambargolara, mazlum insanların göçleri ve misafirliklerine, yükselen savaş risklerine rağmen barışı korumaya ve sürdürmeye, ekonomik gelişmeyi öne çıkararak refahı arttırmaya, teknoloji geliştirerek savunmasını güçlendirmeye, mevcut imkanlarını dostları, komşuları ve kardeş toplumlarla paylaşmaya gayret etmektedir.

Bir yıl önce ABD'de siyasal iktidar değişimi gerçekleşti. 2017-2020 dönemini kapsayan 1.dönemden sonra, MAGA(Make America Great Again) hareketi, tam bir küreselleşme karşılığını savunarak yeniden seçildi. Her alanda korumacılık, göç karşıtlığı, dışarıya giden sermaye/ üretici gücünün ülkeye geri dönmesi, ülke içinde belirlenen önemli sektör ve ürünlerde bile, özellikle Çin'den gelenlere yüksek tarifelerin uygulanması gündeme geldi. Ülkelerin ABD ile karşılıklı ekonomik ve siyasal duruşlarına göre ayrı ayrı tarifeler belirlendi. Bu arada bu pazarlıklar ve tarifelerdeki uygulama belirsizliği de devam etmektedir.

Geleceğin teknolojikleri ve onların temel girdileri olan NTE (Nadir Toprak Elementleri) üzerinde küresel hakimiyet ve avantaj sağlamak için sıcak savaşları da göze alan önemli ataklar, saldırılar olabilmektedir. ABD - Rusya arasında Rusya- Ukrayna savaşını bitirmek için sözde girişimler olurken, Ukrayna'nın zor durumundan yararlanarak NTE potansiyellerine el koyabilmektedir.

ABD'nin yeni yönetim zihniyeti karşısında sinmiş AB bile savunma harcamalarını arttırmaya ve muhtemel Rusya saldırganlığına karşı birlik olarak yeni bir savunma anlayışı geliştirmeye çalışmaktadır. AB ülkeleri, ABD'nin Rusya ile yapacağı bir arka kapı anlaşmasından en ziyade olumsuz etkilenebilecek bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda İngiltere, Almanya gibi ülkeler, NATO içinde bile savunma zafiyetini görmekte, daha önce onlarca yıl ambargo uyguladıkları Türkiye ile işbirliği yollarını aramaktadırlar. Zira Türkiye, savunma ve silah teknolojilerinin yerlilik ve yetkinlik oranlarını arttırmış, dosta güven düşmana endişe verir duruma gelmiştir. Çevresindeki birçok çatışmanın seyrini değiştirmiştir. Silah ihracatında sıralamasını yükseltip, drone pa-

zarında egemenliğini pekiştirmiştir. Şimdi sıra savunma sanayinde başlayan yüksek teknoloji üretimi süreci, rekabet gücünü arttırmak üzere tüm ekonomik sektörlere ve ürünlere yayılma aşamasına gelmiştir.

Küresel konjonktür açıkça gösteriyor ki, güçlü küresel ülkeler, 2020'ler de başlayan kırılma ile gelecek dönemi yine hakka-hukuka değil, güce dayalı olarak yeniden kurgulamak istemektedir. Mevcut bölgesel savaş ya da çatışmalar sürerken, daha büyük küresel çatışma/savaş riskleri masadadır. En sık dillendirilen risk ise AB'nin Rusya saldırısını beklemesi ve birliğin bu riski karşılamak üzere, ekonomik ve askeri olarak hazırlıklı olma çerçevesinde savunma harcamalarını arttırmasıdır. Hala AB kapısında bekleyen Türkiye'nin, birliğin güvenlik endişelerini ve bir muhtemel savaş hazırlığı bağlamında, artan savunma/askeri gücünden yararlanmak için kapısı çalınabilmektedir.

Rusya'nın AB ülkelerini endişeye sevk eden hareket ve söylemleri, sadece Baltık ülkeleri değil Balkan coğrafyasını da hedef alabileceği yönündeki beklentileridir. Bu durum, Batı Balkanların AB üyelik süreçlerini hızlandırabilir. Ancak bu Sırbistan ve Bosna Hersek bölgesindeki barışın son ermesi endişelerini azaltmamaktadır. Batı Balkanlarda Bosna Hersek çevresinde barış ve huzurun sürmesi için, teknoloji, ekonomi ve askeri gücün yükseltilmesi gereği açıktır.

Türkiye, ekonomik, teknolojik ve askeri gücünü, dost ve kardeş tüm Balkan ülkeleri ile adaletli ve akılcı bir biçimde paylaşmaktadır. Bu durum, balkan barışının sürmesi içinde zaruridir. Bugün 700 Türk firması, Sırbistan'da üretim ve ticarete katkı sunarken, 10 yıl önce bu sayı sadece 70 idi.

Balkanlar ve özelde Bosna Hersek'in Türkiye açısından tarihi ve kültürel özel bir önemi vardır. Ekonomik ilişkiler anlamında Türkiye'nin beklentisi, Balkanlarda ve Bosna Hersek'te ekonomik gelişme, istikrar ve barışın sürmesidir. Bosna Hersek ekonomisi, pandemiden bu yana iktisadi büyüme açısından istikrarlı ve yeterli değildir. Buna rağmen kişi başına gelir artmakta düşük de olsa ekonomik büyüme sürmektedir.

Türkiye ile Bosna Hersek arasında 2003'den beri serbest ticaret anlaşması caridir. Ancak ticaret, Bosna Hersek aleyhine açık vermektedir. Bunu dengelemek üzere Türkiye'den daha fazla üretime vb. dönük yatırımların Bosna Hersek'e gelmesi gerekmektedir.

Bosna Hersek'e gelen yabancı sermaye yatırımları, son yıllarda ikiye katlamıştır. 2022 de başlayan AB adaylık ve müzakere sürecinin, ülkeye Türkiye ve diğer ülkelerden üretime dönük doğrudan yatırım çekmede katkı yapması beklenebilir.

Şu kadarını söylemek gerekir; Bosna Hersek yakın tarihte savaşlar yaşamış, acılar çekmiş bir ülke ve ekonomi olarak imalat sanayiinde kendine daha fazla yeten bir ülke olmak durumundadır.

Eğitim alanında, nüfusun kalitesini arttıracak meslek liseleri, teknik okulları ve üniversiteler çağdaş düzeyi yakalamalıdır. Uluslararası Saraybosna Üniversitesi desteklenmelidir. Bosna Hersek'te stratejik ürün ve alanlarda Türkiye ile işbirliğinin artırılması için, iş dünyası STK'larının gücünden yararlanılmalı, benzer toplantılar, Türkiye'de de gerçekleştirilmelidir. Böylece Bosna Hersek'in istikrarlı bir ekonomik büyüme patikasında girişi sağlanmalıdır.

Sponsorlarımızın desteği ile, benzer toplantıların Türkiye'de çeşitli illerde yapılması konusu Bosna Hersek Yatırım Kurumunda gündeme gelmişti.

Bu toplantımızın başta gelen sponsorları, Halkbank ve TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı)'dır. Ticaret Bakanlığımız, DEİK, Türkiye - Bosna Hersek İş Konseyi, Saraybosna Büyükelçiliğimiz desteklerini esirgemediler, Bosna Hersek Ziraat Bankası, Türkiye - Bosna Hersek İş Adamları Derneği maddi / manevi katkılarda bulundular, sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Bosna Hersek Federasyonu Ekonomi Odası, Bosna Hersek Dış Ticaret Odası, Bosna Hersek Yabancı Yatırım Kurumu (FIBA) na, iş birliği ve destekleri için ayrı ayrı teşekkür ediyoruz.

Bosna Hersek Federasyonu Zenica- Doboj Kantonu Ekonomi Bakanı Sayın Samir Sibonjic ve katılımları ile bizleri onurlandıran Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanımız Sayın Prof. Dr. Ömer Bolat beylere şükranlarımızı arz ederiz.

Ve nihayet sempozyumda görev alan fikir ve bilgilerini paylaşan bildiri sunan ve panelist olan bilim adamı, iş adamları ve bütün katılımcılara, Türkiye'nin çeşitli ticaret/ sanayi odaları mensubu ve Bosna Hersekli iş insanlarına, adını sayamadığımız tüm misafirlerimize teşekkürü zevkli bir görev biliyoruz.

Saygılarımızla

AHMET EGRLIĆ
Bosna Hersek Dış Ticaret Odası Başkanı

Saygıdeğer hanımefendiler ve beyefendiler,

Değerli misafirler,

Değerli dostlar,

Bu vesileyle hepinizi kendi adıma, Dış Ticaret Odası adına ve Bosna-Hersek iş dünyası adına en içten dileklerimle selamlıyorum.

Bugün burada bulunmamaktan ve Dış Ticaret Odası'nın bu kadar önemli bir etkinliğin düzenlenmesine katkıda bulunmasından memnuniyet duyuyorum; çünkü düşünüyorum ki, İktisadi Araştırmalar Vakfı ile on yılı aşkın süredir süren iş birliğimiz ve hedeflerimiz aslında birbiriyle uyumludur ve birlikte çok daha fazlasını başarabileceğimize inanıyorum.

Bugün söylemek istediğim şu: iki ülke arasındaki iyi dostluk ilişkileri, dış ticaret rakamlarımıza aynı ölçüde yansımamaktadır ve bu alanın çok daha iyi olabileceğini, çok daha fazla potansiyel taşıdığını düşünüyorum. Dış ticaret

hacmimizin artmasına ve yaklaşık bir milyar avroya ulaşmış olmasına rağmen, bundan çok daha fazlasını yapabileceğimize inanıyorum.

Bosna-Hersek 2024 yılında Türkiye'ye ihracatını yaklaşık 52 milyon avro artırmıştır; ihracatımızın büyük bölümü rafine yenilebilir yağlarda gerçekleşmiş, ithalatımız ise ağırlıklı olarak nihai ürünlerde - özellikle tekstil, bakır tel ve benzeri ürünlerde olmuştur. Ancak Bosna-Hersek'in coğrafı konumuna baktığımızda, ülkemizin aslında Türkiye ile Avrupa Birliği iş dünyası arasında ek bir köprü olma potansiyelini çok net bir şekilde görebiliriz.

Bosna-Hersek'in AB ile serbest ticaret anlaşması vardır; Bosna-Hersek Avrupa'nın en düşük gelir vergisi oranına sahiptir; düşük işletme maliyetleri vardır ve AB ile 1100 kilometrelik bir sınıra sahiptir. Dolayısıyla, son derece büyük bir pazara yakınlık, Türkiye'den potansiyel yatırımcılar için çok önemli ve iyi bir başlangıç noktası olabilir; birlikte küresel zorluklar karşısında her iki ekonomiye de katkı sunabiliriz.

Meslektaşımın da konuşmasında belirttiği gibi, küresel bir savaşın, daha doğrusu küresel ekonomik bir savaşın eşiğindeyiz. Böyle bir durumda yapabileceğimiz şey, iki ülkenin ekonomilerini mümkün olan en iyi şekilde konumlandırmaya çalışmaktır.

Bosna-Hersek toplam ihracatının yaklaşık %71'ini AB ülkelerine yapmaktadır ve teknolojik-teknik çözümlerimiz orta seviyededir; hafif bir ilerleme olsa da bunun yeterli olmadığını düşünüyorum. Bu nedenle, daha iyi bir iş ortamı oluşturarak, teknolojik açıdan son derece gelişmiş Türk şirketleriyle iş birliği yaparak bu pazara çok daha fazlasını sunabileceğimize inanıyorum.

Dış Ticaret Odası, faaliyetlerinde küresel pazarlarda -ama özellikle Avrupa Birliği'nde- aktif bir şekilde yer almaktadır. AB'nin en büyük fuarlarında, özellikle Almanya ve Avusturya'da yer alıyoruz; Avusturya ile ithalatın ihracatla karşılanma oranı bakımından en iyi dış ticaret ilişkisine sahibiz ve Avusturya ile ticaretimizde fazla veriyoruz, yani ihracatımız ithalatımızdan daha yüksek. Almanya ile bu oran %97-98 düzeyindedir. Ardından İtalya gelmektedir. Hırvatistan ile hacim bakımından en büyük ticaretimizi yapıyoruz; bu da son derece önemli bir pazardır. Tüm bunlar, Bosna-Hersek'e yatırım yapmayı, Bosna-Hersek'te şirket kurmayı düşünebilecek Türk şirketleri için büyük fırsatlardır.

Birlikte çalışarak iş birliğimizi artırmamız gerektiğine, birlikte çok daha fazlasını başarabileceğimize inanıyorum. Bu tür sempozyumlar birçok soruya cevap vermeli ve hangi yönlere ilerlememiz gerektiğini göstermelidir; çün-

kü bizi hep birlikte bekleyen çok sayıda zorluk var - örneğin dekarbonizasyon, yeşil ekonomi, sürdürülebilir iş modelleri ve tüm bu standartlara uyum sağlama süreçleri. Önümüzdeki dönemde AB şirketleriyle tamamen eşit koşullarda tüm bu standartlara ulaşmış bir konuma geleceğimize inanıyorum.

Bu çerçevede, Dış Ticaret Odası faaliyetlerine devam edecek; şirketlerimize destek olmakla birlikte, iki dost ve kardeş ülke arasındaki iş birliğine ve iki ekonominin birlikte daha fazlasını başarabilmesine de destek olmaya devam edecektir.

Bir kez daha ziyaretiniz için teşekkür ederim. Birlikte hareket etme konusundaki ilginiz için teşekkür ederim. Ortak iş birliğiyle daha fazlasını başaracağımıza inanıyorum. Ben her zaman hizmetinizde olacağım ve Dış Ticaret Odası da var olan iyi iş birliğinin ve iyi uygulamaların sürdürülmesi için hizmetinizde olacaktır. Çok teşekkür ederim.

MIRSAD JASARSPAHIĆ
Bosna Hersek Federasyonu Ekonomi Odası Başkanı

İki arkadaşım, iki Ahmet'ten sonra konuşmak benim için kolay; onlar iki ülke arasındaki iş birliği hakkındaki verileri ve istatistiksel göstergeleri, potansiyelleri ve 60 yılı aşkın bir süre faaliyet gösteren İktisadi Araştırmalar Vakfı'nın yaptığı çalışmaları sundular. Bundan yaklaşık on yıl önce, yine burada, aynı yerde benzer bir toplantı düzenlenmişti ve o toplantı, Bosna-Hersek ve Türkiye Cumhuriyeti makamlarının ve bu bölgede faaliyet gösteren şirketlerin hangi yönde ilerlemesi gerektiğini gösteren bir rehberle sonuçlanmıştı. O dönemde bile tüm bu şirketler küresel tedarik zincirinin bir parçasıydı ve hepimiz, öyle söyleyeyim, Avrupa Birliği'nin bu tarafında aynı konumdaydık.

Bu sempozyumun hazırlık sürecinde üzerinde konuştuğumuz sektörler şunlardır: metal sanayi, elektro sanayi, mobilya sanayi ve otomotiv sanayi. Dış Ticaret Odası'nı temsilen konuşan meslektaşımın da bahsettiği üzere, ihracat odaklı Bosna-Hersek şirketlerinin çoğu tam da bu sektörlerde faaliyet göstermektedir.

Gelecek yılın 1 Ocak tarihinden itibaren hem bizi hem de Türk şirketlerini sınırda karbon düzenleme mekanizması beklemektedir. Bu aslında mali bir vergidir; AB ülkelerine mal ihraç eden şirketler, AB şirketlerini ve üreticilerini korumayı amaçlayan ek bir vergiye tabi olacaktır. Önümüzdeki yıllarda bu vergilere tabi ürün gruplarının daha da genişlemesini bekliyoruz. Bunların hepsi hem bizim hem de Türk şirketlerinin karşılaştığı zorluklardır.

Küresel tedarik zincirlerinin üst sıralarında yer alan ülkelerde ekonomik aktivitenin azalması, şirketlerin yeni pazarlar aramak zorunda kalmasına yol açmaktadır. Bizler, odalar aracılığıyla, şirketlerimiz için yeni potansiyelleri ve yeni pazarları bulmak üzere birlikte çaba göstermeliyiz ki AB ülkelerinden gelen talep düşüşünü telafi edebilelim.

AB hepimize - yani şirketlerimize - üretim standartlarını yükseltme, dijitalleşme ve inovasyon süreçlerini takip etme gibi konularda yardımcı olmuştur. Böylece küresel tedarik zincirlerinde güçlü üretim süreçleri ve yüksek standartlarıyla rekabet edebilir hale geldik.

Bosna-Hersek olarak biz her zaman - tarih de bizi böyle şekillendirmiştir - Batı Avrupa'dan Türkiye'ye uzanan koridorda olmak istedik ve bugün de o koridorda bulunuyoruz. İşte o ticari-teknolojik koridor, küresel tedarik zincirlerinin ta kendisidir.

Bosna-Hersek ve Türkiye'den olan şirketleri fırsatları birlikte fark etmeye, üretim süreçlerine yatırım yapmaya çağırıyorum; çünkü bazı AB şirketleri üretim kapasitelerini taşımaya karar veriyor ve biz mümkün olduğunca fazla kapasiteyi üstlenmeliyiz.

Genel olarak ticaret odalarının ve tüm iş dünyası derneklerinin görevi şudur: fırsatları ve aynı zamanda tehditleri tespit etmek, bu doğrultuda kendi ülkelerindeki karar vericilere belirli girişimlerde bulunmak ve şirketlere ağ kurma, ortak bulma ve yeni iş sözleşmelerine olabildiğince hızlı ulaşma konusunda yardımcı olmak.

Ben şahsen sizlerin hizmetindeyim. Bosna-Hersek Federasyonu Ekonomi Odası'ndaki tüm çalışma arkadaşlarım da hizmetinizdedir; onları rahatlıkla sizin ek personeliniz gibi görebilirsiniz. Çok teşekkür ederim.

MARKO KUBATLIJA
FIBA Direktörü

Sayın katılımcılar, Bosna Hersek ve Türkiye kurumlarının değerli temsilcileri, muhterem ekselansları, misafirler, dostlar,

Türkiye ve Bosna Hersek arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine adanmış bu sempozyuma katılıyor olmaktan büyük bir memnuniyet ve onur duyuyorum. Bu etkinlik, iş birliğinin güçlendirilmesi, tecrübe paylaşımı ve ikili ekonominin geliştirilmesine yönelik yeni fırsatların belirlenmesi için önemli bir platform niteliği taşımaktadır.

Bosna Hersek ve Türkiye, güven, ortak çıkarlar ve karşılıklı saygıya dayanan uzun bir dostluk geleneğini paylaşmaktadır. Bu gelenek, bugün ticaret ve yatırımlardan turizm ve altyapı projelerine uzanan ekonomik iş birliğine de yansımaktadır.

Türk şirketleri, Bosna Hersek'in yatırımlar için istikrarlı ve cazip bir pazar olma potansiyelini fark etmiştir. Aynı zamanda Bosna Hersek, Türkiye'yi yerel

ekonominin gelişimine, yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına katkı sağlayabilecek uzmanlığı, sermayesi ve yenilikçi çözümleriyle stratejik bir ortak olarak görmektedir.

Bosna Hersek'e yönelik doğrudan yabancı yatırımlar bağlamında, Türkiye Cumhuriyeti bugüne kadar toplam 353,4 milyon Euro yatırım gerçekleştirmiş olup, Bosna Hersek'teki en önemli yabancı yatırımcı ülkeler listesinde %3,3'lük pay ile onuncu sırada yer almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek'te en fazla yatırım yaptığı sektör, toplam yatırımların %50,3'ünü oluşturan "imalat sanayii" sektörü olmuştur. Bunu "toptan ve perakende ticaret" ile "gayrimenkul faaliyetleri" alanlarındaki yatırımlar takip etmektedir.

Bosna Hersek'teki en önemli Türk yatırımları şunlardır:

Natron - Hayat D.O.O. Maglaj
Şişecam Soda Lukavac D.O.O. Lukavac
Turkish Ziraat Bank Bosnia D.D. Sarajevo

Son birkaç yıl içinde ikili ticarette olduğu gibi yatırımlarda da önemli bir artışa tanıklık ettik. Bu projeler, yalnızca ekonomik bağları güçlendirmekle kalmamakta, aynı zamanda yeni ortaklıklara, teknoloji transferine ve ortak yenilikçi girişimlere kapı aralamaktadır.

Bu iş birliğini destekleyen kurumların rolünü de vurgulamak gerekir. Yatırım destek ajansları, ticaret ve sanayi odaları ile ticaretin güçlendirilmesine yönelik farklı girişimler; projelerin belirlenmesi, idari süreçlerin kolaylaştırılması ve iş dünyası için elverişli bir ortam oluşturulmasında kilit rol oynamaktadır.

Saygıdeğer hanımefendiler ve beyefendiler, önümüzde bu iş birliğini derinleştirmek için çok sayıda fırsat bulunmaktadır. Yüksek potansiyele sahip sektörleri geliştirmeye devam etmek, inovasyonu ve sürdürülebilir yatırımları teşvik etmek ve hem Türk hem de Bosna-Hersekli yatırımcılar için cazip bir iş ortamı oluşturmak adına birlikte çalışmak büyük önem taşımaktadır.

Son olarak, bu sempozyumun yalnızca bilgi alışverişinden ibaret olmadığını vurgulamak isterim; aynı zamanda ülkelerimizin refah dolu ekonomik geleceğini birlikte şekillendirmek için bir fırsattır. Bugünkü görüşmelerin, fikirlerin ve girişimlerin daha güçlü ve uzun vadeli bir iş birliğinin temelini oluşturacağına yürekten inanıyorum.

Katılımınız için teşekkür ediyor, başarılı ve verimli bir sempozyum diliyorum.

HASAN TOPALOĞLU
DEİK Türkiye-Bosna Hersek İş Konseyi Başkanı

Sayın Bakan,

Değerli Oda Başkanları,

Saygıdeğer Üniversite Rektörleri,

Çok kıymetli işadamları hepinizi saygı, sevgi ve hürmetle selamlıyorum.

İktisadi Araştırmalar Vakfımızın Bosna Hersek'te düzenlemiş olduğu bu toplantıya katılmaktan duyduğum memnuniyeti ifade etmek istiyorum.

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlayan bu toplantıyı organize eden İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı Prof.Dr.Ahmet İncekara Hocamıza ve ekibini tebrik ediyorum. Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ilişkiler ekonomide çok daha fazlasıdır. Yaklaşık 415 yıl aynı bayrak altında aynı ülke vatandaşı olarak birlikte yaşadığımız Bosna Hersek halkı ile ilişkilerimiz sadece ekonomi değildir, çok daha derin ilişkiler ve bağlarla birbirimize bağlıyız.

Biz Türkiye'de, Azerbaycan'da ilişkilerimizi, dostluğumuzu ifade ederken bir deyim kullanıyoruz iki ülke bir millet diye ben bunu Bosna Hersek versiyonu olarak iki ülke bir yürek olarak kullanıyorum çünkü bizim yüreklerimiz aynı atıyor, aynı şeylere üzülüyoruz, aynı olaylara seviniyoruz ve birlikte tepki gösteriyoruz.

Ticari ilişkilerde sadece rakamlar dikkate alınmaz güven esastır. Yatırımcılar için, iş adamları için elbette sadece sermaye, kapital ön planda değil güvenilir partner bulmak ve ilişkiyi sürdürmek çok önemlidir. Türk yatırımcılar olarak Avrupa Birliğinin pazarına girebilmek için Balkanlar'da ve bu güzel ülkede yatırımcı bulmak güvenilir insan bulmak aynı dili neredeyse konuşabilir insan bulmak çok kıymetlidir.

Biz Saraybosna Eğitimi Geliştirme Vakfı kurucuları olarak bu ülkede yatırım yaparken evet bir fabrika kurmak, bir işletme kurmak ekonomidir ama biz bir okul kurmanında bir üniversite kurmanında ekonomi olacağına inanıyoruz. Bir ticari anlaşmanın yatırım olduğu gibi bir gencin geleceğine ışık tutmanında bir yatırım olacağı düşüncesiyle Uluslaraarası Saraybosna Üniversitesini kurduk,bu yıl 21.yılını kutluyoruz ve mezunlarımız iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine katkı sundukları gibi iki ülke arasında sosyal,beşeri ilişkilerde de bir köprü olmuşlardır ve bunu kurucular olarak ahir ömrümüzde görebildiğimiz için mutluluğumuzu ifade etmek isterim.

Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin ticaret hacminin 1 milyar dolar civarında olması bu güzel bir haber olmasına rağmen iki ülkenin dostlukları açısından tarihi bağları açısından yeterli olmadığı kanaatindeyim.

Bu tür toplantılar bu ticari gelişmelerin artarak devam edeceğinin işareti olarak görüyorum, düzenleyenlere tekrar teşekkür ediyorum DEİK Türkiye-Bosna Hersek İş Konseyi olarak burada yatırım yapacak olan türk iş adamlarına her zaman rehberlik etmeye, öncülük etmeye, güvenilir parner bulmaya yardımcı olacağımızı iafde ediyorum.

Burada Ziraat Bankasının var olması bankamızın Türkiye'de ki teminaatları kabul ediyor olması burada yatırım yapacak iş adamlarımız için çok daha rahat ve hızlı olabileceğini belirtiyor, toplantımızın hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum.

SAMIR SIBONJIĆ
Bosna Hersek Federasyonu
Zenica-Doboj Kantonu Ekonomi Bakanı

Sayın başkanlar, kardeş Türkiye Cumhuriyeti ile Bosna Hersek'ten gelen yürütme ve yasama organlarının değerli temsilcileri, saygıdeğer iş insanları, kıymetli misafirler ve basın mensupları, bu muhteşem toplantının değerli organizatörleri,

Bosna Hersek'in en potansiyel kantonlarından biri olan Zenica-Doboj Kantonu hükümeti ve Ekonomi Bakanlığı adına hepinize Bosna Hersek'e hoş geldiniz demekten büyük memnuniyet duyuyorum. Önceki konuşmacıların da ifade ettiği gibi, Bosna Hersek ile Türkiye sadece dost ülkeler değildir. Ben özellikle vurgulamak istiyorum ki biz kardeşiz. Türkiye Cumhuriyeti ve Bosna Hersek ilişkilerinden bahsetme fırsatım olduğunda her zaman bir gerçeğin altını çiziyorum: İlişkilerimiz gerçek olmaktan ziyade romantiktir. Bu romantik dönemi artık kapatmalı ve hem Bosna Hersek hem Türkiye vatandaşlarının yararına olacak somut bir aşamaya dönüştürmeliyiz.

Bu salonda çok sayıda değerli insanı görmekten gurur duyuyorum ve bugün buraya gelen herkesin aynı amaçla geldiğine inanıyorum, o da şu: Bosna Hersek ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri mümkün olan en üst seviyeye çıkarmak, özellikle de ticaret hacmini artırmak. DEİK Başkanı Sayın Hasan Topaloğlu'nun az önce belirttiği gibi, ticaret hacmimiz 1 milyar dolar seviyesine ulaştı. Bir zamanlar bu bir hayalimizdi; bugün ise hedefimiz 2 milyar dolardır. Bu hedefe ulaşmak için bu salondaki herkesin çalışması gerekir. Ben reel sektörden gelen biri olarak çok iyi biliyorum ki çalışmadan sonuç olmaz.

Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin birçok alanda gelişiyor olmasından memnuniyet duyuyorum. FIBA'nın Natron, Şişecam ve Ziraat Bankası yatırımlarıyla ilgili sunumu da bunu açıkça göstermiştir. Ancak özellikle Uluslararası Saraybosna Üniversitesi'ndeki yatırımların beni ayrıca mutlu ettiğini ifade etmek isterim. Çünkü bu üniversite, bugün ekonomik gelişimimizde ve ilişkilerimizin güçlendirilmesinde en iyi kadroları yetiştirmektedir. Buraya eğitim için gelen gençlerin önemli bir kısmının Bosna Hersek'i seçerek burada yaşamaya ve kendi işlerini kurmaya devam etmeleri bizler için büyük bir değerdir.

Bosna Hersek olarak bu ilişkileri geliştirmek için çaba sarf ediyoruz. Son iki yılda, Zenica'da her yıl düzenlenen ZEPS fuarımızı eski gücüne kavuşturduk. Bu sabah, 2-5 Eylül 2026 tarihleri arasında sizleri ve hepimizi, Allah'ın izniyle, yeniden ZEPS'te ağırlayacağımızı duyurduk. Bu yılki fuarın çok daha başarılı olmasını bekliyoruz. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Sayın Şekib Avdagiç'e ve Sayın Ömer Bolat'a teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Çünkü İstanbul Ticaret Odası ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ZEPS'e partner ülke olma kararı olmasaydı, bugün elde ettiğimiz başarı mümkün olmayacaktı. ZEPS artık yalnızca Bosna Hersek'in değil, tüm Balkanların lider fuarıdır.

Buradan tüm Türk kurumlarına da yaptıkları büyük yatırımlar için teşekkür etmek istiyorum. Türkiye sadece ekonomik alanda yatırım yapmıyor. Az önce belirttiğim gibi, eğitim alanında da büyük yatırımlar yapıyor. Ben de bir anlamda bu yatırımların ürünüyüm; çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğiyle öğrenci olarak eğitim almak için Türkiye'ye gitme fırsatı buldum. Bizim insanlarımızdan da çok sayıda kişi bu şekilde kendi ilişkilerini kurmayı başarmıştır.

TİKA'nın yaptığı büyük yatırımları unutmamak gerekir. Bosna Hersek'te TİKA'nın yatırım yapmadığı şehir, hatta cadde neredeyse yoktur. Tüm Bosna Hersek halkı adına kendilerine teşekkür ediyorum. Aynı şekilde Yunus Emre Enstitüsü'ne ve diğer tüm kurumlara da teşekkür ederim. Ziraat Bankası, uygun kredi imkanlarıyla iş insanlarımızın işlerini geliştirmelerine büyük destek

sağlamaktadır. Az önce Sayın Hasan'ın da ifade ettiği gibi, Türkiye'den gelen teminat mektuplarının Bosna Hersek'te kabul edilmesi de son derece önemlidir.

Bosna Hersek sadece dost bir ülke değil; Türk iş insanları için büyük bir fırsattır. Bosna Hersek'in Avrupa'daki birçok ülkenin sunmadığı avantajları vardır. Bosna Hersek'in, 750 milyonluk bir pazara erişim sağlayan anlaşmaları bulunmaktadır. Yani Bosna Hersek'te üretilen bir ürünü AB ülkelerine, CEFTA ülkelerine, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve birçok diğer ülkeye gümrüksüz olarak ihraç edebilirsiniz. Gümrük işlemleri çok hızlıdır, para transferi çok kolay ve güvenilirdir. Para birimimiz Euro karşısında sabittir: 1 KM = 1,95583 EUR. Kurumlar vergisi gibi alanlarda da yatırımcılara önemli avantajlar sunmaktayız.

Ben Zenica-Doboj Kantonu'ndan geliyorum ve biz kanton olarak çok çalışıyoruz, kimseden bir şey beklemiyoruz. 26 sanayi bölgemiz var. Şu anda ihracatımız ithalatımızdan fazladır. Tüm rekorları kırıyoruz. Bu yılın ilk yarısında ihracatımız yüzde 20'nin üzerinde artmıştır, metal sanayisinde ise bu artış yüzde 47'dir. 1 milyar 100 milyonluk doğrudan yatırımımız bulunuyor. Adriatic Metals tarafından Balkandaki en modern madene 1 milyar üzerinde yatırım yapıldı. Vareš'e yeniden hayat verdik; 500'den fazla gencimiz orada çalışmaktadır. Londra Borsası'nda yapılan satın alım işlemiyle yatırımcılar bu madene 1 milyar 250 milyonun üzerinde yatırım yapma kararı aldı. Bu bizim için büyük bir onur ve gururdur. Medyaya o zaman şöyle demiştim: Bu tıpkı Real Madrid'in gelip Zenica'daki FK Čelik'e yatırım yapması gibidir.

Biz her zaman çalışacak ve sizlere her konuda destek olmaya devam edeceğiz. Türk dilini, geleneklerini, kültür ve adetlerini iyi bilen biri olarak, bu salondaki birçok değerli insanı uzun yıllardır tanıyor olmaktan mutluluk duyuyorum. Bu sempozyumun ilişkilerimizin gelişmesine büyük katkı sağlayacağına ve bir sonraki buluşmamızda 2 milyar doları aşan bir ticaret hacmini konuşacağımıza yürekten inanıyorum.

Hepinize çok teşekkür ederim. Sağ olun, var olun.

PROF. DR. ÖMER BOLAT
Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanı

Sayın Büyükelçi Emin Akseki,

Sayın İktisadi Araştırmalar Vakfı Başkanı Ahmet İncekara,

Bosna Hersek İş Konseyi Başkanı Sayın Hasan Topaloğlu,

Zenica-Doboj Kantonu Ekonomi Bakanı Sayın Samir Sibonjic,

Türkiye ve Bosna Hersek'in Değerli İş İnsanları,

İktisadi Araştırmalar Vakfı'nın bu anlamlı etkinliği vesilesiyle Saraybosna'da sizlerle bir arada olmaktan büyük memnuniyet duyuyor; sizleri şahsım ve Türkiye Cumhuriyeti adına en içten duygularımla selamlıyorum.

Sözlerime başlamadan önce, geçtiğimiz sene Ekim ayında (4 Ekim 2024) Bosna-Hersek'te meydana gelen sel ve heyelan felaketinde hayatını kaybedenlere Allah'tan rahmet, yaralılara acil şifalar diliyor; Bosna-Hersek halkına geçmiş olsun dileklerimizi iletiyorum.

Değerli Misafirler,

Bugün, küresel ekonomi çok boyutlu bir dönüşüm sürecinden geçiyor. Ticaret savaşları, bölgesel gerilimler, enerji ve gıda güvenliği gibi konular, ülkeleri daha dirençli, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik modeller geliştirmeye yönlendiriyor. Krizlerden fırsat çıkarabilen, üretim gücüyle, ihracat kapasitesiyle, yenilikçi girişimleriyle bölgesel bir üretim üssü ve güvenilir bir ticaret ortağı olarak bu değişimin seyircisi değil, aktif bir aktörüyüz.

Ülkemiz, IMF tahminlerine göre 2025 yılı sonunda satın alma gücü paritesine göre dünyanın 12'nci, Avrupa'nın ise 5'inci büyük ekonomisi olacaktır. 2002 yılında 238 milyar dolar olan milli gelirimiz, 2024 yılı itibarıyla 1,5 trilyon dolara yükselirken; kişi başına düşen gelir ise 3.600 dolardan yaklaşık 17.000 dolara çıkmıştır. Türkiye ekonomisi, son yirmi yılda ortalama %5,4 oranında büyümüş, 2025 yılının ikinci çeyreğinde %4,8 oranında büyüyerek, kesintisiz 20 çeyrektir büyümesini sürdürmüştür.

2024 yılı sonu itibarıyla Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım stoku 275 milyar dolara ulaşmıştır. 1972 yılından bu yana, Türk müteahhitlik firmaları 137 ülkede toplam 546,8 milyar dolar değerinde 12.674 proje üstlenmiş, yalnızca ülkemize değil, faaliyet gösterdikleri ülkelere de önemli katkılar sunmuştur.

Bu dönemde ihracat da, ekonomik büyümemizin itici gücü olmaya devam etmiş ve Türkiye'yi tedarik zinciri yönünde güvenilir bir ortak olarak ön plana çıkarmıştır. 1973 yılında bir yılda 1 milyar dolar ihracat yapabilen bir ülkeyken, bugün günlük 1 milyar dolar ihracat yapan bir ülke haline geldik. 28 Mart 2025 tarihinde 2 milyar 124 milyon dolar ile günlük mal ihracat rekoru kırdık.

Yine, 2002 yılındaki 14 milyar dolarlık hizmetler ihracatını, 8 kat artışla 2024 yılında 117,2 milyar dolara ulaştırdık. Yılbaşında mal ve hizmet ihracatı hedefi olarak ortaya koyduğumuz 390 milyar dolara daha Eylül ayında ulaştık. Ekim ayında ise yeni bir başarıya imza atarak hem aylık hem de yıllıklandırılmış bazda mal ihracatı rekorunu kırdık. Üreten, ihraç eden, büyüyen Türkiye vizyonuyla Türkiye ekonomisinin gücünü ve küresel ticaretteki etkin varlığını sürdürmeye devam edeceğiz.

Değerli Konuklar,

Türkiye ve Bosna Hersek arasındaki dostluk sadece ortak tarihimizin bir hatırası değil; aynı zamanda, karşılıklı güvenin, kardeşliğin ve geleceğe yönelik ortak vizyonumuzun da güçlü bir teminatıdır.

Bu vizyonun en güzel örneklerinden biri, ülkelerimiz arasında hızla gelişen ekonomik ve ticari ilişkilerdir. Bosna Hersek ile ikili ticaretimiz, 2000'li yılların başında yalnızca 30 milyon dolar seviyelerindeydi. İkili ticaretimiz, o günden bugüne hacim olarak yaklaşık 32 kat artmış ve Serbest Ticaret Anlaşmamızdan da güç alarak son bir yıl içinde 1 milyar dolar eşiğini aşarak tarihi bir rekor kırmıştır.

Bosna Hersek, Türkiye'nin Balkanlar'daki en büyük yatırım ortaklarından biri konumundadır ve ülkede 200'ün üzerinde Türk şirketi faaliyet göstermektedir. 2024 yılı itibarıyla Türkiye'den Bosna Hersek'e yönelik doğrudan yabancı yatırımlar, 291 milyon dolara ulaşmıştır. Müteahhitlik firmalarımız bugüne kadar Bosna Hersek'te yaklaşık 2 milyar dolara değerinde 61 projeyi tamamlamıştır.

Bu çerçevede, Bosna-Hersek'in de yararlanıcısı olduğu, AB'nin "Batı Balkanlar Büyüme Planı" kapsamındaki yeni projelerde güçlü iş birliği alanları olduğuna inanıyoruz.

Kıymetli Katılımcılar,

İlişkilerimiz sadece ticaret alanında değil, savunma, turizm, teknoloji dahil her alanda ilerlemesini sürdürmektedir. Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanı Sayın Staşa Koşaraç ile gerçekleştireceğimiz görüşmede, Serbest Ticaret Anlaşmamızı Bölgesel Menşe Kümülasyonu Sözleşmesi'nin en güncel versiyonuna atıf yapacak şekilde güncelleyeceğiz. Söz konusu güncelleme sayesinde, menşe kurallarımız modernize edilmekte ve çapraz menşe kümülasyonu kapsamı genişletilmektedir. Bu önemli adımın, hem Bosna Hersek ile ikili ticaretimizin gelişmesine hem de Avrupa-Akdeniz bölgesindeki tedarik zincirlerinin güçlenmesine önemli katkılar sağlayacağına inanıyoruz.

Saygıdeğer Konuklar,

Dünya ekonomisi yeşil ve dijital dönüşüm ekseninde yeniden şekilleniyor.

Etkinliğimize de ismini verdiği üzere artık sürdürülebilir bir geleceğe, yeni ufuklara açılma zamanı. Türkiye, "Yeşil Mutabakat Eylem Planı" ve "İklim Kanunu" ile düşük karbonlu üretim modeline geçişte öncü adımlar atmaktadır. Biz, yeşil dönüşümü yeni bir rekabet alanı değil, ortak refah ve kalkınma fırsatı olarak görüyoruz.

Önümüzdeki dönemde hedefimiz, sadece ticaret hacmini artırmak değil; teknoloji, yenilik ve sürdürülebilir yatırımların payını büyütmektir. Türkiye, yenilenebilir enerji alanında sahip olduğu teknoloji, üretim kapasitesi ve yatırım tecrübesiyle Bosna-Hersek'in bu sürecine katkı sunmaya hazırdır.

Özellikle metal, otomotiv, plastik, kimya, tekstil ve mobilya gibi stratejik sektörlerde yeşil tedarik zincirlerinin kurulması, döngüsel üretim süreçlerinin geliştirilmesi ve yeşil yatırımların teşvik edilmesi, iki ülke sanayileri arasındaki iş birliklerini daha dirençli ve sürdürülebilir hale getirecektir.

Bosna-Hersek'in doğal kaynak zenginliğiyle Türkiye'nin yatırım ve teknoloji kapasitesinin birleşmesi, yalnızca iki ülke ekonomileri için değil, bölgesel enerji güvenliği ve sürdürülebilir kalınma açısından da örnek bir iş birliği modeli oluşturacaktır.

Kıymetli Hazirun,

Sözlerime son verirken; Türkiye olarak, Bosna Hersek ile paylaştığımız ortak tarih, gönül bağı ve kardeşlik temelleri üzerinde yükselen ilişkilerimizi her alanda daha ileriye taşımaktan mutluluk ve gurur duyduğumuzu belirtmek istiyorum.

Bizim vizyonumuz; "Rekabet eden değil, birlikte üreten" bir Balkan bölgesi inşa etmektir. İş dünyamızın girişimci ruhu ve özel sektörümüzün dinamizmiyle, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da çeşitleneceğine inanıyorum.

Son olarak, sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen tüm kuruluşlara, değerli konuşmacılara ve katılımcılara içten teşekkürlerimi sunuyorum.

TEBLİĞ OTURUMU

- ***Türkiye'nin Ekonomik Profili ve Bosna Hersek ile İşbirliğinin Son 10 Yılı Değerlendirilmesi ve Gelecek Perspektifi***
  Prof. Dr. Adem ŞAHİN
  TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Öğretim Üyesi
- ***Bosna Hersek'in Ekonomik Profili ve Türkiye ile İşbirliğinin Son 10 Yılı Değerlendirilmesi ve Gelecek Perspektifi***
  Dika MUSTAFIĆ
  Bosna Hersek Yabancı Yatırımları Teşvik Ajansı
- ***Küresel Isınma Sürecinde Tarım ve Hayvancılıkta Yeni Yaklaşımlar (Sera OSB, Aqua Kültür ve Manda OSB)***
  Metin DEMİR
  Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

TÜRKİYE'NİN EKONOMİK PROFİLİ VE BOSNA HERSEK İLE İŞBİRLİĞİNİN SON 10 YILI DEĞERLENDİRİLMESİ VE GELECEK PERSPEKTİFİ

Prof. Dr. Adem ŞAHİN
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Öğretim Üyesi

Hepinize öncelikle saygılarımı sunuyor ve güzel bir toplantı olması konusundaki temennimide iletmek istiyorum.

Sunucu arkadaşımızın da ifade ettiği üzere Sempozyumun birinci tebliğ oturumunun süresi içinde, bana verilen Türkiye'nin ekonomik profili ve Bosna-Hersek ile ilişkilerimiz konusuyla ilgili sizlere düşüncelerimi arz etmeye çalışacağım.

Tebliğimde öncelikle, Türkiye hakkında genel bilgi verdikten sonra, seçilmiş sosyal ve ekonomik göstergeler üzerinden Türkiye'nin ekonomik profiline ve Bosna-Hersek ile ekonomik ilişkilerine kısaca değinerek, geliştirilebilecek

potansiyel yatırım alanlarıyla alakalı görüşlerimi sizlerle paylaşmaya çalışacağım. (Slayt 1)

Hepinizin malumu olduğu üzere Türkiye; mevcut stratejik konumu, bulunduğu bölgedeki ağırlığı ve uluslararası arenada öne çıkan aktörlerden biri olması, önemli bir enerji üssü olma konusundaki yatırımları, nüfus potansiyeli ve bu nüfusun genç kısmıyla büyük bir ağırlık merkezi haline gelmiştir. (Slayt 2)

Bugünün önemli güçlerinden bir tanesi olan ülkelerin beşeri gücü; yani nüfusu, nüfusun demografik yapısı ve özellikle de nüfusun genç olan kısmının istihdama ne kadar hazır olup olmadığı, üretime ne kadar hazır olup olmadığı önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle bulunduğumuz bölge itibariyle nüfus projeksiyonlarımıza baktığımızda, 25 yıllık projeksiyonda yaklaşık 100 milyonluk bir nüfusa ulaşacağımızı ve Avrupa'nın en genç nüfusuna sahip bir ülke konumunda olacağımızı hesap ediyoruz. (Slayt 3)

Stratejik konumu bakımından ise Avrupa ve Asya arasında, yani küresel pazarlar arasında önemli bir geçiş noktası, bir bağlantı noktası konumunda olması yönüyle de Jeostratejik bir güç olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle pandemi sonrası lojistik ve tedarik hatları ile alakalı meseleler gündeme gelmeye başladığında, Pekin ile Londra arasında birçok geçiş yolu gündeme gelmiştir. Günümüz koşullarında baktığımızda, Türkiye'nin bu geçiş yollarının hemen hemen tamamıyla yakından alakalı bir konumda olduğunu görüyoruz. (Slayt 3)

Sayın Vakıf Başkanımızın da ifade ettiği gibi bulunduğumuz bölge itibariyle, bir takım şeyler kötüye gidiyor, bir takım şeyler belirsiz dedikleri bütün hadiseleri yaşadığımız bir coğrafyadayız. Bu coğrafya, malum belirsizlikleri ve riskleri yaklaşık 30- 40 yıldır yaşıyor. Dolayısıyla, bölgesel güç olma rolümüz de bu belirsizliklerle birlikte bir miktar daha kesinleşmiş durumdadır. Bir diğer önemli husus da özellikle 1945, yani 2. Dünya savaşı sonrası kurulan yeni dünyanın bir parçası olarak uluslararası bütün kuruluşların belki üyesi, belki kurucusu olmamızdır. Yani, yeni dünyanın bütün kuruluşları içerisinde yer almış bir ülke konumundayız. (Slayt 3)

Bu genel bilgilere değindikten sonra makro ekonomik göstergeler açısından Türkiye'ye baktığımızda; Gayri Safı Yurtiçi Hasılaya ilişkin ülke sıralamalarında satın alma gücü paritesine göre 12., cari fiyatlarla ise 17. sırada olduğunu görmekteyiz. Ülke uzun yıllardır konumunu bu şekilde devam ettirmektedir. Daha da önemlisi, gelişmiş 20 ülkenin bir arada olduğu, bizim

G-20'ler dediğimiz gelişmiş ülkeler ailesi içinde sürekli yer alan bir ülke durumundayız. (Slayt 4)

Kişi başına düşen Gayri Safı Yurtiçi Hasılanın 2025 yılı için 17.700 $ civarında olacağı tahmin edilmektedir. 2015 ile 2025 arasındaki dönemde, yani son 10 yılda 10.000 $ ile 17.000 $ arasında değişen bir kompozisyonumuz vardır. Bu durum, bazı ekonomik değerlendirme yapanlar tarafından orta gelir tuzağına örnek olarak gösterilmektedir. Ancak orta gelir tuzağı, gelişme yolundaki bütün ülkelerin hemen hemen tamamının belli dönemde karşılaşabileceği bir sorun veya en azından aşılması gereken bir eşiktir diyerek, burayada dikkatinizi çekmek istiyorum. (Slayt 5)

Diğer önemli göstergelerden bir tanesi de dünya ekonomilerinin büyüme hızlarıdır. Malumunuz, bu büyüme meselesi özellikle dünyanın pandemi ile tanıştığı yıllardan itibaren sürekli revize edilen ve ülkelerin performansına baktığınız zaman ortalamada %2,5 üzerine çıkaramadıkları bir yere sıkışmış vaziyettedir. Türkiye bu noktada hızla büyüyen ekonomiler arasında gösteriliyor ve %3,8-%4'ler civarında bir ortalamaya sahiptir. Dünya Bankasının revize ettiği rakamlara baktığımızda %4 civarında, dünya ortalamasının üzerinde büyüyen ülkeler arasında yer almaktadır. (Slayt 6)

Borç Stoğu açısından değerlendirdiğimizde Türkiye, Avrupa Birliği tanımlı borç stoğu Maastricht Kriterinin altında kalmaktadır. Üye devletlerin borç stoğunun, Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranının %60'ı geçmemesi demek olan bu kriter açısından bazı ülkeler değerlendirildiğinde Yunanistan'ın borç stoğu %154 gibi yüksek bir noktada, Danimarka'nın ise %31 oranında makul sayılabilecek bir noktada yer aldığını görmekteyiz. Maastricht Kriterinin altında %24,6 oranı, ekonomimizin borçlanma kabiliyetinin hala büyük bir potansiyel oluşturduğunu göstermektedir. (Slayt 7)

Ekonomilerin çözemediği sorunlarından bir tanesi de enflasyondur. Enflasyon bizim de yaklaşık 7-8 yıldır ekonomik programlarla kontrol altına almaya çalıştığımız önemli bir ekonomik gösterge durumundadır. Uygulanan para ve maliye politikaları sonuçlarını vermeye başladı ve artık önümüzdeki 3 yıl içerisinde %16'lar seviyesindeki, %8'ler seviyesindeki bir enflasyon konuşuluyor olacak. Tabii bu düşük mü hayır, bu yüksek bir enflasyon. Ama gelişmekte olan ülkelerin kendi yapısal sorunlarıyla da bir miktar enflasyon ürettiğini kabul edecek olursanız, uygulanan politikaların bu konuda netice verdiğini söyleyebiliriz. (Slayt 7)

Türkiye'nin önemli avantajlarından bir tanesi de sanayisidir. Malumunuz, çoğu literatürde İtalya ile Çin arasındaki gelişmiş belki birinci, belki ikinci sa-

nayi ülkesi olarak gösteriliyor. Tabii bunu Türkiye büyük bir deneyimle gerçekleştirdi. Bu manada baktığımız zaman Türkiye'nin sanayi ve teknoloji alt yapısıyla, sanayi ve teknolojiye verdiği teşvikleri bir miktar sizlere başlıklar halinde anlatmak istiyorum. (Slayt 8)

Türkiye'de sanayinin düzenli ve planlı bir şekilde gelişmesini temin etmek maksadıyla faaliyet gösteren 416 Organize Sanayi Bölgesi, 1.357 AR-GE Merkezi, 97 Teknoloji Geliştirme Bölgesi, 342 Tasarım Merkezi ve 19 Serbest Bölge vardır. Bunların her birisi sanayinin gelişmesine yönelik olarak belli özellikler yüklenmiş planlı bölgelerdir. (Slayt 8)

Ayrıca girişimcilerin, esnaf ve sanatkarların, başta küçük ve orta ölçekli olmak üzere tüm işletmeler ve yabancı yatırımcıların özellikle sanayi ve teknoloji alanında yaptıkları yatırımlar ile araştırma geliştirme ve inovasyona yönelik faaliyetleri için birçok teşvik ve destek sunulmaktadır. Yatırım teşvik sistemi ile ülke bölgesel gelişmişlik düzeylerine göre 6 bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler, gelişmişlik seviyesine göre artan oranlarda teşvik mekanizmalarına muhatap olmaktadır. Teşviğe konu destekleri; KDV istisnası, vergi muafiyeti, faiz ve kar payı desteği, yatırım yeri desteği, sigorta pirimi işveren hissesi desteği, sigorta primi işçi hissesi desteği ve makine desteği şeklinde sıralayabiliriz. (Slayt 8)

Dış ticaretimizin yapısına baktığımızda Türkiye, 2024 itibari ile 344 milyar $ ithalatı, 262 milyar $ da ihracatı olan bir ülkedir. Burada da tipik gelişmekte olan ülkeler tablosu göze çarpmaktadır. Grafikten de görüldüğü üzere özellikle ihracatın ve üretimin ara malı ve yatırım mallarına bağımlılığı sebebiyledir ki sürekli ihracat ve ithalat arasındaki bu makas devam etmektedir. (Slayt 9)

Türkiye, dünyada en çok pazara ulaşabilen ülkelerden biridir. Ancak, benden önceki konuşmacıların da ifade ettiği üzere Bosna-Hersek ile dış ticaretimiz, tarihi geçmişimizin ve kardeşliğimizin gerektirdiği seviyede değildir, maalesef. Evet, söylenildiği gibi 1 milyar $ civarında bir rakamdayız ve sıralama olarak da 70'ler 60'lar seviyesinde bir ilişkimiz var. (Slayt 9)

Türkiye'nin bu manadaki duruşuna baktığımızda, ihracatımızdaki ilk 10 ülke Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Irak, İtalya, Fransa, İspanya, Hollanda, Rusya Federasyonu ve Birleşik Arap Emirlikleri, ithalatımızda ki ülkeler ise Çin, özellikle Rusya Federasyonu enerji kaynaklı, Almanya, İtalya, ABD, Fransa'dır. Yani şunu demek istiyorum. Dünyanın gelişmiş ekonomileri ile alım satım, ihracat ve ithalat ilişkileri yaşayan bir ülkeyiz. Bu ne anlama geliyor? Bu tüketicimizin gelişmiş ülkelerin ürettiklerini kullanacağı seviyede olduğu bir seviyeye geldiğimiz anlamına geliyor. (Slayt 9)

Yine dış ticaret performansımıza baktığımızda; dünya genelinde küresel mal ihracatından %1,07, küresel mal ithalatından %1,39, küresel hizmet ihracatından %1,32 ve yine küresel hizmet ithalatından da %0,65 pay alıyoruz. Bu da özellikle Türkiye'nin, hemen hemen bütün ekonomik verileriyle küresel dünyanın gelişmiş ülkeleriyle olan alışverişinde belli bir noktaya oturduğunu ve bunu sürdürülebilir bir hacime ulaştırdığını göstermektedir. Dış Ticaret ortaklarımız sürekli çeşitleniyor, yani her türlü uzak yakın destinasyona mal sevkiyatı yapabiliyoruz. Bölgesel ihracat performansımız yüksek, dünya ticaretinden aldığımız payı da sürekli olarak artırdığımızı söyleyebiliriz. (Slayt 10)

Diğer önemli bir konu da ihracatımızın sektörel dağılımı, sizlerin de dikkat edeceği üzere imalat sanayinin ihracatımızdaki payı %94,2, yani biz sanayi ürününü ihraç eden bir ülkeyiz. Bu sanayi ürünlerini de sizlerin de içinde bulunduğu gelişmiş Avrupa Birliği pazarına ihraç etmekteyiz. Başka bir ifade ile sanayi ürünleri ihracatımızın yaklaşık %50'sini gelişmiş Avrupa Birliği pazarına ihraç eder durumdayız. (Slayt 11)

Sanayi sektörümüzün diğer ülkelere göre göreceli durumunu daha yakından değerlendirmek için belki bu şeklin bir miktar faydası olacaktır. Gördüğünüz üzere Japonya ve Türkiye imalat sanayinin içindeki yani üretimin içindeki payını geliştirme konusunda diğer ülkelerden çok ciddi manada ayrışmış durumdalar. Yani burada Türkiye'nin imalat sanayide geldiği noktayı daha iyi görmemiz mümkündür. (Slayt 12)

Türkiye için yine üzerinde durulabilecek iki önemli başlık olan Turizm ve Türk İnşaat Sektörünü ihracat performansımızdan ayrı değerlendirmekte fayda var. Türk İnşaat Sektörü güçlü, dinamik ve KOBİ tabanlı bir sektördür. Yetişmiş insan kaynağı, teknolojik birikimi, adaptasyon yeteneği, deneyimi, disiplini, değişik coğrafyalarda iş yapma kabiliyeti, inşaat yatırımlarındaki uzmanlığı ile dünya sıralamasında 2. olduğumuz bir sektördür. (Slayt 12)

Yine aynı şekilde Turizmde de Türkiye, mevcut doğal kaynaklarını ve kültürel potansiyelini, özellikle 1984 yılından bu yana yaptığı düzenli sistematik ve akılcı yatırımlarla ortaya koyarak, dünyanın önemli destinasyonlarından birisi haline gelmiştir. Dünyanın en çok ziyaret edilen 4. ülkesidir ve mavi bayraklı plajlarıyla da dünyada 3. sıradadır. Turizm yatırımı ve bilgi alt yapısı itibariyle artık örnek alınabilecek bir ülkedir ve bunu da yine dünyanın 130'dan fazla ülkesine, 300 den fazla noktada uçuş yapan güçlü bir havayolu taşımacılığıyla da taçlandırmışdır. Peki burada Bosna-Hersek ile ilişkilerimiz nasıl diye baktığımızda, tabii ki nüfus faktörlerini de dikkate alarak tıpkı dış

ticaretimizde olduğu gibi buradaki performansımızında beklenen seviyede olmadığını söyleyebiliriz. (Slayt 13)

Yabancı sermaye açısından, yani doğrudan yabancı yatırımlar açısından Türkiye; Hollanda, ABD, İngiltere, Almanya, İspanya, Avusturya, Lüksemburg gibi yine gelişmiş batı ekonomilerinin ve şirketlerinin doğrudan yatırım yaptığı bir ülke durumundadır. Doğrudan yabancı yatırımların büyük bir kısmı, yani %70'lik kısmı Avrupa menşeilidir. (Slayt 14)

2016'da yaklaşık 14 milyar $ doğrudan yabancı yatırım almış, 2025 yılında ise doğrudan yatırım tutarı 8 milyar $ seviyelerine gerilemiştir. Küresel doğrudan yabancı yatırımlardan arzu ettiği payı zaman zaman alıyor, zaman zaman alamıyor ama bir akış var. Bunu şöyle değerleniriyorum. Yani bizim dışımızda, ekonomik değerlendirmelerde bulunanlar da aynı mantıkla bakıyorlar. Türkiye bulunduğu konum ve yatırımcılara sunduğu imkanlar açısından bakıldığında sadece yatırım yapılacak bir ülke değil, aynı zamanda bölgesinin yönetim ve koordinasyon merkezi olması ile ön plana çıkıyor. (Slayt 14)

Diğer yandan, gerek yabancı sermayeye sağladığı teşvikler ve kolaylıklar açısından, gerekse sunduğu çözümler açısından baktığınızda Türkiye'nin, modern dünyanın doğrudan yabancı yatırımlar için kullandığı bütün enstrümanları başarıyla uygulayan ve buna ilişkin alt yapıları hazırlamış bir ülke olduğunu görüyoruz. (Slayt 14)

Yabancı sermayeye ilişkin değerlendirmelerimizden sonra, biraz da Türkiye ve Bosna-Hersek ekonomik ilişkilerine dair görüşlerimi sizlerle paylaşmak istiyorum.

Görüldüğü üzere 1995 yılından, 2019 yılına kadar hemen hemen her seviyede resmi toplantının yapıldığı, devletler seviyesinde anlaşmaların imzalandığı, ticaretin altyapısının hukuki olarak hazırlandığı bir konumda ikili ilişkiler yürütülmüştür. Dolayısıyla, iki devletin ticari ilişkilerini düzenleyen hukuki çerçeve açısından baktığımız zaman ilişkilerimiz oldukça iyi durumdadır. (Slayt 15)

Dış ticaretimiz üzerinden baktığımızda, ticaret hacmimiz 1 milyar $'ı aşmış vaziyettedir (Slayt 16). Ama bu bir şekilde daha yüksek rakamlara çıkarılmak durumunda. Meslek kuruluşları, iş örgütleri ve siyasi temsilciler burada. Şimdiki hedefimiz 2 milyar $, tabii ki dileğimiz kardeşliğimizin ve dostluğumuzun ve tarihi geçmişimizin ticari alışverişle de daha iyi bir noktaya taşınmasıdır.

Neler yapılabilir? Potansiyel ticaret alanları nelerdir diye baktığımızda, Bosna-Hersek için teknoloji yoğun sektör yatırımları ön plana çıkmaktadır.

Sanayi, hizmetler ve diğer başlıklar altında teknoloji yoğun sektör yatırımları için katma değer açısından konuşulabilecek bir ülke olabilir.Türkiye'de yine teknoloji yoğun yüksek katma değerli sektör yatırımları açısından iş birliği yapılabilecek alt sektörlere sahip durumdadır. Bunlar hakkında detaylı bilgi, sizlerle paylaştığımız tebliğlerdeki resmi istatistiklerde mevcuttur. (Slayt 17)

Gelecek profili için ne diyebiliriz? Sonuç olarak baktığımızda iki ülke arasındaki son 10 yıllık süreç, yani bizim burada toplantı yaptığımız zamandan bu yana geçen 10 yıllık süreç, ikili ilişkilerin sağlam bir zemin oluşturduğu süreçtir. Gelecek 10 yıllık süreçte ise ortak üretim, yenilikçilik ve bilgi paylaşımı özelinde atılacak adımlar, Balkanlarda kalkınmanın itici gücü olabilmek için önemli fırsatlar sunabilecektir. (Slayt 18)

Atılabilecek bazı güçlü adımlarımız neler olabilir diye baktığımızda ben 5 başlığı sizlerle paylaşmak istiyorum. Bunlardan bir tanesi sürdürülebilir gelecek için söz konusu edilen dönüşümlü yatırımlar, iş birliği ağları, yenilik tabanlı iş birlikleri, eğitim alanına yapabilecek yatırımlar ve teknolji transferine yönelik olarak birbirimize aralayacağımız kapılar gelecek profilinin önemli konuları olabilir diye düşünüyorum. (Slayt 18)

Hepinize beni dinlediğiniz için ayrı ayrı teşekkürlerimi arz ederim.

TÜRKİYE'NİN EKONOMİK PROFİLİ VE BOSNA HERSEK İLE İŞBİRLİĞİNİN SON 10 YIL DEĞERLENDİRİLMESİ VE GELECEK PROFİLİ
Prof. Dr. Adem ŞAHİN
13 Kasım 2025, Saraybosna

SUNUM PLANI
01
I- Türkiye: Genel Bilgi
02
II- Türkiye: Seçilmiş Ekonomik ve Sosyal Göstergeler
03
III - Türkiye – Bosna Hersek: Ekonomik İlişkileri
04
IV - Türkiye – Bosna Hersek: Potansiyel Yatırım ve Ticaret Alanları, Gelecek Profili
2

Türkiye: Genel Bilgi

Stratejik Konumu

- 784 bin km² yüzölçümü ile dünyada 37.'dir.
- Avrupa ve Asya arasında, küresel pazarlar için önemli bir bağlantı noktasıdır.
- Jeostratejik güç olarak görülmektedir.
- Pekin'den, Londra'ya Bir Kuşak Bir Yol (BRI) ve doğu ile batıyı birbirine bağlayacak Kalkınma Yolu gibi tüm koridorların merkezinde kilit ülke pozisyonundadır.
- Geniş kara, hava ve deniz taşımacılığı ağları bulunmaktadır.

Bölgesel Güç

- Zorlu bir coğrafyada; rekabetçi yapısı, askerî kapasitesi ve diplomatik girişimleri sayesinde bölgesel bir güçtür.

Uluslararası Arenada Önemli Bir Aktör

- Uluslararası bir çok kuruluşla gelişmiş ilişkileri bulunmaktadır.
- OECD, G20 ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurucu üyesi, NATO, BM, UNESCO, ISEDAK gibi kuruluşlara üye ve AB üyelik sürecindedir.

Genç, eğitimli nüfusu ile büyük bir işgücü potansiyeli

- 85,8 milyon nüfusu ile dünyada 18. sıradadır.
- 2040 yılında nüfusun 93,9 milyona, 2050'de 98,6 milyona ulaşması bekleniyor.
- AB'nin en genç nüfusuna sahiptir.
- Uluslararası göç hareketlerinin merkezindedir
- Büyük bir iç pazara ve işgücüne (35,9 milyon) sahiptir.
- 2024 yılında İşgücüne katılım oranı %54,2, istihdam oranı ise 49,5 olarak gerçekleşmiştir.
- İşgücünün dağılımı; hizmetler, sanayi, tarım ve inşaat şeklindedir.
- 2024'de 8,7 olan işsizlik oranı, 2025 yılında azalma eğilimindedir.

Önemli Bir Enerji Üssü

- Enerji üreticisi ve tüketicisi bölgeler arasında güvenli enerji koridoru ve terminaldir.
- Kaynak ve güzergah çeşitlendirilmesi yoluyla, enerji arz eden petrol ve doğalgaz hatları (Rusya – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı), Mavi Akım Gaz Boru Hattı, Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran – Türkiye), Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı vb) açısından ön plana çıkmaktadır.

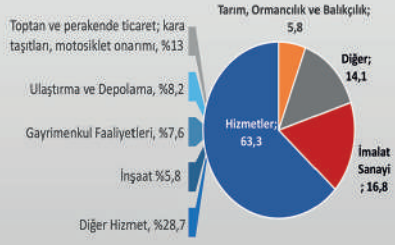
3

Türkiye Ekonomisi: Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler

GSYH (Cari Fiyatlarla Milyar $)

2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
868	870	864	807	775	730	828	925	1.153	1.358

- 1990 (19.) yılından bu yana dünyanın en büyük 20 ekonomisi arasındadır.
- 2015-2024 döneminde %56 oranında artan GSYH'sı ile cari fiyatlarla yapılan dünya sıralamasında 17. olmuştur.
- Avrupa'nın en büyük 5. ekonomisidir.

Üretim Yöntemiyle GSYH'da Sektörlerin Payı (Cari Fiyatlarla, 2024, %)

Dünya GSYH Sıralaması (SGP)	Dünya GSYH Sıralaması (Cari)
1. Çin	1. ABD
2. ABD	2. Çin
3. Hindistan	3. Almanya
4. Rusya	4. Japonya
5. Japonya	5. Hindistan
6. Almanya	6. B.Krallık
7. Brezilya	7. Fransa
8. Endonezya	8. İtalya
9. Fransa	9. Kanada
10. B.Krallık	10. Brezilya
11. İtalya	11. Rusya
12. Türkiye	12. G.Kore
13. Meksika	13. Meksika
14. G. Kore	14. Avustralya
15. İspanya	15. İspanya
	16. Endonezya
	17. Türkiye

4

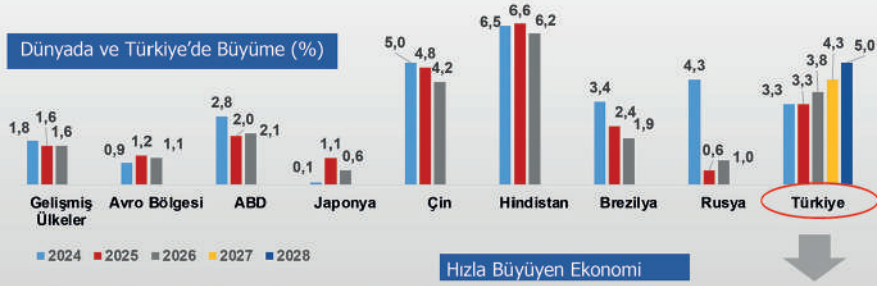
Türkiye Ekonomisi: Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler

- 2002 yılı seviyesinin yaklaşık 4 katına ulaşmıştır.
- Son 10 yılın en yüksek seviyesi 2024 yılında gerçekleşmiştir.
- 2025 yılı ikinci çeyreği itibarıyla yıllıklandırılmış kişi başı milli gelirin yaklaşık 17 bin dolar seviyelerine ulaştığı açıklanmıştır.
- 2018-2024 döneminde üst orta gelirli ekonomi seviyesinde seyretmeye devam etmiş, 2025 yılı verilerine göre yüksek gelirli ülkeler grubuna gireceği tahmin edilmektedir.
- KBGSYH'nın 2026'da 19.710 Dolar, 2028'da 20.987 Dolar olacağı öngörülmektedir.

5

Türkiye Ekonomisi: Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler

Hızla Büyüyen Ekonomi

- Ekonomik krizler, doğal afetler, savaş ortamı, uluslararası göç vb. etkisiyle oluşan belirsizlikler ve ticarette korumacı eğilimler gibi olumsuzluklara rağmen, ekonomi büyümeye devam etmiştir.
- Türkiye, OECD'nin en hızlı büyüyen ekonomilerinden biridir (İspanya ile ilk sırada)
- 2024 yıl sonu ve 2025'in 2. çeyreğinde (%4,8) gelişmiş ülke ortalamalarının üzerinde büyümüştür.
- Türkiye ekonomisi 2025'te dengeli ve dayanıklı bir görünüm sergilemektedir.
- Büyümesini artırarak devam ettireceği ve Avrupa'nın en büyük ekonomisi olacağı değerlendirilmektedir.
- Sıkı politika bileşimi fiyat istikrarı ve sürdürülebilir büyümeyi desteklemektedir.

Türkiye'nin Büyüme Ortalaması

- **1924-2024: %4,8**
- **2004-2024: %5,4**
- **2014-2024: 4,8**

6

Türkiye Ekonomisi: Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler

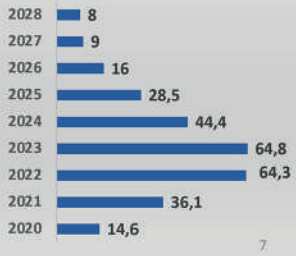
Yunanistan	%154
İtalya	%135
Fransa	%113
Belçika	%105
İspanya	%102
Portekiz	%94,9
Avro Bölgesi	%87,4
Finlandiya	%82,1
Avusturya	%81,8
AB	%81
Macaristan	%73,5
Almanya	%62,5
Polonya	%55,3
Hollanda	%43,3
İrlanda	%40,9
İsveç	%33,5
Danimarka	%31,1
Türkiye	%24,6

AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH ve Türkiye'de Öngörüleri, (%)

- Borç stokunun GSYH'ya oranı, Maastricht kriterinin (%60) altında ve gerileme eğilimindedir.
- Küresel salgın öncesindeki seviyelerin altına inerek, dikkat çekici seviyelere gerilemiştir.

Tüketici Enflasyonu ve Tahminleri (Yıllık, %)

- Enflasyon, dönemsel dalgalanmalara rağmen istikrar çabası içerisindedir.
- Gerileme eğilimini sürdürmüştür.
- Enflasyonu kontrol altına almaya yönelik uygulanan sıkı para ve maliye politikalarının etkisi görülmektedir.
- Enflasyon hesaplarında ağırlıklı olarak hizmetler ön plana çıkmakta olup, gıda ve alkolsüz içecekler, enerji ve temel mallar izlemektedir.

7

Türkiye: Sanayi ve Teknoloji Altyapısı ve Yatırım Teşvikleri

Yatırım Teşvik Sistemi

DESTEK VE TEŞVİKLER

- Girişimcilik
- Esnaf ve Sanatkar (Mikro Ölçek)
- KOBİ (Küçük ve Orta Ölçek)
- Büyük İşletme
- Yabancı Sermaye
- İhracat
- Ar-ge, inovasyon ve teknoloji

1) Proje Bazlı Teşvik (HİT 30- üksek öncelikli teknoloji alanlarında, özel nitelikli)

2) Türkiye Yüzyılı Kalkınma Hamlesi (Proje Bazlı)

-Teknoloji Hamlesi (Orta-yüksek ve yüksek teknolojili sektörlerdeki ürünler)
-Yerel Kalkınma (İllerin potansiyellerine göre yatırım)
-Stratejik Hamle (Stratejik ve kritik konulardaki yatırımlar)

3) Sektörel ve Bölgesel Teşvik Sistemi

-Öncelikli yatırımlar (Yeşil Dönüşüm, Dijital dönüşüm vb)
-Hedef Yatırımlar (Kapasite kullanım oranları, katma değer gibi kriterler çerçevesinde oluşturulmuş yatırım konuları. İmalat sanayi vb.)

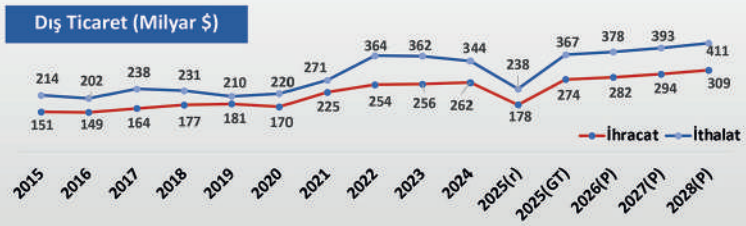
6 BÖLGE

- KDV İstisnası
- Gümrük Vergisi Muafiyeti
- Vergi İndirimi
- Faiz veya kar payı desteği
- Yatırım yeri tahsisi
- Sigorta primi işveren hissesi desteği
- Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği
- Makine desteği

Sanayi ve Teknoloji Altyapısı	
OSB	416 OSB'de, 2,7 milyondan fazla istihdam.
Ar-Ge Merkezi	- 1.357 Faal Ar-Ge Merkezinde, 90 bin istihdam. - Makine ve teçhizat, otomotiv yan sanayi ve yazılım ön planda.
TGB	93 Faal TGB'de, 124 bine yakın istihdam.
Tasarım Merkezi	342 Tasarım Merkezinde, 8.500 istihdam.
Serbest Bölge	19 Serbest Bölgede, 92 bin istihdam.

8

Türkiye Ekonomisi: Dış Ticaret

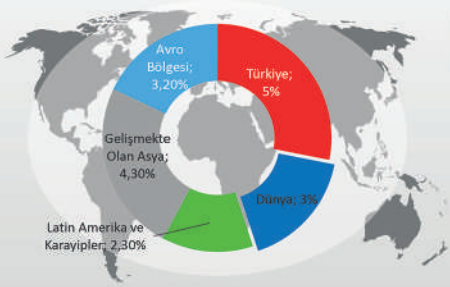

İhracatta İlk 10 Ülke		İthalatta İlk 10 Ülke	
1969	2024	2024	1969
1.Almanya	1.Almanya	1. Çin	1.ABD
2.ABD	2.ABD	2.Rusya Federasyonu	2.Almanya
3.İtalya	3.B.Krallık	3.Almanya	3.B.Krallık
4.B.Krallık	4.Irak	4.İtalya	4.İtalya
5.SSCB	5.İtalya	5.ABD	5.İsviçre
6.İsviçre	6.Fransa	6.Fransa	6.SSCB
7.Fransa	7. İspanya	7.İsviçre	7.Fransa
8.Lübnan	8.Hollanda	8.İspanya	8.Irak
9.Hollanda	9. Rusya Federasyonu	9.Güney Kore	9.İsveç
10.Japonya	10. BAE	10.BAE	10.Polonya

- Türkiye, dünyada en çok pazara ulaşabilen ülkedir.
- Dış ticareti, jeopolitik riskler ve ticaret politikalarıyla şekillenmektedir.
- Dış ticarette bölge ülkeleri, görece yakın ülkeler tercih edilmektedir.
- Bosna Hersek, Türkiye'nin ihracatında 2014'de 71. sırada iken, 2024'de 60. olmuştur. İthalatında ise 2014 yılında 74. sırada iken, 2024 yılında 72. olmuştur.

9

Türkiye Ekonomisi: Dış Ticaret

İhracat Performansı (Yıllık Ortalama Değişim) (% , 2014-2024)

- Türkiye, dünya ve bölgesel ihracat performanslarının üzerinde bir performans sergilemektedir.
- İhracat destinasyonunda ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin varlığı, ihracat kapasitesinin gücünü sergilemektedir.
- Ticaret ortakları çeşitlenmiştir ve ağırlıklı ortakları AB, ABD, Çin ve Rusya'dır.
- Son 10 yılda Balkanlarla ticareti %120 artmıştır.
- Türkiye; dünya ticaretinden aldığı payı yükseltmek için pazarlarını çeşitlendirmek ve sürdürülebilir ihracat artışını sağlamak üzere bir çok alanda (dijitalleşme, özel bölgeler, ihracatçılara yol gösterilmesi, ticaretin kolaylaşması, teşvik ve desteklerin geliştirilmesi vb) önemli adımlar atmaktadır.

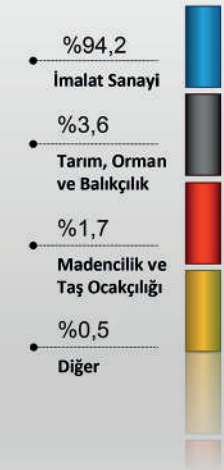
Dünya Ticaretinde Türkiye (2024)

1,07%	Küresel mal ihracatından aldığı pay
1,39	Küresel mal ithalatından aldığı pay
1,32%	Küresel hizmet ihracatından aldığı pay
0,65%	Küresel hizmet ithalatından aldığı pay

10

Türkiye Ekonomisi: Dış Ticaret

İhracatın Sektörel Dağılımı (%, 2024)

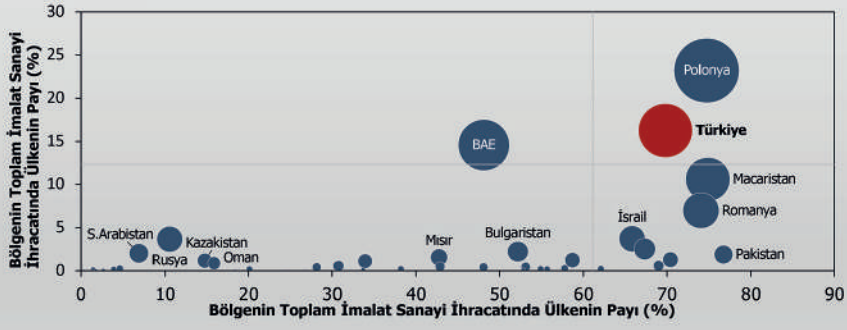
Sıra	Fasıllara İthalatta İlk 10 2024	Fasıllara İhracatta İlk 10
1.	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	Motorlu kara taşıtları
2.	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları-
3.	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar
4.	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları,aksam-parça-aksesuarı	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları,aksam-parça-aksesuarı
5.	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar
6.	Demir ve çelik	Plastikler ve mamulleri
7.	Plastikler ve mamulleri	Demir ve çelik
8.	Organik kimyasal ürünler	Örme giyim eşyası ve aksesuarı
9.	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	Demir veya çelikten eşya
10.	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı

11

Türkiye Ekonomisi: Dış Ticaret

- Sanayi sektörü üretimini ihracata dönüştürmede başarılı.
- İhracatta, imalat sanayi ön plana çıkmakta olup, katma değeri yüksek ürünlerin ağırlığı artmaktadır.

Ülkelerin İhracatında İmalat Sanayinin Payı (%, 2023)

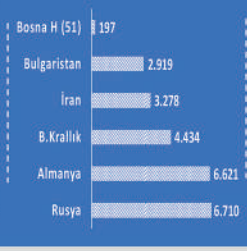

12

TURİZM

- Türkiye, Fransa, İspanya ve ABD'den sonra dünyanın en fazla ziyaret edilen 4. ülkesidir (UNWTO).
- Türkiye, Mavi bayraklı plajları ile dünya 3.'südür.
- Turizm yatırımı, bilgi altyapısı ve örgütlenmesiyle örnek bir ülkedir.
- Dünyanın en çok ülkesine giden, (130'dan fazla ülke ve 300 uçuş noktası) Avrupanın en iyi hava yolu na sahip ülkesidir.

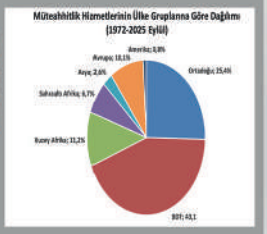
İlk 5 Ülke Ziyaretçi Sayısı ve Bosna Hersek (2024, Bin Kişi)

- Türkiye, 2024 yılı turizm gelirleri, 2015 yılına göre %38 artış göstererek 61.103 milyon Dolar olmuştur.
- 2024 yılında 53 milyon ziyaretçi ağırlayarak, önemli bir başarıya imza atmıştır.
- Turistlerin ülke sıralamasında Bosna Hersek' 51.'dir.
- Bosna Hersek'e giden turistlerin ülke sıralamasında Türkiye 3.'dür (2024, %9,8)

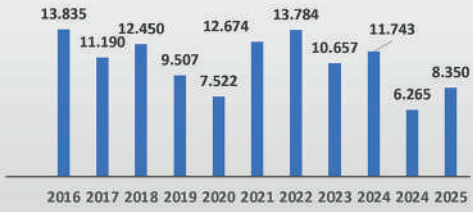
TÜRK İNŞAAT SEKTÖRÜ: Güçlü, Dinamik, KOBİ Tabanlı

- İnsan kaynağı, teknolojik birikim, adaptasyon, deneyimi, disiplini, coğrafi konum, işbirliği kültürü , güvenilirlik, risk alma, uygun fiyatlı hizmet sunumu ve müşteri memnuniyeti gibi avantajlara sahiptir.
- Dünyanın En Büyük 250 Uluslararası Müteahhidi Listesinde 45 firma ile Çin'den sonra ikinci sıradaki yerini korumuştur.
- Depremin de etkisiyle 2024 yılında en hızlı büyüme inşaat sektöründe yaşanmıştır.
- Büyümeye ve istihdama önemli katkı sağlamıştır (%9,3 ile genel ekonominin üzerinde)
- 2024 yılı itibarıyla 57 ülkede, 231 milyar Doları tutarında 380 proje (%26 Demiryolu, %11 Karayolu/Tünel/Köprü, %7 Konut, Diğer %57) üstlenilmiştir.

Yabancı Sermaye

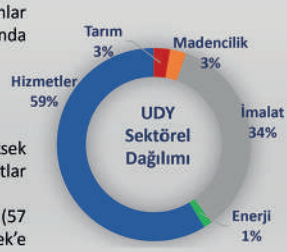
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyon $)

Ülkelere Göre UDY İlk 10 Ülke

Ülkeler	Pay %	Şirket Sayısı Adet
Hollanda	16,6%	3.247
ABD	7,9%	2.283
İngiltere	7,2%	3.301
Almanya	6,8%	8.506
İspanya	5,8%	785
Avusturya	5,6%	1.057
Lüksemburg	5,5%	555
Belçika	4,7%	706
Fransa	4,4%	1.739
Azerbaycan	4,2%	3.090

- Türkiye bulunduğu konum ve yatırımcılara sunduğu imkanlar nedeniyle; sadece yatırım yapılacak bir ülke değil, aynı zamanda bölgesinin yönetim merkezi olarak ön plana çıkmaktadır.
- Küresel DYY'dan aldığı pay 2014'de 0,9, 2023'de 0,8'dir.
- Yüksek potansiyelli yatırım destinasyonudur.
- DYY'ın %67'si Avrupa, Asya %20, Amerika kıtası %10'dur.
- Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, İş Yapma Kolaylığı, yüksek yatırım teşvikleri gibi uygulamalar ile yatırımcılara fırsatlar sunmaktadır.
- Türk yatırımcıların ise 132 ülkede, 1.470 doğrudan yatırımı (57 milyar Dolar) bulunmaktadır (2024 itibariyle). Bosna Hersek'e yatırım yapan ilk 30 ülke arasında 25.'dir (14 yatırım, 291 milyon Dolar)

Türkiye-Bosna Hersek Ekonomik İlişkileri: Ticari Anlaşmalar

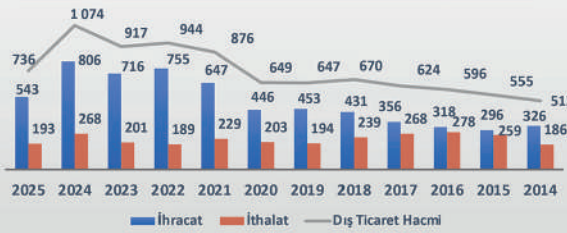
Anlaşma	İmza	Yürürlük
Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	1995	1996
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması	1998	2000
Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	1998	2002
Serbest Ticaret Anlaşması (2003), 2007 tarihinden itibaren ülkemiz ihracatında gümrük vergileri sıfırlanmıştır. 2003 STA Anlaşmasına ilişkin EUR 1. Dolaşım Sertifikaları Yönetmeliği.)	1998 2002	2003
Gümrük Konularında Karşılıklı İdari Yardım ve İşbirliği Anlaşması	2002	-
Türkiye-Bosna Hersek II. Dönem Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Toplantı Protokolü	2004	2007
Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	2005	2007
Serbest Ticaret Anlaşmasıdır (CEFTA)	2007	-
Türkiye-Bosna Hersek III. Dönem KEK Toplantı Protokolü	2009	-
Türkiye-Bosna Hersek IV. Dönem KEK Toplantı Protokolü	2012	-
Üçlü Ticaret Komitesi'nin Kurulmasına İlişkin Deklarasyon (Türkiye-Bosna Hersek -Sırbistan)	2013	-
Yolcu ve Eşyanın Karayoluyla Uluslararası Taşınmasına İlişkin Anlaşma	2015	2018
Bakanlararası Sonuç Bildirgesi (Ekonomi Bakanları) (Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan)	2015	-
Üçlü Ticaret Komitesi'nin Uygulama Usul ve Esasları (Türkiye - Bosna Hersek -Sırbistan)	2015	
Ticaret ve Ekonomik İş birliği Alanında Orta Vadeli Program ve Eylem Planı (Türkiye -Bosna Hersek -Sırbistan)	2015	--
Bakanlararası Sonuç Bildirgesi (Ekonomi Bakanları) (Türkiye - Bosna Hersek -Sırbistan)	2016	-
Türkiye-Bosna Hersek KEK V. Dönem Toplantı Protokolü	2017	2018
Revize Serbest Ticaret Anlaşması	2019	2021

Bosna Hersek ile olumlu ilişkiler.

15

Türkiye-Bosna Hersek Ekonomik İlişkileri: Dış Ticaret

Türkiye'nin Bosna Hersek ile Dış Ticareti (Milyon $)

- Ticaretin artışı, geniş kapsamlı revize serbest ticaret anlaşması ile belirginleşmiştir.
- 2015'de Bosna Hersek'in ihracatında 7. (%3,9 payla), 2024 yılında ise 10 (%2)'dur.
- Türkiye, 2015 yılında Bosna Hersek'in ithalatında 8. (%4,1), 2024 yılında ise 5. (%5,8)'dir .

Bosna Hersek'e ihracatta Başlıca Ürünler		İthalatta İlk 10 Ülke	
2014	2024	2014	2024
Buhar/kızgın su kazanları	Bakır teller	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları ve bunların fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)	Dökme demirin, demirin veya çeliğin döküntü ve hurdaları veya bunların eritilmesi ile elde dilmiş külçeler
Tişörtler, fanilalar ve diğer iç giyim eşyası (örme)	Demir veya alaşımsız çelikten filmaşin	Sığır eti (taze/soğutulmuş)	Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları ve bunların fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş)
Plastikten monofiller, ince ve kalın çubuklar ve profiller	Alüminyumdan çubuklar ve profiller	Mısır	Taşkömürü, linyit ve turbdan elde edilen kok/sömikok, karni kömürü
Plastik emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya plastikle lamine edilmiş mensucat	İnşaat demiri	Diğer mefruşat eşyası	Suni korundum, alüminyum oksit ve alüminyum hidroksit
Dokunmuş halılar ve diğer yer kaplamaları	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamulleri	Sığır Eti (Dondurulmuş)	Fitiller, infilak fitilleri, ağız otları veya infilak kapsülleri, ateşleyici maddeler, elektrikli infilak ettiriciler

16

Türkiye-Bosna Hersek: Potansiyel Yatırım ve Ticaret Alanları

BOSNA HERSEK: Teknoloji Yoğun Sektör Yatırımları.

Sanayi
- Kimya (Plastik Malzemeler vb)
- Makine, Metal İşleme
- Otomotiv
- İlaç endüstrisi
- Gıda işleme ve içecek
- **Ağaç ve Orman Ürünleri, Mobilya**
- **Tekstil, Deri ve Hazır Giyim**
- Elektrikli cihazlar ve aydınlatma
- (Beyaz eşya vb)

Hizmetler
- Altyapı,İnşaat ve İnşaat Malzemeleri (Kara ve demir yolları, bina ıslahı vb)
- Bilgi ve İletişim Teknolojileri
- Sağlık
- Finansal Hizmetler (Bankacılık vb)
- İş Hizmetleri (Müteahhitlik, teknik müşavirlik vb

Diğer
- *Enerji (Yenilenebilir enerji, termik ve hidroelektrik santraller vb)*
- Madencilik
- Tarım, Hayvancılık, Balıkçılık (Tarımda modernizasyon vb)
- Turizm (SPA, Kış turizmi, dini ve doğa turizmi, otel ve restoran işletmeciliği)
- Eğitim

TÜRKİYE: Teknoloji Yoğun, Yüksek Katma Değerli Sektör Yatırımları.

Sanayi
- Kimya
- Makine
- Otomotiv
- İlaç endüstrisi ve tıbbi cihaz
- Savunma ve Havacılık

Hizmetler
- Altyapı (Ulaşım, Sağlık, Enerji vb projeler)
- Bilgi ve İletişim Teknolojileri
- Finansal Yatırımlar ve Startuplar
- Finansal Hizmetler
- Gayrimenkul
- İş Hizmetleri (Mühendislik ve mimari danışmanlık, teknik test, çağrı merkezi ab)
- Lojistik ve Ulaştırma
- Teknoloji ve sanayi altyapısı
- Bölgesel Yönetim Merkezi Ortak Hizmet
- Atık, atıksu ve geri dönüşüm

Diğer
- Enerji *(Yenilenebilir enerji, iletişim şebeke modernizasyonu vb.)*
- Madencilik
- Tarım ve Gıda
- Turizm

17

Türkiye-Bosna Hersek: Gelecek Profili

- İki ülke arasındaki son on yıllık süreç, ilişkilerin sağlam bir zemin oluşturduğu dönemdir.
- Gelecek on yıllık süreçte ortak üretim, yenilikçilik ve bilgi paylaşımı özelinde atılacak adımlar, Balkanlar'da kalkınmanın itici gücü olabilmek için önemli fırsatlar sunacaktır. Atılabilecek bazı güçlü adımlar:

1-İkiz Dönüşüm:
Sürdürülebilir gelecek için ikiz dönüşüm çerçevesinde projeler yürütülmesi (Yeşil enerji ve çevre dostu yatırımlar, yenilenebilir enerji, atık yönetimi ve çevre teknolojileri ve dijital dönüşüm gibi).

2-İşbirliği Ağları:
Türk ve Bosna Hersekli işletmeler, girişimciler arasında üretim, tedarik, dijital dönüşüm ve benzeri ağların kurulması, geliştirilmesi.

3-Yenilikçilik:
Yenilikçilik tabanlı işbirliklerinin oluşturulması ve üretime yansıtılması.

4-Eğitim:
Eğitim alanında işbirliklerinin artırılması.

5-Teknoloji Transferi:
Üniversiteler, teknoparklar, araştırma merkezleri, yatırımcılar arasında bilgi paylaşımı ve işbirliğinin artırılması.

- İki ülke açısından, ortak kültür ve derin kardeşlik bağı ile yürütülen ilişkiler ile gelecek yıllar için atılacak adımlar ekonomik ilişkilerin çerçevesini oluşturacak ve stratejik bir vizyon geliştirmeye katkı sağlayacaktır.

18

Teşekkür Ederim.

asahin@etu.edu.tr

BOSNA HERSEK'İN EKONOMİK PROFİLİ VE TÜRKİYE İLE İŞBİRLİĞİNİN SON 10 YILI DEĞERLENDİRİLMESİ VE GELECEK PERSPEKTİFİ

Dika MUSTAFIĆ
Bosna Hersek Yabancı Yatırımları Teşvik Ajansı

Herkese iyi günler. Ben Dika Mustafić. Bir devlet kurumu olan FIPA, yani Yabancı Yatırımları Teşvik Ajansı'nın Yatırımcı Destek Dairesi Başkanıyım. Müdürümüz, Ajans adına ve şahsı adına sizleri zaten selamladı. Ben ise sizleri kendi adıma ve bugün hastalığı nedeniyle, tüm iyi niyetine ve yaptığı hazırlıklara rağmen aramızda olamayan Maida Bećirović adına selamlıyorum. Önümüzdeki birkaç dakika içinde sizlere Bosna Hersek hakkında temel bilgiler vererek, Bosna Hersek'in Türkiye ile ilişkileri ile ilgili genel bir çerçeve ve doğrudan yabancı yatırımlar konusunda bilgiler sunacağım; ki bu aynı zamanda Ajansımızın temel misyonudur.

Öncelikle Bosna Hersek'in yatırım için uygun bir lokasyon olarak birkaç temel özelliğinden bahsetmek istiyorum. Bosna Hersek, Türkiye ile kıyaslandığında küçük bir ülkedir. 2013 nüfus sayımına göre nüfusu sadece 3,5 milyondur. Yaşanan tüm krizlere rağmen, geçtiğimiz yıl enflasyon oranlarının oldukça memnuniyet verici bir seviyede gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Konvertibil Mark'ın euroya sabitlenmiş olması, finansal sistemi istikrarlı kılmaktadır.

Devam etmeden önce, Yabancı Yatırımları Teşvik Ajansı hakkında da birkaç bilgi vermek istiyorum. Ajansımız, kanunlar çerçevesinde kurulmuş bir devlet kurumu olup temel amacı ve yetkisi doğrudan yabancı yatırımların tanıtımı, iş ortamının iyileştirilmesi ve Bosna Hersek'in yabancı yatırımlar için uygun bir destinasyon olarak imajının güçlendirilmesidir. Görevimiz kapsamında, Bosna Hersek'e yatırım yapmak isteyen veya hâlihazırda yatırım yapmış olan yabancı yatırımcılara hizmet vermekteyiz. Onlara yatırım süreçleri, makroekonomik göstergeler, yasal düzenlemeler gibi tüm gerekli bilgileri sağlamaktayız. Bunun yanında "aftercare" programını uyguluyoruz. Bugüne kadar yabancı sermayeli 800'den fazla şirketi ziyaret ettik; bunların önemli bir kısmı Türk şirketleridir. Bu şirketlerin karşılaştıkları sorunların çözümünde yardımcı oluyor, belediye seviyesinden devlet seviyesine kadar tüm kurumlarla son derece iyi bir iş birliği yürütüyoruz.

Ayrıca yatırımcılar için yatırım lokasyonlarına ziyaretler organize ediyoruz ve yurt dışında doğrudan şirketlere yaptığımız ziyaretlerle Bosna Hersek'teki yatırım olanaklarını tanıttığımız "outreach" kampanyaları da gerçekleştiriyoruz.

Türkiye ve Bosna Hersek ilişkilerinden söz ettiğimizde, bu ilişkinin tarihsel olarak uzun yıllar boyunca geliştiğini ve kültürel alanda, turizm sektöründe, tarım sektöründe, altyapı projelerinde ve yatırım alanlarında var olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye, Bosna Hersek'in en büyük on ticaret ortağından biri olup, yatırım sıralamasında da onuncu sıradadır. 2010 yılından itibaren, imzalanan anlaşmalar sayesinde ekonomik iş birliği önemli ölçüde gelişmiştir. Bu konuya birazdan ayrıntılı olarak değineceğim. Zenica-Doboj Kantonu Ekonomi Bakanı Sayın Šibonjić de buna kısaca değindi.

Bosna Hersek üç idari birime ayrılmıştır: Bosna Hersek Federasyonu, Brčko Distrikt Bölgesi ve Sırp Bölgesi (Republika Srpska). Temel makroekonomik göstergelerden söz ettiğimizde, Türkiye Cumhuriyeti'nden gelen en büyük yatırımların Soda Şişecam, Natron Maglaj ve Ziraat Bankası olduğunu görüyoruz. Yani yatırımlar özellikle üretim sektöründe yoğunlaşmıştır.

Ekonomik göstergelere baktığımızda, reel GSYH, nominal GSYH, doğrudan yabancı yatırımların toplam GSYH içindeki payı, sanayi üretimi, enflasyon oranı ve diğer göstergelere ilişkin tüm eğilimleri görebiliyoruz. 1994-2024 döneminde Bosna Hersek'e yapılan toplam doğrudan yabancı yatırımlar 10 milyar euronun üzerindedir. Yalnızca 2024 yılında yatırımlar 901 milyon euroya ulaşmıştır. En büyük yatırımcılar Avrupa Birliği ülkeleri ve komşu ülkelerdir. Türkiye, toplam yatırım miktarına göre onuncu sırada yer almaktadır. Yatırımlar en çok üretim sektöründe yoğunlaşmıştır; bu sektör geleneksel olarak güçlü olduğumuz bir alandır. Bunu bankacılık, ticaret, telekomünikasyon ve diğer sektörler takip etmektedir.

Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ikili iş birliğine baktığımızda, Türkiye hem yatırım hem de ticaret açısından en önemli ortaklardan biridir. Ancak bizim değerlendirmemize göre, Türkiye'nin bu sıralamada daha üst bir yerde olması gerektiğine ve Bosna Hersek'teki yatırım potansiyelinin daha güçlü bir şekilde tanıtılması gerektiğine inanıyoruz. Türkiye, Bosna Hersek'e ihracatta ilk 10 ülke arasında yer alırken, Bosna Hersek de Türkiye'nin en büyük 100 ihracatçısı arasında yer almaktadır.

Ticaret hacmine baktığımızda, karşılıklı ticaretin sürekli arttığını ve Türkiye'nin Bosna Hersek'in en büyük 10 ticaret ortağından biri olduğunu görüyoruz. Doğrudan yabancı yatırımlar, toplam yatırımların %3,3'üne karşılık gelmektedir ve bu miktar 691 milyon eurodur. Listedeki ilk dokuz ülke ile karşılaştırıldığında bu miktarın yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Türkiye'den daha fazla yatırım çekmek için önemli bir alan bulunmaktadır. Geçtiğimiz yıl Türkiye'den Bosna Hersek'e yapılan yatırım miktarı 85 milyon Euro'dur. En yüksek katkı 2021 yılında gerçekleşmiş ve o yıl Türkiye'nin payı %12'ye ulaşmıştır.

Türk yatırımları birçok farklı alanda mevcuttur. Sunumumuzda 2017-2025 yılları arasında yatırım yapan veya yeniden yatırım yapan 35 önemli yatırımcıyı listeledik. Bunun dışında Türk firmaları ihale yoluyla yürütülen projelerde de güçlü bir şekilde yer almaktadır. Örneğin, Saraybosna'daki tramvay ve troleybüs altyapısının yenilenmesi, Koridor 5C otoyolu üzerinde yürütülen çalışmalar ve 2024 yılından bu yana müzakere edilen ortak teknoloji parkı projesi buna dahildir. Bu projeler Türk şirketlerinin Bosna Hersek'teki ihalelerde oldukça başarılı olduğunu göstermektedir.

Önceki konuşmacımız, Bosna Hersek'in güçlü yönlerinden ve karşılaşılan meydan okumalardan bahsetti. Güçlü yönlere baktığımızda, tarihsel ve kültürel bağlar, karşılıklı güven ve ortaklık, artan ikili iş birliği göze çarpmaktadır.

Türkiye, Bosna Hersek'in en büyük 10 yatırımcısından ve ticaret ortağından biridir. Türk yatırımları üretim, sanayi, inşaat, enerji ve bankacılık gibi sektörlerde önemli bir yer tutmaktadır. Serbest ticaret anlaşmaları, ortak altyapı ve enerji projeleri, eğitimsel ve kültürel iş birliği de bu güçlü alanlar arasındadır. Bosna Hersek'te Türk okulları, üniversiteleri ve kültür merkezleri bulunmaktadır.

Meydan okumalar söz konusu olduğunda, serbest ticaret anlaşmasının mevcut potansiyelinin çok altında kullanıldığını söylemek gerekir. Özellikle gıda ve tarım sektörlerinde büyük fırsatlar vardır. Bunun yanında bürokratik süreçlerin hızlandırılması, düzenlemeler noktasındaki engellerin azaltılması ve yatırım fırsatlarının hem Bosna Hersek'te hem de Türkiye'de daha iyi tanıtılması gerektiğini düşünüyoruz. Lojistik ve taşımacılık alanındaki kısıtlamaların da iyileştirilmesi gerekmektedir. Ancak en büyük potansiyel hâlâ serbest ticaret anlaşmasının daha etkin kullanılmasında yatmaktadır.

Geleceğe ilişkin iş birliği potansiyeli kültürden turizme kadar birçok alanda mevcuttur. Bosna Hersek'i ziyaret eden turistler arasında Türk vatandaşları üçüncü sırada yer almaktadır; 2025 verilerine göre Türkiye, Sırbistan ve Hırvatistan'ın ardından gelmektedir. Toplam turizm potansiyelinin %10'undan fazlası Türkiye'den gelen turistlere aittir. Bu oldukça önemli bir veridir.

Ajansımız açısından gelecekte en fazla üzerinde durmamız gereken alan yatırım potansiyellerinin tanıtımının güçlendirilmesidir.

Bosna Hersek'in Türkiye açısından sahip olduğu başlıca avantajlar şunlardır: stratejik konum, elverişli ticari ve diğer anlaşmalar, rekabetçi ve eğitimli iş gücü, istikrarlı finansal sistem, elverişli yasal çerçeve, uygun vergi ve gümrük sistemi, düşük iş yapma maliyetleri, doğal kaynaklar ve cazip yatırım projeleri. Bosna Hersek, Avrupa Birliği, Orta Doğu ve Asya pazarlarına yakın bir konumda yer almaktadır. 5C Koridoru, Macaristan'dan Bosna Hersek üzerinden Ploče Limanı'na kadar uzanacaktır. Ülkenin gelişmiş demiryolu altyapısı, dört aktif uluslararası havalimanı ve deniz taşımacılığına erişim imkânı bulunmaktadır.

Anlaşmalara baktığımızda, Bosna Hersek küçük bir ülke olmasına rağmen serbest ticaret anlaşmaları sayesinde geniş pazar avantajı sunmaktadır. Komşu ülkeler ve Moldova ile yapılan serbest ticaret anlaşmaları 30 milyon nüfusluk bir pazara erişim sağlarken; Türkiye ile yapılan serbest ticaret anlaşmaları 80 milyonluk bir ek pazar sunmaktadır. Ayrıca EFTA ülkeleriyle serbest ticaret anlaşmaları, AB'nin 28 üklesiyle ticaret ve ticari konulara ilişkin anlaşmalar, Yeni Zelanda, Japonya, Avustralya ve Rusya Federasyonu dahil

Avrasya Ekonomik Birliği ülkeleriyle tercihli ticaret sistemleri mevcuttur. ABD ile de böyle bir anlaşma bulunmaktaydı ancak son dönemde Amerikan yönetimi tarafından askıya alınmıştır. Bosna Hersek ayrıca Türkiye dâhil 38 ülke ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasına ve 41 ülke ile yatırım teşviki ve koruma anlaşmasına sahiptir. Bu anlaşmalar, yatırımcıya ulusal mevzuata ek olarak uluslararası hukuk düzenlemeleri kapsamında güçlü bir koruma sağlamaktadır.

Bosna Hersek'in rekabetçi ve nitelikli iş gücünü de vurgulamak gerekir. Ülkede mühendisler, bilişim uzmanları ve üretim alanında çalışmaya hazır iş gücü bulunmaktadır. İşsizlik oranı %11,7'dir, bu da yatırımcılar için geniş bir iş gücü arzının mevcut olduğunu göstermektedir. Maaş ücretleri bölgedeki en düşük seviyelerden birindedir; Avrupa Birliği ile kıyaslandığında oldukça düşüktür ve Türkiye ile benzer seviyelerdedir. Elbette hem Türkiye'de hem Bosna Hersek'te maaş ücretlerinin ve yaşam standardının daha da artmasını temenni ediyoruz.

Finansal sektöre baktığımızda, Konvertibl Mark'ın euroya sabitlenmiş olması sisteme büyük istikrar sağlamaktadır. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları olan Standard & Poor's ve Moody's, Bosna Hersek'i durağan görünümle B+ ve B3 seviyelerinde derecelendirmiştir. Ülke dış borcunu düzenli olarak ödemektedir ve döviz rezervleri oldukça yüksektir.

Yabancı yatırımcılar, yerli yatırımcılarla aynı hak ve yükümlülüklere sahiptir. Yabancılar gayrimenkul de satın alabilmektedir; bu konuda gerçek kişiler için karşılıklılık ilkesi geçerlidir. Bosna Hersek vatandaşı bir ülkede gayrimenkul satın alabiliyorsa, o ülkenin vatandaşı da Bosna Hersek'te aynı hakka sahip olur. Yabancı yatırımcılar millileştirme, kamulaştırma ve benzeri uygulamalara karşı korunmaktadır ve kendilerine tanınan hak ve teşvikler geri alınmamaktadır. Kâr transferi tamamen serbesttir.

Önceki konuşmacılardan birisi Bosna Hersek'in vergi cenneti olduğundan bahsetti. Bosna Hersek'in vergi sistemi yatırımcılar için oldukça caziptir, en düşük vergi oranına sahip ülkelerden birisidir. Kurumlar vergisi %10, KDV oranı %17'dir ve tüm ürünler için aynıdır. Gelir vergisi Federasyon'da %10, Sırp Bölgesi'nde maaş vergisi %8, bağımsız olmayan faaliyet gelirleri için %10, sermaye kazançları için %13'tür. Gümrük vergileri %0-15 arasındadır; ancak serbest ticaret anlaşmalarının geçerli olduğu ülkeler için gümrük vergisi uygulanmamaktadır. Üretimde kullanılacak mallar ise menşeine bakılmaksızın, Bosna Hersek'te üretilmiyorsa gümrük vergisinden muaftır.

Kurumlar vergisinde de önemli teşvikler mevcuttur. Örneğin 20 mil-

yon euro yatırım yapan şirketlerin kurumlar vergisi %50 oranında düşürülmektedir. Yatırım miktarı toplam yatırımın %50'sini aşıyorsa ek indirimler tanınmaktadır. Yeni istihdam yaratan şirketlere de ek vergi indirimleri uygulanmaktadır. Bu, Federasyon için geçerlidir. Sırp Bölgesi'nde de yeni ekipman, tesislere, gayrimenkule yönelik yatırımlar kurumlar vergisi matrahından düşülmektedir. Brčko Bölgesi'nin de kendi teşvik sistemi bulunmaktadır. Bu vesileyle, tüm yeni istihdamlar için devletin vergi ve katkı paylarının ödenmesini üstlendiğini özellikle belirtmekisterim. Bosna-Hersek'in Avrupa'da bulunması sebebiyle, işletme maliyetlerinin Avrupa Birliği'ne kıyasla oldukça düşük olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin elektrik, su, doğal gaz giderleri ve kira bedelleri belirli bir aralıkta değişmektedir. Üretim tesislerinin satın alınması ise lokasyona bağlı olarak metreküp başına 50 eurodan 1000 euroya kadar çıkabilmektedir. Tüm bu giderler tüm sektörler için geçerlidir. İtibarı ve uzun yıllara dayanan sanayi geleneği sayesinde Bosna-Hersek'teki imalat sektörü yüksek bir saygınlığa sahiptir ve çok sayıda yatırım almaktadır. Yatırımların büyük bölümü üretim sektörüne yönelmiştir. Bu sektörler arasında otomotiv, metal, tarım, tekstil ve ahşap işleme sanayii yer almaktadır. Bilişim sektörü (ICT) de hızlı bir gelişim içindedir.

Sektörlere turizmle başlamak isterim; zira Dünya Turizm Örgütü Bosna-Hersek'i en fazla turist artışı kaydeden 10 ülke arasına almıştır. Bu artışta Türkiye'den gelen turistlerin de önemli bir payı vardır. Kış ve yaz turizmi, kültürel turizm ve doğal parklar dahil tüm alanlarda turizmi geliştirmek için büyük fırsatlar bulunmaktadır.

Enerji sektöründe Bosna-Hersek'in enerji potansiyelinin yalnızca %37'si kullanılmaktadır. Bosna Hersek Federasyonu'nda küçük hidroelektrik santrallerinin inşası yasaklanmış olsa da, bu durum Sırp Bölgesi için geçerli değildir; ancak gelecekte bu konunun uygun bir şekilde çözüme kavuşmasını bekliyoruz.

Metal işleme sektörü son yıllarda %10 büyüme göstermiş olup, toplam ihracatın %36'sını oluşturmaktadır. Yabancı yatırımcılar için en önemli sektörlerden biridir.

Otomotiv sanayisini ise ayrı bir başlık olarak vurgulamak isterim. Savaştan önce de güçlü bir endüstrimiz vardı. Volkswagen'in Saraybosna yakınında serbest bölgesi bulunmaktadır. Ayrıca Mann Hummel gibi filtre üretimi yapan diğer şirketler de mevcuttur. Bu sektör için araştırma-geliştirme enstitülerinin ve altı makine mühendisliği fakültesinin varlığı büyük bir avantajdır.

Tarım-gıda sektörü de birçok fırsat sunmaktadır. Bu alanda Türkiye ile

ilişkilerin daha da güçlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Bosna-Hersek erik, çilek, son yıllarda ise ahududu, ayrıca patates, biber, lahana ve salatalık üretiminde önde gelen bir ülkedir. Meggle, Zott ve Lactalis gibi şirketler de bu sektörde bulunmaktadır.

Tekstil sektörü, faaliyet gösteren birçok Türk şirketiyle birlikte, istihdam açısından büyük önem taşımaktadır. Yaklaşık 40 bin kişi tekstil sektöründe çalışmaktadır.

Ahşap işleme sektörü - Bizim için önemli olan, giderek daha fazla şirketin nihai ürün üretimine yönelmesi ve bu sektörün ihracatının sürekli artmasıdır. Lukavac serbest bölgesinde faaliyet gösteren FEN Lukavac ve Cotta ve diğer önemli firmalar bu alanda yer almaktadır.

Bilişim sektörü Bosna Hersek'te çok hızlı yükseliş gösteren bir sektördür. Yazılım mühendisi yetiştirme oranı hızla artmaktadır. Microsoft, Oracle gibi şirketlerin varlığı bu sektöre olan güveni artırmaktadır.

Tüm bu sektörlerle ilgili olarak web sitemizde sektörlere göre ayrılmış proje veri tabanı bulunmaktadır; buradan her sektör için 10 ila 20 proje seçme imkânınız vardır. Diğer tüm bilgiler için bizimle irtibata geçebilirsiniz. Web sitemizde çok sayıda iş bölgesi, 4 serbest bölge ve yapım aşamasında olan 2 serbest bölge yer almaktadır. Yapım aşamasındaki serbest bölgeler yeni fırsatlar sunmaktadır. Trebinje serbest bölgesinin birkaç ay içinde tam kapasiteyle faaliyete geçmesini bekliyoruz.

Bosna-Hersek'te Soda, Natron, Ziraat Bank, Coca-Cola, UniCredit Bank, Heidelberg Cement, Raiffeisen Bank, Veritas, Celu, Prevent, Perutnina Ptuj gibi birçok önemli yabancı yatırımcı hâlihazırda faaliyet göstermektedir.

Belirttiğim gibi, ben Yabancı Yatırımları Teşvik Ajansı'ndan geliyorum. Her türlü sorunuz için hizmetinizdeyiz. İlgilenenlere sunumu da iletebiliriz. Yatırımcılar için pazar araştırması, makroekonomik göstergeler analizi, yasal çerçeve bilgilendirmesi, saha ziyaretlerinin organizasyonu gibi hizmetler sunuyoruz ve her türlü destek için yanınızdayız. Hepinizi tekrar selamlıyor, ilginiz için teşekkür ediyor ve öğle yemeğinde bir araya gelme fırsatımız olacağını ümit ediyorum. Teşekkür ederim.

KÜRESEL ISINMA SÜRECİNDE TARIM VE HAYVANCILIKTA YENİ YAKLAŞIMLAR (SERA OSB, AQUA KÜLTÜR VE MANDA OSB)

Metin DEMİR
Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

İktisadi Araştırmalar Vakfımızın Kıymetli Başkanı,

Kıymetli Hocalarım,

Saygı değer Genel Müdürüm,

Çok kıymetli Bosna ve Türk iş dünyasından kıymetli katılımcılar,

Ben hepinizi Zonguldak ve aynı zamanda da Türk iş dünyası adına sevgiyle saygıyla selamlıyorum.

Saygı değer misafirler,

İlk sunumda Adem Hocam sağolsun çok detaylı bir şekilde Türkiye'nin potansiyelini, 86 milyona yaklaşan nüfusuyla hala genç diyebileceğimiz nü-

fusuyla, girişimci gücüyle, stratejik konumuyla Türkiye'nin durumunu ve uzun yıllardır G20'nin arasında yer alan ve her geçen gün burada pozisyonunu da geliştiren avantajlarını hızlı bir şekilde tarif etmiş oldular: Ben o detaylara çok fazla girmeyeceğim. Dolayısıyla bu zemin üzerinde şunu görebiliyoruz:

Türk iş dünyası artık Afrika'nın en güneyinden Güney Amerika'ya kadar kuzey Denizi'ndeki ülkelerle Orta Asya'daki ülkelere kadar Türk insanları Türk şirketleri Türk yatırımcıları dünyanın her yerinde varlar, dünya coğrafyasının her yerinde yatırım yapmaya karşılıklı işbirliği yapmaya ticaret yapmaya devam ediyorlar.

Dolayısıyla biz dünya coğrafyasının her yerinde Türk iş dünyası olarak varız. Tabi bizim birde ayrıcalıklı bir gönül coğrafyamız var. Dünya coğrafyasının her yeri Türk iş dünyası için iş fırsatları barındırıyor ama gönül coğrafyamızın çok kıymetli bir parçası olan Bosna-Hersek buradaki boşnak dostlarımız, başkanımızın ifadesi ile kardeşlerimiz bizim için her zaman ayrıcalıklıdır. Dolayısıyla biz dünyanın her yerinde konulara ekonomi odaklı, işbirliği fırsatlara odaklı bakabiliriz ama Bosna-Hersek söz konusu olduğunda ekstra bir hassasiyetle konuya bakmamız öyle el ele almamız lazım. Ben de bu vesileyle aslında G20'nin içindeki güçlü yerini her gün pekiştiren Türkiye'nin uzmanlık geliştirdiği yeni modelleri, hem ülkemizde uyguladığı hem de dünyaya tanıtmaya başladığı birkaç önemli belki buradaki hanımefendinin de işaret ettiği gibi bize pek de yakışmayan bu 1 milyar dolarlık işbirliği seviyesini daha ileriye taşıyabilecek birkaç başlıktan size hızlıca bahsetmek istiyorum.

Öncelikle tabi ki bu başlıkları seçerken bütün dünyanın gündeminde olan iklim değişimi ile ilgili birkaç söz söylemek lazım. Bu tahmini olarak malumunuz sanayi devriminin öncesine göre artık küresel boyutta sıcaklık artışı maalesef 1.8°'ye kadar ulaşmış durumda ve haritada gördüğünüz mor ve daha kızıl renkte görünen yerler artık maalesef geleneksel yöntemlerle tarım yapılabilir yerler olmaktan çıkmış görünüyor.

Bu durum gıda güvenliği tarafında çok ciddi risklerin başladığını ve geriye dönük bakıldığında da bu risklerin artma eğiliminde olduğunu maalesef bize gösteriyor. Bu küresel iklim değişimi haritasını 2060'lara taşıdığımızda ne olacak derseniz, bu gidişatla geleneksel tarıma uygun olmayan yerlerin miktarları küresel ölçekte maalesef giderek artıyor ve dolasıyla bu koşullarda tarım ve hayvancılıkta hem akıllı hem daha verimli kontrollü üretim alanlarına geçiş artık bir lüks değil kesinlikle bir zorunluluk haline gelmiştir. Haritada bugün bizim temsil ettiğimiz Anadolu ve Türkiye coğrafyası ile bugün misafir olduğumuz Bosna coğrafyasını hala çok avantajlı bir yer olduğunu görebili-

riz. Hala buralarda klasik yöntemlerle de tarım hayvancılık yapılabilecek gibi görünüyor ama bir başka sunumun da Adem hocam da işaret etmişti artık iklim kriziyle yüz yüzeyiz. Su göçleri yakında bizi bekliyor. Dolayısıyla bugünkü üretim miktarlarıyla beklentileri karşılamak çok mümkün olmayacak gibi görünüyor. Biz gıda, tarım ve hayvancılık alanında yeni ve teknolojik çözümlere, sürdürülebilir çözümlere doğru geçmek durumundayız. Dünyadaki gidişattan birkaç rakamla da bahsedelim:

2050 yılına geldiğimizde dünya nüfusunun yaklaşık 9.7 milyar kişiye ulaşması bekleniyor. Dolayısıyla bu şu anlama geliyor bugünki gıda üretimimizin %60'ı kadar daha fazla gıda üretimine ihtiyacımız olacak, sadece 2050'lere geldiğimizde. Dolayısıyla iklim göçleri kavramını kullanmamızın bir sebebi de şöyle bir bilgiye dayanıyor; bir yandan bu nüfusun en hızlı arttığı bölgeler aynı zamanda da maalesef en hızlı klasik tarım yöntemlerinin kullanılamaz hale geleceği coğrafyalara işaret ediyor. Dolayısıyla bizim yeni nesil üretimde muhakkak iklime dayanıklı kaynakları yani suyu, toprağı, gübreyi çok daha verimli kullanan teknolojiyi ve sürdürülebilirliği merkezine almış yeni yaklaşımlara küresel düzlemde ihtiyacımız olduğu çok açık.

Peki Türkiye Cumhuriyeti devleti bu G20'nin içindeki pozisyonuyla stratejik öneme sahip pozisyonuyla bu iklim değişikliği ile gelecek yeni dünyaya yeni gıda düzenine nasıl hazırlıklar yapıyor. Burada ben size bugün üç ayrı formattan bahsetmek istiyorum. Bizde Tarım ve Orman Bakanlığı'nın bünyesinde yürütülen birinci proje, Organize Tarım Bölgeleri Projesi. Malum dünyanın her yerinde sanayi ile ilgili endüstri bölgeleri gibi, serbest bölgeler Türkiye'de de Oganize Sanayi Bölgeleri gibi çok başarılı modeller yöntemler var aslında. Türkiye Cumhuriyeti devletinin sanayi yatırımları için organize sanayi bölgeleri ile elde ettiği başarıyı tarım ve hayvancılık alanına taşımakla ilgili perspektifi ile bu formatlar ortaya çıkmış oldu.

Organize tarım bölgelerindeki ana hedeflerden birisi, küçük ve dağınık araziler yerine ölçeği büyütülmüş daha derlenmiş toparlanmış büyük ölçekte araziler yaratmak, su gibi, yol gibi,elektrik gibi, doğalgaz gibi bütün altyapı ihtiyaçlarını tek bir elden görerek yatırımcıların işini kolaylaştırmak, aynı zamanda da bu bölgelerde üretilecek sebze ve meyvelerle gıda üretimininede organize tarım bölgelerinde yer vererek, burada üretim ve gıda sanayisinin entegrasyonunu sağlamak.

Değerli dostlar, halihazırda Türkiye'de 22 Organize tarım bölgesi aktif durumda. Toplam 40.500 dekarlık bir alanda üretim yapılıyor ve 2024 yılında sadece 22 organize tarım bölgesinde yapılan üretimin toplamı 22 milyon tona

ulaşmış vaziyette. Normalde bu ölçekte bir arazide klasik tarım yöntemiyle yani iklim keyfiyetine maruz kalarak yürütülecek faaliyetlere göre dekar başına en az 6 kat 7 kat daha fazla üretim yapmak bu topraksız tarım yöntemleri ve özellikleri ile mümkün. Kontrollü alanlara geçişle birlikte bu üretimi sadece yazın üç ayla dört ayla sınırlı olan üretimi 12 aya yaygınlaştırmak da mümkün. Dolayısıyla bu Türkiye'nin geliştirdiği en başarılı tarım tarafındaki modellerden birisidir.

Bir yandan da hayvancılıkla da ilgili tedbirler almak lazım. Bu tarafta da yine OSB mantığını organize hayvancılık bölgeleri mantığına taşıyarak yine diğer formatlada olduğu gibi mülkiyet problemini, arazi problemini ve altyapı problemini ortaklaşa çözerek yatırımcılara çok daha uygun koşullarda daha büyük ölçekli araziler yaratmak mümkün hale geldi. Birazdan örneklerinden de bahsedeceğim.

Organize hayvancılık bölgelerinde bir araya gelen şu anda toplam 20 girişim var 20 Organize Sanayi bölgemiz var, Organize hayvancılık bölgemiz var. Toplam 48.300 dekarlık bir alanda şu anda 100.000 baş canlı varlığına ulaşmış durumdayız. Bakıldığında, normal bir alanda bakılabilecek hayvan sayısıyla burada bakılan hayvan sayısı, etinden, sütünden istifade edilen hayvan sayısı neredeyse 20 kat daha fazla diyebiliriz.

Bir diğer yöntemde Aqua Kültür yöntemi. Malumunuz bugün dünyada avcılıktan gelen su ürünleri miktarını Aqua Kültür ortamında yani kontrollü ortamlarda yetiştirilen su ürünleri miktarı geçmiş durumda. Biraz evvelki slaytta da bahsettiğimiz üzere artık dünya nüfusunun bu gidişatına bakıldığında kaynakların kısıtlandığı bir dönemde özellikle kaliteli protein tarafında deniz ürünleri tarafında Aqua Kültür ortamlarına yani kapalı devre üretimlere kontrollü üretime geçmekten başka çaremiz yok. Türkiye'de bu aksiyonları almış durumda.

Ben size Türkiye'deki en başarılı örneklerden de birkaç spesifik örnek vermek isterim. Şu anda Bosna-Hersek Odalar Birliği Başkanı dostumuz da aramızda yabancı yatırımcıları teşvik etmek üzere görevli hanımefendi de aramızda biraz evvel sunum yaptılar. Belki Türkiye'deki bu örnek uygulamaları incelemek bakımından bir ziyaret, bir plan yapılırsa biz buna seve seve evsahipliği yapmaya aracılık yapmaya da hazır oluruz. Ben öncelikle sera tarafında yani organize tarım bölgeleri tarafında Afyon'daki örnekten bahsetmek isterim. Bu örnek, dünden beri burada edindiğim izlenim ve birkaç duyduğum cümleden sonra daha da pekişmiş oldu. Burada tabii topraksız tarım yöntemleri ile çok yüksek verim elde etmek üzerine bir kurgu var or-

ganize tarım bölgelerinde. Dün havaalanına indikten sonra rehber dostumuz etrafı gezdirirken o muhitin isminin Ilıca olduğundan bahsetti ve orada bir jeotermal kapasite jeotermal kaynak olduğundan bahsetti. Tabi ben bu jeotermal kapasitenin enerji anlamında şu anda kullanılıp kullanılmadığına dair bilgi sahibi değilim ama örneğin bizim Afyon kışın -30 dereceleri gören -35 dereceleri gören bir bölgedir. Afyonkarahisar vilayetimiz buradaki jeotermal kaynak sayesinde şu anda Afyon'da dekar başına 65 ton yıllık üretime ulaşıldı ve bu tamamen jeotermal kaynağın oradaki varlığı ve bu arkadaşlarımızın bir araya gelmesininde yarattığı kümelenme etkisi vesilesiyle oldu.

Dolayısıyla burada da özellikle Ilıca bölgesindeki jeotermal kapasiteyi kullanarak bir organize tarım bölgesi hayata geçirmek mümkün.Türkiye'den çoksayıda ihracatçının da dış ticaret yaptığı Avrupaya, ihracatta siz bize göre çok daha yakın bir pozisyondasınız. Lojistik olarak çok ciddi avantajlarınız var. Birkaç defa vurgulanan bu vergi cenneti avantajlari da buna eklendiğinde ben bu jeotermal kaynak kullanılarak burada çok başarılı bir organize tarım bölgesi yapılabileceği kanaatindeyim.

Dünden beri duyduğum önemli cümlelerden birisi aslında bu bölgenin su cenneti olduğu ama özellikle jeotermal kapasitenin de halihazırda yarısının dahi kullanılmadığı ile ilgili bir bilgi aldım. Ne kadar doğru olduğunu bilemiyorum akademik olarak vesaire teyit etmiş değilim. Ancak enerji konusunda, hem jeotermal de hem de hidroelektrik'te bu kadar potansiyeli olan bir memlekette muhakkak bu organize tarım bölgeleri projelerini yürütmek lazım. Şunu ifade edebilirim, bizim topraksız tarım konusunda özellikle jeotermal ile ısıtılan topraksız tarım tarafında küresel ölçekte söz sahibi çok başarılı fırmalarımız var. Özellikle doğrudan yabancı yatırımcı tarafında çok hızlı bir şekilde Türkiye'nin aksiyon alabileceği bir alan bu alan. Kıymetli hanımefendi ile de birazdan kart alış verişi yaparız. Bunun üzerine konuşmakta fayda var.

Bir diğer konu organize hayvancılık bölgelerinden bahsetmiştim. Orada da bir örnekten bahsedeyim. Burası da ülkemizde ilk kurulanlardan birisi Amasya Suluova ilçesindeki organize hayvancılık bölgesi. Organize hayvancılık bölgesinde şu anda bu gördüğünüz sınırlı bir alan burası çok büyük bir alan değil ama bu sınırlı alanda tabi geleneksel işte yaylacılık, açık arazide bakım, ya da küçük ölçekli aile işletmeleri yöntemiyle gidilmeye göre çok daha yüksek miktarda hayvan bakılabiliyor. Sadece Amasya'daki Suluova'daki bu tesiste 10.000 baş besi hayvanı şu anda yetiştiriliyor, Bu kapasiteye ulaşıldığı için Burger Kıng'in hem Türkiye'ye hem Orta Doğu'ya ürün hazırladığı fabrikasıda bu sayede bu bölgeye geldi.

Dolayısıyla ölçek ekonomisinin emrettiği gibi eğer güçlü olmak istiyorsanız üretinizi büyük bir ölçekle yapmak zorundasınız. Tek bir OSB'de 10.000 baş üretim olunca diğer entegre yatırımlarda buraraya gelmeye başladı.

Bu kadar yatırımcının aslında bir araya gelmesinin şöyle bir avantajı da var. Tabi biz hayvan bakarken bunun etinden ekonomik değer üretmeye çalışıyoruz, sütünden yoğurt yapmaya, peynir yapmaya çalışıyoruz, oradan ekonomik değer üretmeye çalışıyoruz. Ama bu10.000 baş hayvani bir araya getirdiğinizde afedersiniz hayvanın dışkısı bile ekonomik değer haline geliyor dolayısıyla bu 10.000 baş hayvanın ürettigi dışkıdan öncelikli olarak elektrik elde edip kalan katı kısmından çok yüksek fıyatlı bir tarımsal gübre elde etmek mümkün. Kümelenme mantığının aslında tipik örneklerinden birisi. Bu da Türkiye'de şu anda halihazırda uygulanan çok başarılı bir yöntem olarak önümüzde duruyor. Bu konuda da her türlü iş birliğine hazır olduğumuzu ifade etmek isterim.

Denizlerimizde ki, göllerimizde ki, ırmaklarımızda ki balıklar, su ürünleri maalesef şu anda bile bu nüfuslarla bile bizim karnımızı doyuracak kaliteli proteine ulaşmamızı sağlayacak durumda değil. İklim değişimini 2060'lara sardığımızda bunun çok daha ötesinde bir tablo bizi bekliyor.Türkiye bu alanda yaklaşık 25 yıldır bir gayretin içerisinde. ilk başlayan fırmalarımız hatalar yaptılar öğrendiler farklı teknolojiler geliştirdiler. Şu anda biz Türkiye'de özellikle levrek ile başladık çupra ile başladık Akdeniz'de Ege'de ve benim bölgem olan Karadeniz'de de Türk somonu üretimi ile ciddi bir noktaya geldik. Avrupa'ya su ürünleri ihracatında Türkiye bir numara. Bu çok güzel bir başarı örneği. Biz bu alanda da bilgimizi, tecrübemizi, yatırım kapasitemizi, sermayemizi, ilişkilerimizi Boşnak dostlarımızla her zaman paylaşmaya hazırız,Yani şöyle herkesin sıfırdan başlamasına herkesin her şeyi kendisinin test edip, bata çıka ilerlemesine gerek yok. Türkiye'de bu konuda çok ciddi bir hafıza ve deneyim oluşmuş durumda.

Peki Zonguldak bunun neresinde derseniz! Hani dünyada ki gidişata baktık biraz, Türkiye'nin iyi örneklerine baktık. Biz Çaycuma ilçemizde tarıma dayalı yani organize tarım bölgelerinin birinci örneğini kurduk şu anda. İki fırmamız üretime ve ihracata başladı. Diğer 13 parselimiz ki bunlar her biri 25.000 metre² kapalı alanı olan yani ölçekli üretim yapabilen ve bu sayede topraksız tarım gibi teknolojileri kullanabilen işletmeler onlar da yıl sonuna kadar üretimde olacaklar. İkinci etapla, üçüncü etapla büyütmeyi planlıyoruz.

Bizim Çaycuma ve Bartın bölgemizdeki manda yetiştiriciliği geleneğine uygun olarak da bir organize hayvancılık bölgesi planımız var. Bununla bir-

likte şu anda bütün bürokrasisini ön görüşmelerini tamamladığımız 2026 yılında da yatırıma başlayacağımız inşallah 30.000 ton kapasiteli Türk somonu yetiştiriciliği iş modelimiz de devam ediyor.

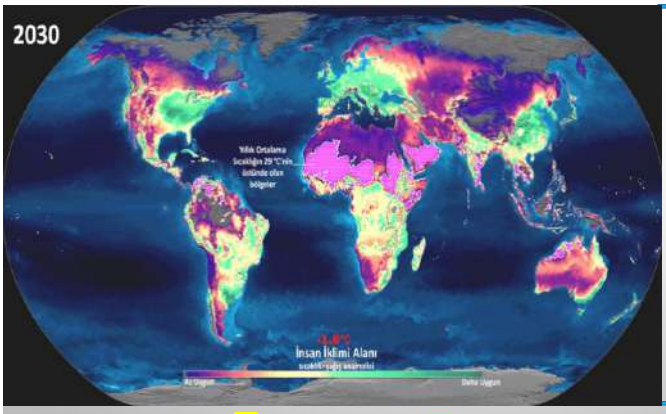
Aqua Kültüre özellikle vurgu yapmak istiyorum. Bosna'nın bir su cenneti olduğunu düşündüğümüzde, hem göllerde, hem ırmak kenarlarında, hem deniz kenarında ya da deniz ortamında üreti yaparak Aqua Kültürde çok iddialı bir hale gelebilir Bosna-Hersek bu konudaki Türk kardeşlerinin bilgisini tecrübesini network'ünü, sermayesini kullanabilir.

Ben bu güzel buluşmada bize bilgimizi görgümüzü paylaşma fırsatı verdiği için İktisadi Araştırmalar Vakfı'na çok teşekkür ediyorum. Bizim eskilerin bir sözü var her şey paylaştıkça azalır. Parayı paylaşırsınız azalır, araziyi paylaşırsınız azalır. Paylaşıldıkça artan iki şey vardır. Birincisi sevgi, ikincisi de bilgi. Biz sizlerle hem gönül bağıımızı sevgimizi hem de bilgimizi paylaşmak için birlikte olduk. Umarım bilgi paylaşımımızın da bir kıymeti, bir yararı olur her iki taraf için. Tekrar bu fırsatı verdiğiniz için teşekkür ediyorum. Katılan herkesi ayrı ayrı sevgiyle, saygıyla selamlıyorum.

Küresel Isınma Sürecinde Tarım ve Hayvancılıkta Yeni Yaklaşımlar

Metin DEMİR
Zonguldak TSO YK Başkanı

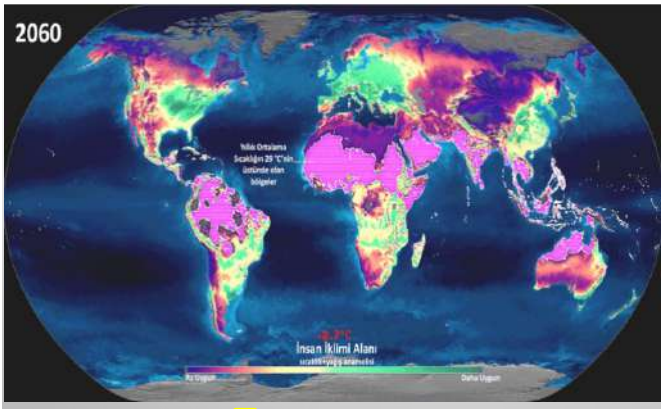
İKLİMDE KÜRESEL GİDİŞAT

-Dünya genelinde sıcaklık artışı sanayi devrimi öncesine göre 1,8°C'ye ulaşıyor. Bu artış, birçok bölgeyi klasik tarım için elverişsiz hale getiriyor.

-Tarımsal üretim güvenliği küresel ölçekte ciddi risk altına giriyor.

İKLİMDE KÜRESEL GİDİŞAT

-Küresel sıcaklık artışı sanayi devrimi öncesine göre 2,7°C'ye ulaşırken, Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika'nın geniş bölgeleri aşırı sıcak kuşaklara dönüşüyor.

-Bu koşullarda, tarım ve hayvancılıkta akıllı, verimli ve kontrollü üretim sistemlerine geçiş artık ertelenemez bir zorunluluk haline geliyor.

TARIMA UYGUN DEĞİL TARIMA AZ UYGUN TARIMA UYGUN

DÜNYADA DURUM

2050'de dünya nüfusunun 9,7 milyara ulaşması bekleniyor. Bu artış, %60 daha fazla gıda üretimini zorunlu kılıyor. Tarıma uygun alanlar daralırken, daha az kaynakla daha çok üretmek artık şart.

Nüfusun en hızlı arttığı bölgeler, aynı zamanda en fazla ısınan alanlar. Bu durum, üretimi zorlaştırıyor ve tarımı daha serin, kontrollü ve teknoloji destekli bölgelere yönlendiriyor.

Yeni nesil üretim; iklime dayanıklı, kaynakları verimli kullanan ve teknolojiyi merkeze alan sürdürülebilir bir modeldir. Artık bu dönüşüm bir seçenek değil, zorunluluktur.

TÜRKİYE'NİN AKSİYONU

ORGANİZE TARIM BÖLGELERİ

-Küçük ve dağınık parseller yerine ölçekli, planlı üretim alanları
-Ortak su, enerji ve lojistik altyapısıyla düşük maliyet
-Kümelenme ile yüksek verim ve kalite
-Dijital tarım ve enerji verimliliği uygulamaları
-Gıda işleme ve enerji merkezleri

22 OTB
40.405 Dekar/
2024 yılı 22.000.000 ton üretim

ORGANİZE HAYVANCILIK BÖLGELERİ

-Üreticiler aynı bölgede kümeleniyor
-Ortak yem, veteriner, pazarlama altyapısı
-Verim artıyor, maliyet düşüyor
-Atıklardan biyogaz ve organik gübre üretiliyor
-Hem çevre korunuyor hem çiftçiye ek gelir sağlanıyor

20 OHB
48.306 Dekar
2024 yılı 100.000 baş canlı varlığı

AQUA KÜLTÜR

-Doğal balık stokları azalırken, Türkiye kontrollü üretimde Avrupa lideri
-Levrek ve çipurada ihracat şampiyonu
-Karadeniz'de yetişen Türk Somonu ile yeni pazarlara açılım
-Üretimin ötesinde: işleme, enerji ve Ar-Ge yatırımları
-Akuakültür, mavi ekonominin stratejik parçasına dönüşüyor

Türk Somonu/Levrek/Çipura
2024 yılı 550.000 ton üretim

ÖRNEK PROJELER
AFYONKARAHİSAR OTB

-Afyon TDİ Sera OSB'de Jeotermal enerjiyle ısıtılan, 2000 dekarlık arazide kurulan modern seralarda 12 ay boyu kontrollü üretim -OTB içi seraların yanında kurulan işleme, ambalajlama ve depolama tesisleriyle üretim zinciri entegre edilmiştir.
- Bu model, klasik açık alan tarımından iklim kontrollü ve ihracata uygun üretim yapısına geçişin öncü örneklerinden biridir.

ÖRNEK PROJELER
AMASYA SULUOVA OHB

-Türkiye'nin ilk faaliyette olan hayvancılık organize sanayi bölgesidir. 32 Besi, 3 Sanayi tesisinde 10.000 baş kapasiteli modern besi çiftliği
-Üretim süreci güneş enerjisi, biyogaz ve gübre tesisi ile desteklenmektedir; et işleme altyapısıyla da entegre bir yapı kurulmuştur.
-Bu ölçekte bir yatırım hayata geçince, Burger King'in et işleme fabrikası da bölgeye gelmiştir.
-Suluova, klasik hayvancılıktan sürdürülebilir ve kontrollü üretime geçişin güçlü bir örneğini sunmaktadır.

ÖRNEK PROJELER
KILIÇ DENİZ SU ÜRÜNLERI

-Kılıç Deniz, Türkiye'nin en büyük entegre su ürünleri üreticisi olarak levrek, çipura ve Türk somonu gibi türlerde yüksek hacimli, izlenebilir ve sürdürülebilir üretim gerçekleştirmektedir. -Şirket, kara ve deniz kafesleri, kuluçkahane, yem fabrikası, işleme tesisleri ve lojistik zincir dahil olmak üzere uçtan uca entegre bir yapıya sahiptir.
-60'tan fazla ülkeye ihracat yapmaktadır.

ZONGULDAK AKSİYONU

ÇAYCUMA TARIMA DAYALI OTB

•Modern seracılıkla katma değerli tarımsal üretim
•Toplam 15 parselin tamamı %100 dolulukla tahsis edildi
•Her biri 25 dekarlık ileri teknoloji sera altyapıları
•2025 yılı bitmeden ihracat hedefleniyor
•Talep yüksek, 2. etap için planlama başlatıldı

MANDACILIK OHB

•Manda yetiştiriciliği alanında bölgenin potansiyelini ortaya koyan fizibilite tamamlandı
•690 dekarlık alanda; 28 parsel ve 232 dekarlık mera ile 4.600 baş manda kapasiteli yapı planlandı
•Tesis; yem, süt işleme, atık yönetimi gibi unsurları kapsayan entegre bir modele dönüşebilir
•Modern çiftlik sistemleri ile yerel ırkları yaşatırken verimli ve sürdürülebilir bir üretim altyapısı kurmak amaçlanıyor

AQUA KÜLTÜR

•Fizibilite raporu, çalıştay süreci, yer seçimi
ve teknik altyapı çalışmaları tamamlandı
•Türk Somonu üretimi ve ihracatı ile başlanacak
•Kapalı devre kalkan üretimi ve kabuklu çiftlikleri planlandı
•Bölge, Aqua Kültür sektöründe söz sahibi olmaya hazırlanıyor
•2026'da başlayacak yatırımla, yıllık 30 bin ton kapasiteli modern tesis hedefleniyor

TEŞEKKÜRLER

PANEL OTURUMU

Moderatör : Prof. Dr. Meltem UCAL
Kadir Has Üniversitesi, İktisadi, İdari ve
Sosyal Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

- ***Türkiye ile Bosna Hersek Arasındaki Dış Ticaret Potansiyelini Arttırmak İçin Neler Yapılmalı?***

  Akif AKŞAM
  T.C. Saraybosna Büyükelçiliği, Hazine ve Maliye Müşaviri

- ***Bosna Hersek'e Yatırım Yapan Türk Firmalarının Başarı Hikâyesi***

  Muzaffer ÇİLEK
  Bosna Hersek ile İlişkileri Geliştirme Merkezi Vakfı (BİGMEV) ve Çilek Holding

- ***Tarım, Tarımsal Üretim, İhracatta Bosna Hersek'in Rekabet Gücü***

  Seval SULJKANOVIC
  BİMAL Group Firma Yöneticisi

- ***Türk Bankacılığının, Bosna Hersek Ekonomisinin Kalkınmasındaki Rolü***

  Mustafa SARIKUŞ
  Bosna Hersek Ziraat Bankası Genel Müdürü

- ***İş Dünyası Sivil Toplum Kuruluşlarının Ülke Ekonomisine Katkısı ve Bosna Hersek Tecrübesi***

  Abdurrahman UVAK
  Türk-Bosna Hersek İş Adamları Derneği Başkanı (TUBSİAD)

ZiraatBank
MÖVENPICK
ALKBANK

Moderatör:

Prof. Dr. Meltem UCAL

Kadir Has Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Öğretim Üyesi

Değerli Konuklar,

Saygıdeğer katılımcılar, hepiniz Türkiye Bosna-Hersek Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi ve Sürdürülebilir Yeni Ufuklar başlıklı sempozyumu bu özel oturumuna hoş geldiniz.

Ben Kadir Has Üniversitesi İktisadi, İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Meltem Ucal

Bugün ki panelde Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ekonomik ilişkilerin geleceğine karşılıklı ticaretin yatırımların ve iş birliklerinin yeni boyutlarını çok değerli konuşmacılarımızla birlikte ele alacağız.

Türkiye ile Bosna-Hersek arasında güçlü tarihler ve bağları yanı sıra karşılıklı ekonomik potansiyelin önümüzdeki dönemde daha da artacağına inanıyoruz, bu toplantının umarım ki buna büyük bir vesile olacaktır bu oturumda hem kamu hem özel sektör temsilcilerinden bu potansiyeli nasıl daha etkin kullanabileceğimize dair önemli iç görüleri dinleyeceğiz.

Şimdi panelimizin ilk konuşmacısını takdim etmek istiyorum, Sayın Akif Akşam T.C. Saraybosna Büyükelçiliği Hazine ve Maliye Müşaviri kendisi bizlere ile Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki dış ticaret potansiyelini arttırmak için neler yapılabileceği konusunda görüşlerini aktaracak.

Buyurun Akif Bey,

Türkiye ile Bosna Hersek Arasındaki Dış Ticaret Potansiyelini Arttırmak İçin Neler Yapılmalı?

Akif AKŞAM
T.C. Saraybosna Büyükelçiliği,
Hazine ve Maliye Müşaviri

Ben yaklaşık 2,5 yıldır Saraybosna Büyükelçiliğinde Hazine ve Maliye Müşaviri olarak görev yapıyorum. Tabii esasen Ticaret Müşavirimiz Atalay Bey'in de, benim de burada yapmaya çalıştığımız temel faaliyet "ekonomi diplomasisi" yürütmek, bu yolla Bosna Hersek ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerinin daha arttırılmasını sağlamaktır.

Bosna Hersek ve Türkiye dediğimiz zaman sabahki birçok konuşmada da belirtildiği üzere bu iki ülke arasındaki ilişki, tarihi, kültürel ve insani bağlar üzerine inşa edilmiş fakat iki ülke arasında var olan bu bağların ikili ticari ekonomik ilişkilere daha yüksek bir seviyede yansıması beklenmektedir.

Ben şimdi çok fazla tekrara düşmeden makroekonomik göstergeleri detaylandırmadan kısaca bu ticaret hacminin daha yüksek seviyeye çıkarılması için ne yapılabilir konusunda somut önerilerimizi sizlerle paylaşmaya çalışacağım.

Bosna Hersek dış ticareti dediğimiz zaman yaklaşık 23 milyar Euro'luk bir ticaret hacmine sahip bir ülkeden bahsediyoruz. Türkiye'nin toplam ihracat içerisinde %2 gibi bir payı var, ithalat içerisinde %6 civarında bir payımız var. Sabahki konuşmalarda da belirtildiği gibi Türkiye ve Bosna Hersek arasında imzalanmış ve aslında ülkemizin imzaladığı en geniş serbest ticaret anlaşması olarak değerlendirebileceğimiz anlaşma 1 milyar dolarlık karşılıklı dış ticaret hedefine ulaşılmasında en büyük etkendir. Bu anlaşma sayesinde iki ülke arasında ticarette gümrük ve eş yetkili vergiler sıfırlanmış durumdadır, yani Türkiye içerisinde üretim yapan bir firma Türkiye içerisinde herhangi bir şehre satış yaptığı koşullar altında Bosna Hersek'e ürün getirebilmektedir.

Toplam ticaret hacmine baktığımız zaman 2024 yılı itibariyle 1 milyar dolarlık hedefe ulaşılmış dedik, bu seneye 2025 yılına baktığımız zaman Eylül

ayı rakamları üzerinden değerlendirme yaparsak geçen senenin Eylül ayında toplam 830 milyon dolarlık bir ticaret hacmine ulaşmıştık, 2025 yılı Eylül ayı itibariyle bu rakam 835 milyon dolara ulaşmış durumda, dolayısıyla çok büyük bir ihtimalle 2025 yılı da bu 1 milyar dolarlık hedefin tutturulduğu bir sene olacaktır.

Karşılıklı ticaretimizi oluşturan mamullere baktığımız zaman Türkiye Bosna Hersek'ten ne alıyor? Demir ve çelikten hurda alıyor, taş kömürü alıyor, ayçiçek tohumu alıyor, alüminyum hidroksit alıyor, savunma sanayinde fişekler alıyor, sodyum karbonat alıyor. Sodyum karbonat Bosna Hersek'in en önemli ihracat kaynaklarından bir tanesi ve üreticisi bir Türk şirketi - Şişecam. Türk Şişecam Bosna Hersek Federasyonunun en büyük ihracatçı firmalarından bir tanesi olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Türkiye -Bosna Hersek'e ne satıyor? Alüminyum ve demir alaşımları satıyor, ilaç satıyor, tekstil ürünleri satıyor, gıda ürünleri satıyor ve tabii bu karşılıklı ticaret ilişkisinde Türkiye fazla veren bir ülke konumundadır.

Bosna Hersek içerisindeki ticaret ortamı ile ilgili genel bilgilere bakacak olursak, Bosna Hersek göreceli olarak gelir vergisi ve kurumlar vergisinin düşük olduğu bir ülkedir, Bosna Hersek'te %10 orannda gelir vergisi vardır, ülkede kurumlar vergisi yine %10 oranındadır, katma değer vergisi ise %17'lik sabit tek bir orana sahiptir.

Bosna Hersek Federasyonu'nda ve Sırp Cumhuriyeti'nde yerel şirketlerin tüm hak ve hükümlülükleri yabancı yatırımcılar için de geçerlidir, yatırımların teşvik edilmesi amacıyla eşit muamele vardır. Dolayısıyla yabancı yatırımlar kamulaştırma, el koyma vb. yöntemlerden de korunmuş durumdadır ve yabancı yatırımcıların gayrimenkul edilmelerinde de herhangi bir engel yoktur.

Yatırımların teşvikine yönelik Bosna Hersek'in politikalarına baktığımız zaman tabii öncelikle şunu kabul etmemiz gerekiyor, Türkiye'de bizim yatırımcılara verdiğimiz destekler kadar büyük teşvikler burada mevcut değildir. Fakat yine de hem Bosna Hersek Federasyonu tarafında hem Sırp Cumhuriyeti tarafında belli koşullar altında kurumlar vergisinde %50'ye varan indirimler sağlanabilmektedir.

Bosna Hersek ekonomisinin fırsatlarına ve zayıf yönlerine bakacak olursak; Bosna Hersek'in coğrafi konumu en önemli fırsatı barındırmaktadır. Bosna Hersek Balkanların merkezinde, Avrupa Birliği ve Batı Balkan ülkelerine kolay erişim sağlanan bir yerde, Türkiye açısından düşünecek olursak Avrupa Birliğine geçiş noktasında, yaşanan iç savaş sonrası siyasi karışıklığa

rağmen göreceli olarak makroekonomik istikrarın olduğu, sabit döviz kurunun olduğu ve merkez bankasının iyi çalıştığı bir ülkedir.

Yine biraz sonra Genel Müdürümüz bahsedecek, burada ki Ziraat Bankasının varlığı Türk yatırımcılar için çok büyük bir avantaj yaratmaktadır.

Ülkenin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri de fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. En son 2024 yılının Mart ayında Bosna Hersek diğer Batı Balkan ülkeleriyle birlikte Avrupa Birliği ile müzakarelere başlama kararı alınan ülkelerden bir tanesidir. Her ne kadar diğer ülkelere kıyasla adaylık sürecinde biraz daha geride kalmış olsa da orta uzun vadede Avrupa Birliği Bosna Hersek ilişkilerinin gelişmesi dolaylı ya da doğrudan ülkenin Türkiye ile yapacağı ticaret hacmini olumlu etkileyecek diye düşünebiliriz.

Tabii yine söylemeye çok gerek yok ama tarihi kültürel bağlar ve Türk markasına olan ilgi Bosna Hersek ekonomisinin bizim açımızdan güçlü yönleri olarak görünmektedir.

Fırsatlara bakmaya devam ettiğimizde, biraz önce bahsettiğimiz o çok geniş kapsamlı Türkiye Bosna Hersek Serbest Ticaret Anlaşmasının varlığı yanı sıra Bosna Hersek'in diğer ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmaları, Batı Balkan ülkeleri ve Moldova ile Bosna Hersek arası ilişkileri düzenleyen "Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması", İzlanda, Norveç ve İsveç gibi ülkelerle Bosna Hersek'in ticari ilişkilerin düzenleyen anlaşma ve "Avrupa Birliği ile Bosna Hersek arasındaki Ortaklık Anlaşması" fırsatlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle enerji, alt yapı ve çevre projelerindeki potansiyel, Türk yatırımcılarının bölgeye ilgisini daha arttırabilir diye düşünüyoruz. Bu kapsamda ulaşım alt yapı projeleri ve özelleştirmeler önemli fırsatlar barındırmaktadır. Belki son 10 yıllık dönemde biraz yavaşlamış durumda ama bugün konuşmalarda hep bahsettiğimiz ve buradaki büyük Türk yatırımcıları arasında saydığımız Şişecam gibi, Natron Hayat gibi firmalar Bosna Hersek'te yapılan özelleştirmeler sonucunda ülkede faaliyet gösteren şirketlerdir. Yakın dönemde bu tür özelleştirmelerin tekrar canlanması durumunda Türk firmaların bölge içinde faaliyetleri artabilecektir.

Biz buraya gelen ticaret ve sanayi odalarına, iş insanlarına bu sunumları yaparken Bosna Hersek'in zayıf yönlerini ya da karşı karşıya olduğu tehditleri de anlatmak zorunda hissediyoruz, yani tablonun tamamını vermek ve burada yatırım kararında insanları doğru yönlendirmek için bunları söylememiz gerekiyor. Bazen bunları başlıklar halinde alt alta sıralayınca insanların gözü

korkabiliyor fakat gerçek durumu yansıtması ve doğru kararların alınabilmesi açısından bunları da dikkate almamız gerekiyor.

Özellikle iç savaş sonrasında Dayton Anlaşmasıyla oluşturulan siyasi yapıdaki istikrarsızlık, bürokrasideki karmaşıklık, kanton yapılanması, yatırım teşviklerinin göreceli olarak yetersizliği, satın alma gücünün bölge ülkelerinin ve Avrupa Birliği üyesi ülkeler ortalamasının gerisinde kalması, yerleşik müşteri alışkanlıkları, yetersiz ulaşım gibi konular maalesef zayıf yönler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine tehditler tarafına baktığımız zaman bu siyasi gerginliklerin daha genişlemesi ve adını anmak istemediğimiz çatışmaların başlaması ve göç sorunu ön plana çıkmaktadır. Göç yani esasında nitelikli iş gücünün ülkeyi terk etmesi gerek Bosna Hersek'in gerek Balkanlar'ın en büyük sorunlarından bir tanesidir. Analizlerde son 10 yılda Bosna Hersek'ten 600.000 kişinin ayrıldığı değerlendirmeleri yapılmaktadır, 600.000 rakamı belki Türkiye için çok büyük bir rakam olmayabilir ama bu rakam Bosna Hersek nüfusunun %20'sine denk gelmektedir ve bu da oldukça yüksek bir rakamdır.

Yerleşik alışkanlıklar, eski Yugoslavya ülkelerinin bölgedeki hâkimiyeti bizim adımıza bölgedeki zayıflıklar arasında yer almaktadır. Yine aslında bütün dünyayı ilgilendiren Uzak Doğu ülkelerinin ürünlerinin, firmalarının pazar payındaki artışlar dikkate alınması gereken koşullardandır.

Karşılıklı ticaret hacminin geliştirilmesi başlığı altında bahsedeceğimiz konulardan bir kısmı ile ilgili adım atması gerekenler Bosna Hersek'te ki kurumlar bir kısmı ile ilgili adım atması gerekenler Türk kurumları, müşavirlik ve büyükelçilik olarak bizleriz. Bir kısım başlıklar da bizim yatırımcılarımızın biraz daha üstünde durması gereken konular olarak ön plana çıkıyor.

Bu kapsamda, yapısal ve altyapıyı geliştirmeye yönelik önerilerin başında ulaşım altyapısının iyileştirilmesi gelmektedir.

Türkiye ve Bosna Hersek arasındaki dış ticarete baktığımız zaman ticaret genellikle karayolu üzerinden veya demiryolu üzerinden yapılmakta, deniz üzerinden yapıldığı zaman Türk limanlarından kalkan gemiler Bosna Hersek'in ticari limanı olmadığı için Hırvatistan'ın Ploce Limanı'na girmekte ve oradan Bosna Hersek içerisine sevk edilmektedir.

Türkiye'de üretimin ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi, özellikle İstanbul ve çevresinde yoğunlaştığı dikkate alındığında, Türkiye'den Bosna Hersek'e yapılan sevkiyat mesafesinin, bu bölgede üretilen bir ürünün Türkiye'nin Doğu veya Güneydoğu illerine sevkiyatı için kat edilen mesafeden daha kısa olabil-

diği görülmektedir. Buna karşın, Türkiye'den Bosna Hersek'e gerçekleştirilen mal taşımalarında, öncelikle Avrupa Birliği üyesi Bulgaristan veya Yunanistan üzerinden geçiş zorunluluğu bulunmakta; bu ülkelerden çıkış sonrasında ise güzergâh tercihine bağlı olarak genellikle Sırbistan ya da Kuzey Makedonya ve Karadağ üzerinden Bosna Hersek'e giriş yapılmaktadır. Geçiş yapmanız gereken gümrüklerde ki geçiş süreleri, alt yapı farklılıkları ve bu koridorların kapasite yetersizliklerinin otomatik olarak maliyetleri arttırdığı aşikardır.

Dolayısıyla öncelikle ulaşım alt yapısının iyileştirilmesi zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır ve burada en büyük sorumluluk Bosna Hersek makamlarına düşmektedir. Fakat biz farklı projelerle Türkiye olarak ulaşım alt yapısını iyileştirilmesi anlamında öncülük etmeye çalışıyoruz. Bu noktada ülke olarak desteklediğimiz en büyük ulaşım projelerden bir tanesi Belgrad- Saraybosna otoyolu projesidir. Projenin tamamlanması halinde Edirne-Belgrad-Saraybosna üçgeninde oluşturulacak güçlü ulaşım alt yapısı dış ticareti çok olumlu etkileyecektir. Projenin taşıma maliyetlerini azaltacağı ve tedarik zincir sürecini hızlandıracağı aşikârdır. Proje aynı zamanda sadece dış ticaret için değil turizm ve hizmet sektöründe de olumlu sonuçlara yol açabilecek bir projedir.

Günümüzde Saraybosna'ya gelen Türk turistlerin büyük bir kısmı Mostar'ı ziyaret etmektedir. Mostar, tarihi dokusu ve Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayrettin tarafından inşa edilen Mostar Köprüsü ile öne çıkan, Saraybosna'ya yaklaşık 120 km mesafede yer alan önemli bir turizm merkezidir. Bu nedenle bölgeye gelen seyahat acenteleri ve tur operatörleri, Mostar'ı genellikle tur rotalarına dâhil etmektedir. Buna karşılık, Saraybosna'ya benzer mesafede bulunan; Sokullu Mehmet Paşa tarafından bizzat Mimar Sinan'a yaptırılan ve Drina Köprüsü olarak da bilinen Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü'nün yer aldığı Višegrad şehri ile savaş döneminde yaşanan en büyük soykırımlardan birine sahne olan ve içinde TİKA tarafından inşa edilen soykırım müzesi bulunmasına rağmen Srebrenica şehri, tur programlarında yeterince yer almamaktadır. Bu şehirlere ulaşımın yaklaşık üç saat sürmesi, turların bu bölgelere yönelmesini zorlaştırmaktadır. Ulaşım altyapısındaki yetersizlikler, bu şehirlerin turizm potansiyelinin yeterince değerlendirilememesine yol açmakta; bu durum yalnızca turizm gelirlerini değil, hizmet sektörü ve yerel kalkınmayı da sınırlamaktadır. Dolayısıyla ulaşım ağının güçlendirilmesi, dış ticaretin yanı sıra turizm ve hizmetler sektörü üzerinden bölgesel kalkınmaya da önemli katkı sağlayacaktır.

Karayolu ulaşımını yanında alternatif olarak, Bosna Hersek ve Türkiye arasındaki yaklaşık 900 km'lik mesafe içerisinde hâlihazırda doğrudan bir demiryolu bağlantısının bulunmaması dikkat çekmektedir. Oysa bu hat üze-

rinde bir demiryolu bağlantısının tesis edilmesi durumunda, daha düşük maliyetli, çevre dostu ve sürdürülebilir bir taşımacılık imkânı sağlanabilecektir. Kısa vadede sınırlı bir etki yaratması muhtemel olmakla birlikte, orta ve uzun vadede Kapıkule - Belgrad - Saraybosna demiryolu hattının modernizasyonu ve etkin şekilde taşımacılığa açılması, dış ticaret üzerinde önemli ve kalıcı olumlu etkiler doğuracaktır.

Saraybosna gibi büyük şehirlerde Türk firmaların kullanımına yönelik lojistik depoları, lojistik merkezleri oluşturulması durumunda, bu merkezler aracılığıyla Türkiye'den bölgeye sevk edilen ürünler Bosna Hersek içerisinden Avrupa Birliğine ve Balkan Pazarlarına aktarılabilecektir

Türk firmalarının enerji, maden ve altyapı gibi alanlarda sadece Türkiye'de değil, dünya çapında üstlendikleri önemli projeler bulunmaktadır. Dolayısıyla Bosna Hersek'teki bu tür projelerin, Türk firmaları tarafından sunulacak finansman ve teknik çözümler çerçevesinde Bosna Hersek kurumları tarafından değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Nitekim burada hâlihazırda yürüyen bazı ulaşım projelerini Türk müteahhitlik firmaları yürütmektedir. Ancak bu firmaların Bosna Hersek'teki projelerine baktığımızda, bu projelerin firmaların potansiyelinin oldukça altında olduğunu görüyoruz. Türkiye'nin en büyük firmalarının buradan aldığı 30-40 kilometrelik otoyol inşaatları, aslında bu firmaların kapasitesinin çok altında projelerdir. Dolayısıyla firmalar, daha büyük ölçüde teknik destek sağlayabilir ve girişimlerde bulunabilir; bu sebeplerle Bosna Hersek kurumlarının Türk firmalarının bu alanlardaki tecrübelerini dikkate alması faydalı olacaktır.

Türkiye'deki ticaret odalarıyla ve buradaki ticaret odalarıyla çok iyi ilişkilerimiz bulunmaktadır. Ticaret odasındaki yöneticiler ve diğer yetkililer aracılığıyla Türk firmalarına ilgilendikleri her türlü sektörel bilgiyi kısa sürede veri tabanımız üzerinden aktarabiliyoruz. Ancak bilgi aktarımının ötesinde, ticaret fuarlarına katılım da oldukça önemli ve bunu teşvik ediyoruz. Bununla birlikte, Atalay Bey'in katıldığı toplantılarda iş insanlarına söylediği gibi; ilgilenilen bir sektör veya yatırımcıyla ilgili bilgi almak için bizzat gelip yerinde yapılan ziyaretlerin sürecin sonuçlarını çok daha etkili hâle getireceğini düşünüyoruz. İstanbul-Saraybosna arası sadece 1,5 saatlik bir uçuş ve haftada yaklaşık 45 sefer bulunmaktadır. Dolayısıyla, ilgilenen sektörler ve yatırımcılarla yüz yüze görüşmelerin çok daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ziraat Bankası'nın buradaki varlığı oldukça kıymetli demiştik; ülkemizin en büyük kamu bankası olan Ziraat Bankası, Türkiye'deki tecrübesini de buraya aktarmaktadır. Dolayısıyla Ziraat Bankası aracılığıyla geliştirilecek ortaklık ve

finansman modelleri ve yeni proje finansmanlarıyla ihracat seviyeleri artacaktır.

Ayrıca burada Türk üniversitesi olan Uluslararası Saraybosna Üniversitesinin varlığı da çok önemlidir. Burada sadece öğrencilerin gelip eğitim alıp gitmesinden ziyade buradaki üniversite ile Türkiye'deki ortak üniversiteler arasında ortak staj kanallarının oluşturulması dış ticarete de olumlu faydalar sağlayacaktır.

Yine özellikle hizmet sektörünün ve turizm sektörünün geliştirilmesi amacıyla ortak turizm projeleri dış ticarete olumlu sonuçlar yansıtacaktır, birçok defa bahsedildi ama son yıllarda Bosna Hersek'e en büyük turist grubu Türkiye'den gelmektedir. Tabii ki komşu ülkelerden gelenler de önemli sayılardadır ama onları biraz daha akrabalık ilişkileri çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Daha önce de ifade ettiğim gibi bu başlıklar altındaki faaliyetlerin önemli bir kısmında Bosna Hersek kurumlarının üstlenmesi gereken sorumluluklar karşımıza çıkıyor. Bir kısmında ise, burada Ticaret Müşavirliği veya Büyükelçilik gibi Türk kurumlarının yapması gerekenler var. Bunun yanı sıra, Türk firmaları ve iş insanlarının da bölgeyle ilişkilerini geliştirme anlamında üstlenmeleri gereken faaliyetler bulunuyor. Belki bu işler bir anda gerçekleşmeyecek, ancak bu faaliyetlerin bütünlük içinde ortaya konulması halinde, kısa ve orta vadede önemli ilerlemeler sağlanabilir ve iyileştirmelerle Bosna Hersek Türkiye arasındaki potansiyeli daha iyi kullanabileceğimizi söyleyebiliriz.

Teşekkür ederim.

Bosna Hersek'e Yatırım Yapan Türk Firmalarının Başarı Hikâyesi

Muzaffer ÇİLEK
Bosna Hersek ile İlişkileri Geliştirme Merkezi Vakfı
(BİGMEV) ve Çilek Holding

Sayın Bakanım,

Değerli konuklar,

İktisadi Araştırmalar Vakfı'na ve tüm paydaş kurumlara teşekkür ederim.

Bosna Hersek'in potansiyeli ve sunduğu fırsatları değerli konuşmacılar detaylıca anlattılar. Ben ise daha kişisel bir pencereden bazı hususları paylaşmak istiyorum.

Yaklaşık on beş yıl önce, şahsıma Bosna Hersek Bursa Fahri Konsolosluğu görevi tevdi edildi. Bu görev, bizim için hem büyük bir onur hem de ayrı bir heyecan kaynağı oldu.

O gün şu düşünceyle yola çıktık: Bosna ile ilişkilerimizi sadece duygusal düzeyde değil, kurumsal temelde de güçlendirelim. Bu amaçla BİGMEV'i, yani Bosna ile İlişkileri Geliştirme Merkezi Vakfı'nı kurduk.

Amacımız; Bosna Hersek ile ekonomik, ticari, kültürel ve akademik bağları güçlendirmek.

Bugüne kadar:

• Yüzlerce şirkete özel program gerçekleştirdik,

• Bini aşkın kişilerle iş görüşmelerini koordine ettik,

• Belediyeler, üniversiteler ve kurumlar arasında kalıcı iş birlikleri kurduk.

BİGMEV, bugün hem Türkiye'de hem de Bosna Hersek'teki aktif ofisleriyle iki ülke arasında bir köprü görevi görüyor.

Bosna Hersek'te yatırım yapmayı planlayan firmalara, sahaya uygun sektör-kanton eşlemesi yapıyoruz. Zira entiteler ve kantonlar farklı teşvikler sunuyor.

Biz, doğru muhataplarla hızlıca buluşturuyoruz:

• İlgili bakanlar,

• Kurumların genel müdürleri,

• Belediye, ticaret odası ve sektör dernek başkanları...

Bu sayede süreç hızlanıyor, riskler azalıyor ve iş birliği doğru zeminde başlıyor.

Ayrıca, Bosna Hersek Büyükelçiliği Ticari Ateşesi ile sürekli istişare halindeyiz. Bosna Hersek Kalkınma Ajansı FİPA ile de yakın çalışıyoruz. Federasyon ve entitelerin ticaret odaları ile birlikte çalışmalar yapıyoruz. Bu kurumlardan önemli destekler alıyoruz ve bu vesileyle BİGMEV adına kendilerine teşekkür ediyorum.

Her iki ülkenin Kalkınma ajanslarıyla ortak projeler geliştirmeleri için onları buluşturuyoruz. Ticaret odalarının iş gezilerinde kolaylaştırıcı rol üstleniyoruz. Karşılıklı fuar ziyaretleri düzenliyor, iş insanları arasında sağlam köprüler kuruyoruz. Firma-pazar eşleşmelerini yerinde temaslarla onlara rehberlik ediyoruz.

Evet;

Bu sürecin en başında şahsi olarak da yatırım yapma kararı aldım. Çilek Ailesi olarak Bosna Hersek'te enerji, turizm ve inşaat alanlarında yatırımlarımız bulunuyor. Özellikle hidroelektrik santrali projeleri ile Saraybosna ve Srebrenica'daki otel ve restoranlarımız bizim için çok özel. Yaklaşık 20 milyon avroluk yatırım planının 12 milyonluk kısmını tamamladık, kalan bölüm için çalışmalarımız devam ediyor. Bu yatırımlar bize yalnızca ekonomik değer değil, aynı zamanda büyük bir manevi huzur da sağlıyor. Bosna'ya bu topraklara yatırım yapmak bizim için daha da anlamlı.

Ayrıca, Aliya İzetbegoviç Vakfı'nın kurucu yönetim kurulu üyesiyim. Yaklaşık altı yıldır, Aliya'nın fikir mirasını yaşatmak için çalışıyoruz. Bu bizim için bir projeden öte; bir vefa ve sorumluluk meselesi.

Çilek markasına da kısaca değinmek isterim:

1996 yılında başladık, çocuk mobilyaları alanında uzmanlaştık. Bugün, 50'den fazla ülkede, 500'ün üzerinde satış noktasına sahibiz. Bosna Hersek'te de mağaza, depo ve satış altyapımızı yenileyerek varlığımızı güçlendiriyoruz.

Özetle:

• Ticarette: Çilek,

• İlişkilerde: BİGMEV,

• Yatırımlarda: Aile şirketlerimiz ile Bosna Hersek'e uzun vadeli olarak bağlıyız.

Bosna Hersek sadece güzel bir ülke değil; Yatırımcısına huzur, güven ve dostluk sunan bir ülke.

Vergi kolaylıkları, nitelikli iş gücü, Avrupa'ya açılan stratejik konumu ve yükselen turizm potansiyeliyle, Bu güzel ülke her sektörde çok sayıda fırsat barındırıyor. Şahsen yatırım yapmaktan büyük memnuniyet duyuyorum. Yeni yatırımlar için de istekliyiz.

Bosna Hersek'te iş yapmak isteyen pek çok firma ve kurumla yıllardır omuz omuza çalıştık. Tecrübemiz ve bağlantı ağımızla somut katkılar sunduk. BİGMEV, bugün iş dünyasında tanınan, ulaşılabilir ve güvenilir bir adrese dönüştü. Kapımız herkese açık.Bende; herkesi Bosna Hersek'teki bu fırsatları değerlendirmeye davet ediyorum.

Teşekkür ederim.

Tarım, Tarımsal Üretim, İhracatta Bosna Hersek'in Rekabet Gücü

Seval SULJKANOVIC
BİMAL Group Firma Yöneticisi

Bosna Hersek'te tarım ve gıda sanayisi ekonomide önemli bir yere sahiptir. İhracat gücü yalnızca ekili alanların büyüklüğünden değil, ürünün ne kadar iyi işlendiğinden, kalitenin ne kadar istikrarlı olduğundan ve teslimatta ne kadar dakik olduğumuzdan gelir. Standartlar, laboratuvar doğrulamaları ve kontrol altında bir lojistik büyük önem taşır. Bu çerçevede Türkiye doğal bir pazardır: yakın, büyük, anlaşma kültürüne sahip ve istikrarlılığı değerli bulan bir ülke.

Son üç yılda tarım ve gıda ürünlerinin dış ticaretindeki dinamizmi küresel ekonomik trendler belirlemiştir. Küresel piyasadaki dalgalanmalar, hem dünya genelinde hem de Bosna Hersek'te, tarım sektörünü, gıda piyasasını ve tedarik zincirlerini oldukça güçlü şekilde etkilemiştir. Kriz, öncelikle bitkisel ve hayvansal üretimi vurmuştur; çünkü temel tarımsal girdi fiyatlarında (kimyevi gübre, yakıt, tohum ve fide materyali, koruyucu maddeler vb.) büyük artışlar yaşanmıştır. Aynı şekilde, işleme için büyük ölçüde hammadde ithalatına, kısmen de yerli üretime bağlı olan tüm gıda sektörü de bu süreçten etkilenmiştir; hatta yerli üretim zaman zaman ithalata göre daha maliyetli hale gelmiştir.

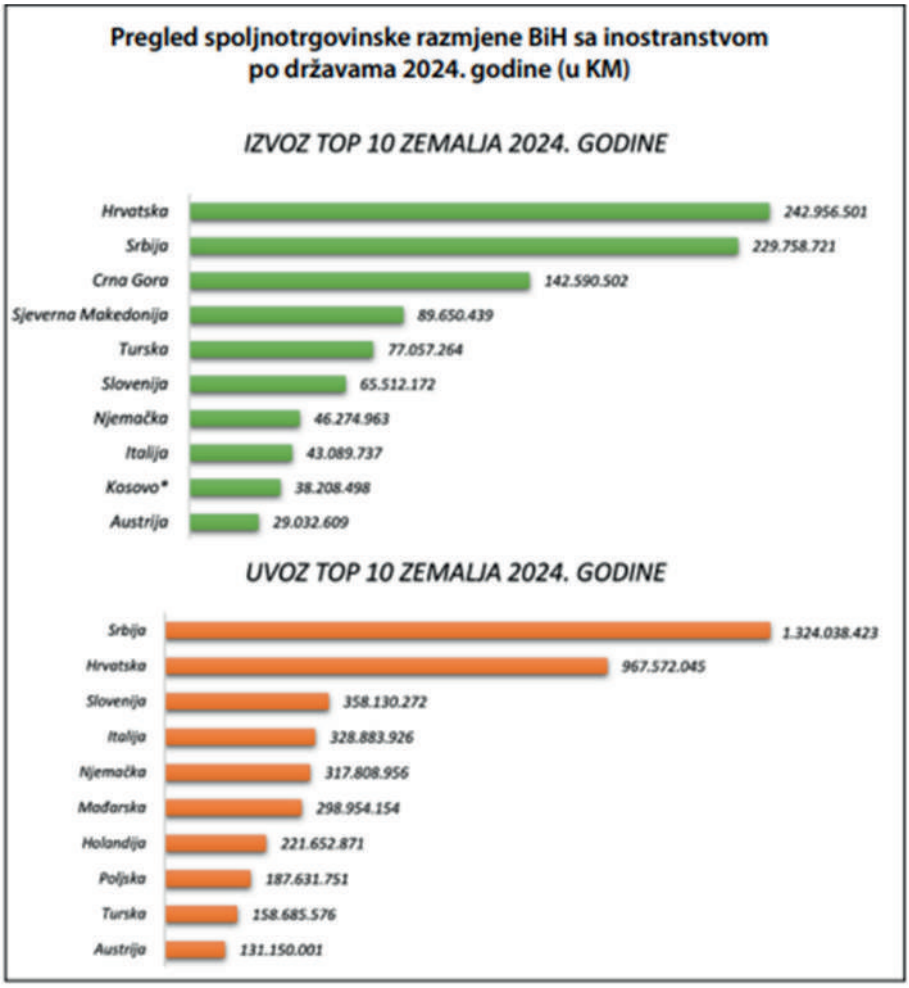
Bosna Hersek'in tarım ve gıda ürünleri toplam dış ticareti 2024 yılında 6,3 milyar KM değerine ulaşmış olup, bu rakam 2023 yılına göre %9,8 artış göstermiştir. Bu ticaret, 2024 yılındaki toplam dış ticaretin %13,8'ini oluşturmaktadır.

2024 yılında tarım ve gıda ürünleri ihracatı yaklaşık 1,2 milyar KM olup, bu rakam Bosna Hersek'in toplam ihracatının %7,2'sine karşılık gelmektedir. İthalat ise 5,1 milyar KM olup toplam ithalatın %17,5'ini oluşturmuştur. Bunun sonucunda, 2024 yılında sektörde 3,9 milyar KM'lik bir açık oluşmuştur. Her ne kadar ihracat değeri artıyor olsa da, dış ticaret açığı yüksek seviyesini korumakta ve her yıl kademeli olarak artmaktadır.

Avrupa Birliği, Bosna Hersek'in tarım ve gıda ürünleri ticaretinde en önemli partneridir. 2024 yılında AB'ye yapılan tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı %45 olmuştur. Aynı kategoride AB'den yapılan ithalatın

toplam ithalat içindeki payı ise %63'tür. AB içinde, bu alanda Hırvatistan en önemli dış ticaret ortağıdır; bu ülke ile toplam ticaret hacmi 1,2 milyar KM'ye ulaşmıştır.

Bosna Hersek için önem açısından ikinci sırada, CEFTA ülkeleri bulunmaktadır. 2024 yılında CEFTA'dan tarım ve gıda ürünleri ithalatının toplam ithalat içindeki payı %29, ihracatın ise %42,7 olmuştur. CEFTA ülkelerinden Bosna Hersek'e ithal edilen tarım ve gıda ürünlerinin toplam değeri 2024 yılında yaklaşık 1,5 milyar KM olmuştur. CEFTA ülkeleri arasında Sırbistan, Bosna Hersek'in en önemli ticaret ortağıdır.

2024 yılında Bosna Hersek'in diğer ülkelerle dış ticaretinin genel görünümü (KM cinsinden) - ihracat yapılan ilk 10 ülke ve ithalat yapılan ilk 10 ülke

Diğer ülkeleri 2024 yılında Bosna Hersek ile tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde toplam ihracatın %11'ini, ithalatın ise yaklaşık %7,6'sını oluşturmuştur. 2024 yılında diğer ülkelerden yapılan tarım ve gıda ürünleri ithalatı 390 milyon KM değerinde gerçekleşirken, dünyanın geri kalanına yapılan ihracat 135 milyon KM olmuştur. Dünya ülkeleri arasında en önemli dış ticaret ortağı, Bosna Hersek'in Serbest Ticaret Anlaşması imzaladığı Türkiye'dir. Türkiye'den 2024 yılında 67.767 ton tarım ve gıda ürünleri ithal edilmiş olup bu ürünlerin değeri 158,7 milyon KM'dir ki bu rakam dünya genelinde diğer ülkelerden yapılan toplam ithalatın %41'ini oluşturmaktadır.

Bosna Hersek'in Türkiye'ye ihracatı 2024 yılında 55.568 ton i 77 milyon KM seviyesine ulaşmış olup, bu rakam Bosna Hersek'in dünya ülkelerine yaptığı toplam ihracatın %57'sine karşılık gelmektedir. 2023 yılına kıyasla ihracatta %109,5 oranında artış kaydedilmiştir. Önceki yıllarda ihracatta en büyük payı dana eti oluştururken, 2024 yılında Türkiye'ye yönelik başlıca ihracat ürünleri ayçiçeği çekirdeği yağları ve buğday unu olmuştur.

Türkiye ve Bosna Hersek arasındaki iş birliği ve ticaretin geliştirilmesi için karşılaştırmalı avantajlar ve fırsatlar:

- İki dost ülke arasındaki sorunsuz iş birliği için temel oluşturan ikili serbest ticaret anlaşması
- Bosna Hersek'in CEFTA üyeliği ve AB ile sınır komşuluğu
- Yatırımın serbest yapılabilmesi, AB ve diğer pazarlara ortak şekilde açılabilme imkânı
- Bosna Hersek'te tarım ve gıda sanayisinin geleneksel olarak gelişmiş olması ve en zorlu pazarlar için ürünleri standartlaştırmaya hazır olması
- Küresel krizin sunduğu fırsatları değerlendirmeye hazır, nitelikli insan kaynağı sayesinde karşılıklı ekonomik ilerleme ve iş birliği imkânı.

Karşılıklı işbirliğinin sağladığı birçok avantajın yanı sıra, daha ciddi ve ortak bir yaklaşım benimsenmeli ve bu işbirliğinin artmasını yavaşlatan engeller tespit edilerek ortadan kaldırılması için çalışılmalıdır.

Türk Bankacılığının, Bosna Hersek Ekonomisinin Kalkınmasındaki Rolü

Mustafa SARIKUŞ
Bosna Hersek Ziraat Bankası
Genel Müdürü

Sayın Bakanlar, Değerli Katılımcılar, Kıymetli Misafirler,

Öncelikle, bizleri aynı hedef etrafında buluşturan bu anlamlı sempozyumu düzenleyen İktisadi Araştırmalar Vakfı'na, Bosna Hersek Federasyonu Ekonomi Odası'na ve Dış Ticaret Odası'na içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bugün burada sadece iki ülke ekonomisinden değil, ortak bir vizyondan, ortak bir gelecekten bahsediyoruz. Türkiye ve Bosna Hersek arasındaki ilişkiler, rakamlardan ibaret olmayan; tarih, kültür ve güven temelleri üzerine inşa edilmiş bir dostluğun yansımasıdır.

Türkiye, Bosna Hersek'in kalkınma sürecinde her zaman güçlü bir destekçi olmuştur. Ticaret, yatırım, enerji, turizm ve finans alanlarında giderek artan iş birliği, iki ülke ekonomilerini birbirine daha da yakınlaştırmaktadır.

Ziraat Bankası olarak bizler, bu dostluğun ekonomik temellerinden birini oluşturmaktan gurur duyuyoruz. Benim için yeni ama aynı zamanda heyecan verici bu görevde, bu birliğin bir parçası olmak büyük bir onur.

Küresel ekonomi bugün, eşzamanlı jeopolitik ve finansal risklerin şekillendirdiği karmaşık bir dönemden geçiyor.

ABD'de enflasyonun yeniden yükselişe geçmesi, Euro Bölgesi'nde sanayi göstergelerindeki dalgalanma, enerji maliyetlerindeki artış ve yatırım iştahındaki zayıflama, bize açık bir mesaj veriyor: Belirsizlik artık geçici değil, kalıcı bir olgu.

Bu ortamda ülkeler, kurumlar ve şirketler; esneklik, likidite yönetimi ve güçlü iş birlikleriyle ayakta kalabiliyor. Biz Ziraat Bankası olarak, her dönemde bu dayanıklılığı merkezine alan bir anlayışla hareket ediyoruz.

Bosna Hersek ekonomisi 2025'in ikinci çeyreğinde yıllık yaklaşık %1,8 bü-

yüme göstermiştir. Bu oran mütevazı görünse de, yapısal dönüşümün sürdüğüne işaret ediyor. Özellikle turizm, tarım ve bilgi teknolojileri sektörlerindeki canlılık, ülkenin hizmet ve bilgi temelli bir ekonomiye geçiş sürecini desteklemektedir.

Enflasyon %4 civarında seyrediyor; gıda ve hizmet fiyatlarındaki artış, hane bütçeleri üzerinde baskı yaratıyor. Genç işsizlik oranı %13 seviyesindedir. Ancak bu rakamların arkasında büyük bir potansiyel vardır. Doğru politikalar ve güçlü finansman kanallarıyla bu tablo, yeniden yapılanma ve büyüme fırsatına dönüşebilir.

Bu çerçevede, Bosna Hersek'in AB entegrasyon süreci, ülke ekonomisi açısından stratejik bir dönüm noktasıdır.114 hedef içeren Reform Gündemi; yeşil ve dijital dönüşüm, özel sektör büyümesi, insan sermayesi ve hukukun üstünlüğü alanlarında yeni bir yol haritası sunuyor. Uzun süredir ertelenen bu gündemin hayata geçirilmesiyle, 917 milyon avroluk AB fonlarının önü açılmış durumda Bu da hem yatırımlar hem de dış kaynaklar açısından önemli bir fırsat penceresi anlamına geliyor.

Ziraat Bankası olarak biz de bu dönüşüm sürecinde, reel sektöre ve yatırımcılara finansman desteği sunmaya devam edeceğiz.

160 yılı aşkın köklü geçmişiyle Ziraat Finans Grubu, Türkiye'de sadece bir banka değil; ekonominin kalbinde yer alan, kalkınmanın öncülerinden biridir. 8.7 trilyon TL (yaklaşık 180 milyar EUR) aktif büyüklüğüyle Türkiye'nin en güçlü finansal kurumlarından biri olan Ziraat Bankası; tarım, yatırım, enerji, dış ticaret ve dijital finansman alanlarında liderdir.

Bu gücünü Bosna Hersek'e taşıyan Ziraat Bank BH, 1997 yılından bu yana ülkenin ilk yabancı sermayeli bankası olarak faaliyet göstermektedir.

Kurulduğumuz günden bu yana elde ettiğimiz tüm kârı ülke dışına aktarmadan, tamamını öz kaynaklarımıza ekledik. Bu sayede sermaye yapımızı güçlendirdik, Bosna Hersek ekonomisine yeniden yatırım yaptık.

Bu yaklaşım, kısa vadeli kârlılıktan ziyade, uzun vadeli kalkınmayı ve sürdürülebilir büyümeyi önceleyen bir stratejinin ürünüdür.

Biz burada sadece bankacılık hizmeti vermiyoruz; Bosna Hersek'in ekonomik istikrarına ve kalkınmasına kalıcı katkı sağlıyoruz. Bugün 35 şubemiz, yerel kadromuz ve binlerce müşterimiz ile bu ülkenin ekonomik dokusuna entegre olmuş bir kurumuz. Bu bizim için bir finansal başarıdan öte, iki ülke arasındaki dostluğun somut bir göstergesidir.

Bugün Ziraat Bank BH, 1,6 milyar BAM aktif büyüklüğü ve 1.1 BAM kredi portföyü ile hizmet vermektedir.

Kredi portföyümüzün %45'i kurumsal müşterilerimize yöneliktir. 500 milyon kurumsal kredilerin önemli kısmı, ülkenin sanayi ve ticaret omurgasını oluşturan sektörlere yöneliktir:

190 milyonu ticaret, 140 milyonu imalat sektöründedir. Bu iki sektörü inşaat, teknik faaliyetler ve bilgi iletişim sektörleri izlemektedir.

Bu dağılım, Bosna Hersek'in üretimden bilgi ekonomisine geçişini yakından takip ettiğimizi gösteriyor.

Her bir rakam, bir fabrikanın üretime devam etmesi, bir girişimcinin büyümesi, bir çalışanın istihdamını koruması anlamına geliyor.

Bugün 100'e yakın aktif kurumsal müşterimiz, 20 bini aşkın bireysel müşterimizle birlikte, Bosna Hersek ekonomisinin nabzını tutuyoruz. Ayrıca, yeşil dönüşüm hedeflerimize paralel olarak başlattığımız Yeşil Taşıt Kredisi ve enerji verimliliği ürünlerimiz çevre dostu finansman anlayışımızın örnekleridir.

Geri dönüştürülmüş malzemelerden üretilen GEN-Z kartımız ise gençlere sürdürülebilirlik ve finansal bilinç kazandırmayı amaçlamaktadır.

Amacımız sadece finansman sağlamak değil; yerel ekonomiyi güçlendirmek, istihdam yaratmak ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunmaktır.

Bosna Hersek'in dış ticaretinde Türkiye'nin payı bugün yaklaşık %5 düzeyindedir. Bu oran, iki ülkenin tarihî bağları ve ekonomik potansiyeli düşünüldüğünde çok daha yüksek seviyelere ulaşabilir.

Ziraat Bankası olarak biz, bu potansiyelin farkındayız ve iki ülke arasındaki ticareti artıracak her girişimin doğal destekçisiyiz.

Geleceğe baktığımızda, odak alanlarımız nettir: yeşil dönüşüm, dijital bankacılık ve sürdürülebilir finansman. Bu alanlarda Türk ve Bosna Hersekli girişimcilerin el ele vererek büyüyeceğine inanıyoru

Ziraat Bank BH, 29 yıldır Bosna Hersek'te sadece bir banka değil, istikrarın, güvenin ve dostluğun sembolüdür. Bugün de aynı inançla, Bosna Hersek'in kalkınma yolculuğuna katkı sunmaya devam ediyoruz.

Bu değerli organizasyona katkı sunan herkese teşekkür ediyor, sempozyumun iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğine yeni ve sürdürülebilir ufuklar açmasını diliyorum.

Hepinize saygılarımı sunuyorum.

İş Dünyası Sivil Toplum Kuruluşlarının Ülke Ekonomisine Katkısı ve Bosna Hersek Tecrübesi

Abdurrahman UVAK
Türk-Bosna Hersek İş Adamları Derneği Başkanı
(TUBSİAD)

Saygıdeğer katılımcılar, değerli misafirler,

Hepinizi en içten dileklerimle selamlıyorum.

Bugün burada, iş dünyası sivil toplum kuruluşlarının ülke ekonomisine katkısını ve Bosna Hersek'in bu alandaki tecrübelerini ele almak üzere bir araya geldik.

Bu konu yalnızca ekonomik büyüme açısından değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve sürdürülebilir kalkınma açısından da büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde ekonomilerin yalnızca devlet politikalarıyla değil, özel sektörün ve sivil toplumun ortak aklıyla güçlendiğini görüyoruz.

İş dünyası sivil toplum kuruluşları - ticaret odaları, işveren birlikleri, sanayi ve ticaret dernekleri - bir ülkenin girişimcilik kültürünü besleyen, istihdamı artıran ve yatırım ortamını iyileştiren yapılar olarak öne çıkıyor.

Bu kuruluşlar, sadece üyelerinin çıkarlarını savunmakla kalmaz; aynı zamanda eğitim, yenilikçilik, ihracat, istihdam ve sosyal sorumluluk alanlarında da aktif rol oynarlar.

Kısacası, iş dünyası sivil toplum kuruluşları ekonominin vicdanı ve toplumun dinamosudur.

Bosna Hersek'e baktığımızda, ülke ekonomisinin savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde bu tür kuruluşların oynadığı kritik rolü açıkça görebiliriz.

Bosna Hersek'teki ticaret odaları, girişimci dernekleri ve yatırım teşvik ajansları, yerel işletmeleri küresel pazarlara taşımakta önemli adımlar atmıştır.

KOBİ'lerin güçlendirilmesi, genç girişimcilere yönelik fonların oluşturulması ve uluslararası işbirliklerinin teşvik edilmesi sayesinde ülke ekonomisi son yıllarda istikrarlı bir büyüme trendi yakalamıştır.

Ayrıca Bosna Hersek'teki iş dünyası kuruluşlarının bir diğer önemli başarısı, etnik ve kültürel farklılıkları ekonomik işbirliğine dönüştürebilme becerisidir.

Bu yönüyle Bosna Hersek, iş dünyası sivil toplum kuruluşlarının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal barış ve birliktelik için de bir araç olabileceğini göstermiştir.

Değerli katılımcılar,

Bosna Hersek'in bu sürecinde Türk iş insanlarının ve Türk iş dünyası kuruluşlarının katkılarını da özellikle vurgulamak isterim.

Türkiye ve Bosna Hersek arasındaki ilişkiler, tarihî ve kültürel bağların ötesinde, bugün artık ekonomik kardeşlik düzeyine ulaşmıştır.

Türk yatırımcılar, Bosna Hersek'te inşaat, enerji, turizm, gıda, tekstil ve bankacılık gibi sektörlerde önemli yatırımlar yapmış; bu sayede binlerce kişiye istihdam sağlamışlardır.

Ayrıca, DEİK, TOBB, TİKA gibi Türk kurumları ile Bosna Hersek'teki ticaret odaları ve girişimci dernekleri arasında kurulan güçlü bağlar, bilgi paylaşımını ve yatırım işbirliğini sürekli artırmaktadır.

Örneğin, TİKA'nın desteklediği girişimcilik projeleri sayesinde pek çok genç Bosnalı, kendi işini kurma fırsatı bulmuştur.

Türk iş insanlarının açtığı fabrikalar, yalnızca üretim değil; aynı zamanda mesleki eğitim, teknoloji transferi ve sosyal sorumluluk alanlarında da örnek oluşturmuştur.

Bu işbirlikleri, Bosna Hersek'in ekonomik kalkınmasına katkı sağlamanın ötesinde, iki ülke arasında karşılıklı güven, dostluk ve dayanışma duygularını da pekiştirmiştir.

Bugün Bosna Hersek'in birçok şehrinde Türk ve Bosnalı girişimcilerin el ele verdiği ortak projeler, sadece ekonomik değil, insani bir başarı hikayesidir.

RAZVOJ EKONOMSKIH ODNOSA IZMEĐU TURSKE I BOSNE I HERCEGOVINE

ODRŽIVE NOVE PERSPEKTIVE

S I M P O Z I J

SARAJEVO / BOSNE I HERCEGOVINE

2025

SADRŽAJ

OTVARANJE SIMPOZIJA

Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA..... 93
Predsjednik Fondacije za Ekonomska Istraživanja

Ahmet EGRLIĆ..... 98
Predsjednik Vanjskotrgovinske Komore BiH

Mirsad JAŠARSPAHIĆ..... 101
Predsjednik Privredne Komore Federacije BiH

Marko KUBATLIJA..... 103
Direktor Agencije za Unapre Enje Stranih Investicija u BiH

Hasan TOPALOĞLU..... 105
Predsjednik Poslovnog Savjeta Turska-BiH DEIK

Samir ŠIBONJIĆ..... 107
Ministar Privrede Zenicko-Dobojskog Kantona

Prof. Dr. Ömer BOLAT..... 110
Ministar Trgovine Republike Turske

UVODNA IZLAGANJA

- ***Ekonomski Pro l Republike Turske: Evaluacija Saradnje sa BiH Posljednjih Deset Godina i Pperspektive za Buducnost***..... 117
  Prof. Dr. Adem ŞAHİN
  Profesor na Univerzitetu TOBB ETU
- ***Ekonomski Pro l Bosne i Hercegovine: Evaluacija Saradnje sa Republikom Turskom Posljednjih Deset Godina i Perspektive za Buducnost***..... 123
  Dika MUSTAFIĆ
  Sekretar Agencije za Unapre Enje Stranih Investicija u BiH (FIPA)
- ***Novi Pristupi Poljoprivredi i Stocarstvu u Uslovima Klimatskih Promjena***..... 153
  Metin DEMİR
  Predsjednik Trgovinske i Industrijske Komore Zonguldak

PANEL

Moderator : Prof. Dr. Meltem UCAL
Profesor na Kadir Has Univerzitetu Istanbul.....161

- ***Šta Uciniti da se Poveca Trgovinski Potencijal Izme u Republike Turske i Bosne i Hercegovine?***.....162
  Akif AKŞAM
  Savjetnik za Trezor i Nansije u Ambasadi Turske u Sarajevu
- ***Uspješne Price Stranih Investitora iz Republike Turske u Bosni i Hercegovini***.....169
  Muzaffer ÇİLEK
  Predsjednik BİGMEV i Clan Uprave Çilek Holding
- ***Poljoprivreda, Poljoprivredna Proizvodnja i Konkurentska Snaga BiH u Izvozu***.....172
  Ševal SULJKANOVIĆ
  Izvršni direktor BIMAL Grupacije
- ***Uloga Turskih Banaka u Podsticanju Ekonomskog Potencijala BiH***.....176
  Mustafa SARIKUŞ
  Generalni Direktor Ziraat Banke u BiH
- ***Doprinos Poslovnih Udruženja Bosanskohercegovackoj Privredi i Iskustva iz BiH***.....179
  Abdurrahman UVAK
  Predsjednik Udruženja Poslodavaca Republike Turske u BiH (TUBSİAD)

OTVARANJE SIMPOZIJA

- **Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA**
  Predsjednik Fondacije za Ekonomska Istraživanja
- **Ahmet EGRLIĆ**
  Predsjednik Vanjskotrgovinske Komore BiH
- **Mirsad JAŠARSPAHIĆ**
  Predsjednik Privredne Komore Federacije BiH
- **Marko KUBATLIJA**
  Direktor Agencije za Unapre Enje Stranih Investicija u BiH
- **Hasan TOPALOĞLU**
  Predsjednik Poslovnog Savjeta Turska-BiH DEIK
- **Samir ŠIBONJIĆ**
  Ministar Privrede Zenicko-Dobojskog Kantona
- **Prof. Dr. Ömer BOLAT**
  Ministar Trgovine Republike Turske

PROF. DR. AHMET İNCEKARA
Predsjednik Fondacije za Ekonomska Istraživanja

Poštovani ministri, Poštovani ambasadore, Uvaženi predstavnici poslovnog svijeta Bosne i Hercegovine i Turske, Poštovani rektori naših univerziteta i cijenjeni naučnici, Cijenjeni gosti, dame i gospodo,

Svojim prisustvom ukazali ste nam veliku čast. U ime Upravnog odbora Fondacije za ekonomska istraživanja srdačno vas pozdravljam. Dobro došli...

Fondacija za ekonomska istraživanja osnovana je 1962. godine. Među njenim najvažnijim ciljevima su provođenje i podrška naučnim ekonomskim istraživanjima, umnožavanje i širenje naučnih saznanja te njihovo dijeljenje s poslovnom zajednicom.

Svijet prolazi kroz novo i drugačije političko i ekonomsko razdoblje, ali takvo u kojem, nažalost, ne možemo biti pretjerano optimistični. Svjedočimo ratovima i primirjima koja se narušavaju stalnim bombardiranjem. Moćni napaju nedužne. Postoje otvorene prijetnje pojedinih država drugima.

U oblasti ekonomije sve više se poseže za embargom. Vode se trgovinski i tehnološki ratovi. Neizvjesnost je na svakom koraku; vodi se utrka za posjedovanje rijetkih zemnih elemenata koji predstavljaju osnovne inpute budućih tehnologija. Prisutni su strahovi od umjetne inteligencije, digitalna i zelena tranzicija, a stanovništvo država, naročito nakon posljednje pandemije, počelo se ubrzano smanjivati.

Uprkos svemu tome - uprkos ekonomskim i političkim embargima, migracijama i prihvatu potlačenih ljudi, uprkos rastućim rizicima od rata - Turska nastoji očuvati i održati mir, povećati blagostanje stavljanjem ekonomskog razvoja u prvi plan, jačati svoju odbranu razvojem tehnologije te svoje postojeće mogućnosti dijeliti s prijateljima, susjedima i bratskim narodima.

Prije godinu dana u Sjedinjenim Američkim Državama došlo je do promjene političke vlasti. Nakon prvog mandata koji je obuhvatao period 2017-2020, pokret MAGA (Make America Great Again), zastupajući izrazito antiglobalističku politiku, ponovo je izabran. Na dnevni red su došle mjere protekcionizma u svim oblastima, protivljenje migracijama, povratak kapitala i proizvodnih kapaciteta u zemlju, te uvođenje visokih carina čak i na proizvode iz strateški važnih sektora, naročito onih koji dolaze iz Kine. Tarife su određivane pojedinačno, u zavisnosti od ekonomskog i političkog odnosa pojedinih zemalja prema SAD-u. Istovremeno, i dalje traje neizvjesnost u vezi s pregovorima i primjenom tih carinskih mjera.

Radi ostvarivanja globalne dominacije i prednosti u oblasti budućih tehnologija i njihovih ključnih sirovina - rijetkih zemnih elemenata - poduzimaju se ozbiljni potezi i napadi, čak uz prihvatanje rizika od ratova. Dok, s jedne strane, SAD-a i Rusije navodno pokušavaju da okončaju rat između Rusije i Ukrajine, s druge strane se iskorištava teška situacija Ukrajine kako bi se preuzeli njeni potencijali u oblasti rijetkih zemnih elemenata.

Suočena s novim načinom razmišljanja američke administracije, čak je i Evropska unija pokazala znake povlačenja, povećala izdvajanja za odbranu i nastoji razviti novi sigurnosni koncept kao jedinstven odgovor na moguću rusku agresiju. Zemlje Evropske unije pojavljuju se kao regija koja bi mogla biti najnegativnije pogođena eventualnim zakulisnim dogovorom između SAD-a i Rusije. U tom kontekstu, zemlje poput Velike Britanije i Njemačke, čak i unutar NATO-a, uočavaju sigurnosne slabosti te traže puteve saradnje s Turskom, kojoj su decenijama ranije uvodile embargo.

Razlog tome je što je Turska značajno povećala stepen domaće proizvodnje

i kompetentnosti u oblasti odbrambenih i oružanih tehnologija, te je postala zemlja koja ulijeva povjerenje prijateljima, a zabrinutost neprijateljima. Promijenila je tok mnogih sukoba u svom okruženju, unaprijedila svoj položaj u izvozu naoružanja i učvrstila dominaciju na tržištu bespilotnih letjelica. Sada je na redu faza u kojoj se proces visokotehnološke proizvodnje, započet u odbrambenoj industriji, širi na sve ekonomske sektore i proizvode s ciljem povećanja konkurentnosti.

Globalna konjunktura jasno pokazuje da moćne svjetske sile, nakon prelomnih promjena koje su započele tokom 2020-ih godina, žele ponovo oblikovati budućnost ne na osnovama prava i pravde, već na temelju sile. Dok postojeći regionalni ratovi i sukobi traju, na stolu su i rizici mnogo većih globalnih sukoba ili ratova. Najčešće se ističe rizik da Evropska unija očekuje ruski napad te, u skladu s tim, povećava odbrambene izdatke kako bi bila ekonomski i vojno spremna.

U tom kontekstu, Turska, koja još uvijek čeka na vratima Evropske unije, može biti pozvana da doprinese jačanju sigurnosti Unije i njenim pripremama za eventualni rat, kroz korištenje svoje rastuće odbrambene i vojne moći.

Postupci i retorika Rusije, koji izazivaju zabrinutost među zemljama Evropske unije, podstiču očekivanja da meta ne mogu biti samo baltičke zemlje, već i balkanski prostor. Takva situacija može ubrzati procese pristupanja Zapadnog Balkana Evropskoj uniji. Međutim, to ne umanjuje zabrinutost u vezi s mogućnošću ponovnog narušavanja mira u Srbiji i Bosni i Hercegovini.

Kako bi se očuvali mir i stabilnost na Zapadnom Balkanu, a posebno u okruženju Bosne i Hercegovine, jasno je da je neophodno jačanje tehnoloških, ekonomskih i vojnih kapaciteta.

Turska svoje ekonomske, tehnološke i vojne kapacitete dijeli s prijateljskim i bratskim balkanskim zemljama na pravedan i razuman način. To je od ključne važnosti za očuvanje mira na Balkanu. Danas oko 700 turskih kompanija doprinosi proizvodnji i trgovini u Srbiji, dok je prije deset godina taj broj iznosio svega 70.

Balkan, a posebno Bosna i Hercegovina, za Tursku imaju poseban historijski i kulturni značaj. U pogledu ekonomskih odnosa, očekivanje Turske jeste nastavak ekonomskog razvoja, stabilnosti i mira na Balkanu i u Bosni i Hercegovini. Ekonomija Bosne i Hercegovine od pandemije naovamo ne bilježi stabilan i zadovoljavajući privredni rast. Ipak, uprkos tome, bilježi se

rast dohotka po glavi stanovnika, te se, iako skromno, nastavlja ekonomski rast.

Između Turske i Bosne i Hercegovine na snazi je Sporazum o slobodnoj trgovini još od 2003. godine. Međutim, trgovinska razmjena bilježi deficit na štetu Bosne i Hercegovine. Kako bi se taj disbalans ublažio, potrebno je da u Bosnu i Hercegovinu dođe više investicija iz Turske, posebno onih usmjerenih na proizvodnju.

Strana direktna ulaganja u Bosnu i Hercegovinu u posljednjim godinama su udvostručena. Može se očekivati da će proces kandidature i pregovora s Evropskom unijom, započet 2022. godine, doprinijeti privlačenju proizvodno orijentiranih direktnih investicija iz Turske i drugih zemalja.

Treba jasno reći da je Bosna i Hercegovina zemlja koja je u novijoj historiji prošla kroz ratove i teška stradanja, te da kao ekonomija mora postati država koja je u većoj mjeri samodostatna u oblasti prerađivačke industrije.

U oblasti obrazovanja, stručne škole, tehničke škole i univerziteti koji unapređuju kvalitet stanovništva moraju dostići savremeni nivo. Međunarodni univerzitet u Sarajevu treba dodatno podržati. Kako bi se povećala saradnja s Turskom u strateškim proizvodima i sektorima u Bosni i Hercegovini, potrebno je koristiti snagu poslovnih nevladinih organizacija te organizirati slične skupove i u Turskoj. Time bi se Bosni i Hercegovini omogućio ulazak na put stabilnog ekonomskog rasta.

Uz podršku naših sponzora, pitanje organiziranja sličnih skupova u različitim gradovima Turske već je bilo razmatrano u okviru Agencije za unapređenje stranih investicija Bosne i Hercegovine.

Glavni sponzori ovog skupa su Halkbank i TİKA (Turska agencija za saradnju i koordinaciju). Ministarstvo trgovine Republike Turske, DEİK, Tursko-bosanskohercegovačko poslovno vijeće te Ambasada Republike Turske u Sarajevu pružili su punu podršku. Ziraat Banka Bosne i Hercegovine i Tursko-bosanskohercegovačko udruženje privrednika dali su materijalnu i nematerijalnu podršku, na čemu im upućujemo iskrenu zahvalnost.

Posebnu zahvalnost upućujemo Privrednoj komori Federacije Bosne i Hercegovine, Vanjskotrgovinskoj komori Bosne i Hercegovine te Agenciji za unapređenje stranih investicija Bosne i Hercegovine (FIPA) za saradnju i podršku.

Izražavamo posebnu zahvalnost ministru privrede Zeničko-dobojskog

kantona Federacije Bosne i Hercegovine, gospodinu Samiru Šibonjiću, kao i ministru trgovine Republike Turske, uvaženom prof. dr. Ömeru Bolatu, koji su svojim prisustvom uveličali ovaj skup.

Na kraju, smatramo posebnom čašću zahvaliti se svim naučnicima, privrednicima, izlagačima, panelistima i učesnicima koji su podijelili svoja znanja i ideje na simpoziju, članovima različitih trgovinskih i industrijskih komora iz Turske, poslovnim ljudima iz Bosne i Hercegovine, kao i svim gostima koje nismo mogli pojedinačno spomenuti.

S poštovanjem.

AHMET EGRLIĆ
Predsjednik Vanjskotrgovinske Komore BiH

Hvala lijepa. Uvažene dame i gospodo, dragi gosti, dragi prijatelji,

Koristim priliku da vas sve skupa pozdravim u svoje ime, i u ime Vanjsko-trgovinske komore i u ime poslovne zajednice BIH.

Sa zadovoljstvom sam prihvatio da budem danas ovdje i da Vanjsko-trgovinska komora bude suorganizator ovako jednog važnog događaja; naprosto jer mislim da naša desetogodišnja suradnja sa Fondacijom, i naši ciljevi su zapravo kompatibilni i mislim da zajedno možemo učiniti puno vise.

Ono što danas želim reći jeste da dobri prijateljski odnosi izmedju dvije zemlje ne odražavaju takvu i vanjskotrgovinsku razmjenu i mislim da ona može biti puno bolja i ima potencijala za puno vise. Bez obzira na rast naše vanjskotrgovinske razmjene, bez obzira što smo dostigli vanjsko-trgovinsku razmjenu negdje oko milijardu eura, mislim da imamo potencijala za puno više.

BIH je 2024. godine imala negdje oko 52 miliona rasta izvoza u Tursku; uglavnom je naš izvoz bio u rafinisanim jestivim uljima, a naš uvoz je uglavnom u finalnim proizvodima; to je najprije tekstil, bakarna žica i sve ostalo.

Međutim, ako posmatramo BIH i njen geografski položaj, onda možemo vidjeti koliko zapravo BIH može biti dodatni most u poslovnoj saradnji izmedju Turske i privrednika iz evropske unije.

BIH ima ugovor o slobodnoj trgovini sa EU; BIH ima najnižu stopu poreza na dobit u Evropi; BIH ima niske troškove poslovanja, ima 1100 kilometara granice sa europskom unijom. Dakle, blizina jednog izuzetno velikog tržišta može biti dobra i polazna osnova za potencijalne investitore iz Turske, gdje bismo mogli zajedničkim snagama u mnogim globalnim izazovima dati doprinos za obje ekonomije.

Zapravo, kako je rekao i moj kloega, predhodnik govorni, globalni rat je negdje na pomolu, globalni ekonomski rat prije svega. Ono što mi možemo u takvoj situaciji jeste pokušati što bolje pozicionirati ekonomije naše dvije zemlje.

BIH negdje oko 71% ukupnog izvoza izvozi u zemlje evropske unije, i zapravo naša tehnološka i tehnička rješenja su negdje na nekom srednjem nivou; imamo jedan blagi rast ali mislim da je nedovoljan. U tom smislu kroz kreiranje boljeg amibjenta za poslovanje, kroz saradnju sa turskim kompanijama koje imaju izuzetan tehnološki napredak, mislim da možemo ponuditi ovom tržištu puno više.

Vanjsko trgovinska komora u svojim aktivnostima svakodnevno je prisutna na tržištima na globalnom tržištu, ali pogotovo u evropskoj uniji. Izlažemo na najvećim sajmovima u evropskoj uniji, pogotovo u Njemackoj, Austriji; sa Austrijom imamo najbolju vanjskotrgovinsku razmjenu u smislu pokrivenosti uvoza izvozom, i sa Austrijom imamo suficit; dakle vise izvozimo nego sto uvozimo. S Njemackom smo negdje na 97, 98% pokrivenosti uvoza izvozom. Poslije toga dolazi Italija. Sa Hrvatskom imamo najveću razmjenu po obimu, dakle vrlo važno tržište. Sve su to dakle prilike i za turske kompanije koje bi mogli eventualno investirati i poslovati u BIH, dakle otvarati svoje kompanije. Mislim da trebamo zajedno raditi na povećanju naše saradnje, mislim da možemo puno vise zajedno, i da zapravo ovakvi simpoziji treba da odgovore na mnoga pitanja i da zapravo pokaže koji su to pravci u kojima trebamo ići jer naprosto je jako puno izazova koje nas sve skupa očekuju poput dekarbonizacije, zelene ekonomije, održivog poslovanja, dakle svih

standarda za koje se pripremamo, i mislim da ćemo u narednim periodu biti u poziciji da potpuno ravnopravno sa kompanijama iz EU imamo sve dostignute standarde.

U tom smislu će vanjskotrgovinska komora nastaviti svoje aktivnosti, kao podrška nasim kompanijama, ali i podrška u saradnji izmedju dvije prijateljkse i bratske zemlje ali i dvije ekonomije koje mogu zajedno puno više.

Dakle još jednom, hvala vam još jednom na posjeti. Hvala vam na interesu za zajedničko djelovanje, da kroz zajedničku saradnju postignemo više, i ja ću vam biti na raspolaganju i vanjskotrgovinska komora će također biti u funkciji dobre saradnje i dobre prakse koju već imamo. Hvala lijepa.

MIRSAD JAŠARSPAHIĆ
Predsjednik Privredne Komore Federacije BiH

Meni je lahko govoriti nakon dva prijatelja, dva Ahmeta; oni su iznijeli podatke i statističke pokazatelje o saradnji dvije zemlje, o potencijalima, o istraživanjima koja je vršila Fondacija za ekonomsko istraživanje, koja postoji preko 60 godina. Prije desetak godina jedan sličan skup bio je ovde na ovom istom mjestu, koji je rezultirao jednim vodičem u kom pravcu treba da idu vlasti u BIH, vlasti u Republici Turskoj, kompanije koje posluju na ovom podrucju. Sve su one već tada bile dijelom globalnog lanca snabdbijevanja i svi smo zajedno, da tako kažem, s ove strane evropske unije u istom položaju.

Sektori o kojima smo razgovarali u pripremi ovog simpozijuma su: metalna industrija, elektroindustrija, industrija namještaja i automobilska industrija.

Vecina izvozno orijentisanih bosanskohercegovačkih kompanija, koje je pominjao moj kolega iz vanjskotrgovinske komore, djeluju upravo u ovim sektroima.

Od prvog januara naredne godine i nas i kompanije iz turske očekuje taj uvedeni mehanizam prekograničnog poravnanja ugljika. Tu se ustvari radi o financijskoj taksi, da će kompanije koje izvoze svoje robe u zemlje EU biti podložne jednoj dodatnoj taksi koja pokušava da na taj način zaštiti kompanije i proizvodjače u EU. Očekujemo narednih godina proširenje vrste roba koja će biti opterećena tim taksama. To su sve izazovi s kojima se naše kompanije susreću, s kojima se susreću i kompanije iz Turske.

Manjak i smanjenje ekonomske aktivnosti u zemljama, koje su na vrhu globalnih lanaca snabdbijevanja, dovodi do toga da kompanije moraju traziti nova tržista. Mi moramo na neki način da zajedno pokušamo, kroz komorske sisteme, da pronadjemo neke nove potencijale, nova tržišta za naše kompanije, da bi se nadomjestio manjak potražnje iz zemalja EU.

EU nam je svima pomogla, odnosno našim kompanijama, da podignu nivoe svojih standarda u proizvodnji, da prate sisteme digitalizacije i inovacija itd., kako bismo bili konkurentni u globlnim lancima snabdbijevanja, sa snažno utvrđenim procesima proizvodnje i visokog nivoa standarda.

Mi smo uvijek u BIH željeli da budemo - i historija nas je tako i pravila - na tom koridoru od zapadne Evrope ka Turskoj, i danas smo na tom koridoru. Taj trgovačko-tehnološki koridor, upravo čine ti globalni lanci snabdbijevanja.

Ja pozivam kompanije iz Bosne i Hercegovine i Turske da zajedno prepoznaju šanse, da ulažu u procese proizvodnje, da bi preuzele što veći broj proizvodnih kapaciteta iz EU jer neke kompanije iz EU donose odluku o premještanja kapaciteta.

Prirodne komore generalno i sva poslovna udruženja upravo imaju taj zadatak: da prepoznavaju šanse, ali također i prijetnje, i da kao takve delegiraju odredjene inicijative prema donosiocima odluka u svojim zemljama, a da kompanijama pomognu u njihovom umrežavanju, u pronalaženju partnera da bismo što je moguce brže mogli doći do nekih novih poslovnih ugovora.

Ja vam se lično stavljam na raspolaganje. Sve moje kolege u Privrednoj komori Federacije BiH su vam na raspolaganju; slobodno ih možete smatrati vašim dodatnim uposlenicima. Hvala lijepo.

MARKO KUBATLIJA
Direktor Agencije za Unapre Enje Stranih Investicija u BiH

Poštovani učesnici, predstavnici institucija Bosne i Hercegovine i Turske, uvažene ekselencije, gosti, prijatelji,

Veoma mi je zadovoljstvo i čast prisustvovati ovom simpoziju posvećenom razvoju ekonomskih odnosa između Turske i Bosne i Hercegovine. Ovaj događaj predstavlja važnu platformu za jačanje saradnje, razmjenu iskustava i identifikaciju novih mogućnosti za unapređenje bilateralne ekonomije.

Bosna i Hercegovina i Turska dijele dugu tradiciju prijateljskih odnosa, baziranim na povjerenju, zajedničkim interesima i uzajamnom poštovanju. Ta tradicija se danas ogleda i u ekonomskoj saradnji koja se proteže od trgovine i investicija do turizma i infrastrukturnih projekata.

Turske kompanije su prepoznale potencijal Bosne i Hercegovine kao stabilnog i atraktivnog tržišta za ulaganja. Istovremeno, BiH vidi u Turskoj

strateškog partnera čija ekspertiza, kapital i inovativna rješenja mogu doprinijeti razvoju domaće privrede i otvaranju novih radnih mjesta.

Kada govorimo o prilivu stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini, Republika Turska je do sada investirala ukupno 353.4 milion EURA, te je na desetom mjestu na listi zemalja najznačajnijih stranih investitora u BiH, sa učešćem od 3.3% u ukupnim stranim investicijama u Bosni i Hercegovini.

Republika Turska je najviše investirala u „prerađivačku industriju" u Bosni i Hercegovini ili 50.3% od ukupnih ulaganja. Slijede investicije u „trgovinu na veliko i malo" i „poslovanje nekretninama".

Najznačajnije investicije iz Republike Turske u BiH su:

Natron - Hayat d.o.o. Maglaj

Sisecam (ŠIŠEDŽAM) Soda Lukavac d.o.o. Lukavac, te

Turkish Ziraat Bank Bosnia d.d. Sarajevo.

U posljednjih nekoliko godina, vidjeli smo značajan rast bilateralne trgovine, kao i određene investicije. Ovi projekti ne samo da jačaju ekonomsku povezanost, već i otvaraju vrata za nova partnerstva, transfer tehnologije i zajedničke inovativne inicijative.

Važno je istaći i ulogu institucija koje podržavaju ovu saradnju. Agencije za promociju investicija, privredne komore, kao i različite inicijative za jačanje trgovine igraju ključnu ulogu u identifikaciji projekata, olakšavanju administrativnih procesa i stvaranju povoljnog okruženja za poslovanje.

Dame i gospodo, pred nama su brojne prilike za produbljivanje ove saradnje. Ključno je da nastavimo razvijati sektore s visokim potencijalom, poticati inovacije i održive investicije, te zajednički raditi na stvaranju poslovnog ambijenta koji je atraktivan i za turske i za bosansko-hercegovačke investitore.

Na kraju, želim naglasiti da je ovaj simpozij više od razmjene informacija - on je prilika da zajedno oblikujemo viziju prosperitetne ekonomske budućnosti naših zemalja. Siguran sam da će današnji razgovori, ideje i inicijative postaviti temelje za još snažniju i dugoročnu saradnju.

Hvala vam na pažnji i želim uspješan i plodonosan simpozijum!

HASAN TOPALOĞLU
Predsjednik Poslovnog Savjeta Turska-BiH DEIK

Poštovani ministre, Cijenjeni predsjednici privrednih komora, Uvaženi rektori univerziteta, Cijenjeni privrednici,

Sve vas srdačno pozdravljam.

Želim izraziti svoje zadovoljstvo što prisustvujem ovom sastanku koji je u Bosni i Hercegovini organizirala naša Fondacija za ekonomska istraživanja. Ovom prilikom čestitam predsjedniku Fondacije za ekonomska istraživanja, prof. dr. Ahmetu İncekari, i njegovom timu na organizaciji ovog skupa koji doprinosi razvoju ekonomskih odnosa između Turske i Bosne i Hercegovine.

Odnosi između Turske i Bosne i Hercegovine mnogo su više od ekonomskih. S narodom Bosne i Hercegovine, s kojim smo oko 415 godina živjeli pod istom zastavom kao građani iste države, nismo povezani samo ekonomskim odnosima, već i snažnim historijskim i emotivnim vezama.

U Turskoj i Azerbejdžanu, kada govorimo o našim odnosima i prijateljstvu,

koristimo izraz „dvije države - jedan narod“. Ja to za Bosnu i Hercegovinu prilagođavam kao „dvije države - jedno srce“, jer naša srca kucaju istim ritmom: tugujemo zbog istih stvari, radujemo se istim događajima i zajedno reagiramo.

U trgovinskim odnosima nisu presudne samo brojke - povjerenje je temelj. Za investitore i privrednike kapital jeste važan, ali je još važnije pronaći pouzdanog partnera i dugoročno održavati odnos. Za turske investitore, koji žele pristup tržištu Evropske unije, izuzetno je vrijedno pronaći pouzdane ljude na Balkanu i u ovoj lijepoj zemlji.

Kao osnivači Fondacije za razvoj obrazovanja u Sarajevu, vjerujemo da ulaganje u ovu zemlju nije samo izgradnja fabrike ili preduzeća - da, to je ekonomija - ali su i škola i univerzitet također ekonomija. Vođeni mišlju da je, kao što je investicija i trgovački sporazum, investicija i ulaganje u budućnost jednog mladog čovjeka, osnovali smo Internacionalni univerzitet u Sarajevu. Ove godine obilježavamo njegovu 21. godišnjicu. Naši diplomanti, pored doprinosa razvoju trgovinskih odnosa između dvije zemlje, postali su i most u društvenim i ljudskim odnosima, što nam kao osnivačima predstavlja veliku sreću.

Iako je činjenica da trgovinska razmjena između Bosne i Hercegovine i Turske iznosi oko milijardu dolara dobra vijest, smatram da to, s obzirom na naše prijateljstvo i historijske veze, još uvijek nije dovoljno.

Ovakve sastanke vidim kao znak da će se trgovinski odnosi i dalje razvijati i jačati. Još jednom zahvaljujem organizatorima i u ime Poslovnog vijeća DEİK Turska - Bosna i Hercegovina ističem da ćemo uvijek biti spremni da pružimo podršku, vodstvo i pomoć turskim privrednicima koji žele investirati ovdje, kao i da im pomognemo u pronalasku pouzdanih partnera.

Prisustvo Ziraat banke ovdje, kao i prihvatanje garancija iz Turske, znači da će poslovanje naših investitora biti brže i jednostavnije. Želim da ovaj skup donese dobro i uspjeh svima.

SAMIR ŠIBONJIĆ
Ministar Privrede Zenicko-Dobojskog Kantona

Poštovani predsjednici, predstavnici izvršne i zakonodavne vlasti iz bratske Republike Turske i iz Bosne i Hercegovine, poštovani privrednici, poštovani gosti i uvaženi predstavnici medija, dragi organizatori ovoga veličanstvenog skupa.

Meni je drago da u ime vlade Zeničko-dobojskog kantona, jednog od najpotetnijih kantona u Bosni i Hercegovini, i ministarstva za privredu možemo da zaželimo svima vama dobrodošlicu u Bosnu i Hercegovinu. Kao što su i predhodnici govorili, BiH i Turska su više od prijatelja. Ja želim istaknuti da smo mi braća. Ja svaki puta kada imam priliku da govorim o odnosima između Republike Turske i Bosne i Hercegovine ističem jednu činjenicu: naši odnosi su više romantični nego realni. Mi moramo ovu fazu romantizma pokrenuti i preokrenuti u fazu onoga što će zasigurno biti od koristi svim građanima Bosne i Hercegovine i Turske. Ponosan sam što u ovoj sali vidim veliki broj ljudi i vjerujem da smo svi mi, koji smo danas

došli ovdje, došli sa istim ciljem: da odnose između naše domovine Bosne i Hercegovine i Republike Turske učinimo što je moguće boljim, a posebno da ovu privrednu razmjenu koja je sada, kao što je to maloprije predsjednik DEIK-a Gospodin Hasan Topaloğlu istaknuo, dostigla milijardu. To nam je nekada bila želja, vjerujte sada nam je želja i cilj dvije milijarde. Da bismo napravili dvije milijarde, svi mi u ovoj sali trebamo da radimo, a mi znamo dobro, i ja dolazim iz realnog sektora, da bez rada nema rezultata.

Drago mi je što se razvija privreda između Bosne i Hercegovine i Turske u mnogim segmentima, što je malo prije Gospodin Marko iz FIBA-e prezentovao kroz naše investicije u Natronu, Şişecamu i Ziraatbanci. Ali posebno mi je drago da imamo investicije ovdje u Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu, koji je zasigurno trenutno prizvođač najkvalitetnijih kadrova koje mi koristimo za razvoj privrede, a posebno za razvoj ovih odnosa koje sada imamo. I drago mi je što veliki broj tih ljudi koji dolazi ovdje da se obrazuju izabru da nastave da žive u našoj domovini Bosni i Hercegovini, da tu razvijaju svoje biznise.

Mi kao BiH trudimo se da te odnose poboljšamo. Dobro vam je poznato da smo mi u zadnje dvije godine vratili ponos naše privrede, sajam ZEPS koji se održava svake godine u Zenici. Mi smo uspjeli da ga vratimo, a jutros smo najavili da od 2. do 5. septembra 2026. godine očekujemo sve vas i sve nas aBd da budemo skupa na sajmu ZEPS i zasigurno će ove godine biti još bolji, to jeste naredne godine biti još bolji, a iz Turske očekujemo. Ja se neizmjerno zahvaljujem gospodinu Šekibu Avdagiću, predsjedniku Istambulske privredne komore, jer da nije bilo Istambulske privredne komore i da nije bilo gospodina Omera Bolata, koji je odlučio da Republika Turska bude zemlja partner našem ZEPS-u, zasigurno ne bi imao onakav uspjeh kakav je imao. Mi smo napravili da je ZEPS ne samo lider u BIH nego lider-sajam na čitavom Balkanu.

Koristim priliku da se zahvalim svim turskim institucijama na ogromnom broju investicija. Turska je zemlja koja u BIH ne investira samo kroz privredu. Rekao sam maloprije, investira kroz obrazovanje. I ja sam možda produkt turskih investicija jer sam imao priliku da kao student uz podršku Turske vlade odem u Republiku Tursku na obrazovanje i veliki je broj naših ljudi koji je tako uspio da uspostavi svoje odnose.

Al ne mogu da zaboravim ogroman broj investicija. Mislim da ne postoji nijedna međunarodna organizacija koja je napravila toliko dobrih investicija kao sto je uradila TIKA. Nema grada u BIH, nema ulice u BIH u kojoj TIKA nije napravila makar jednu investiciju. Koristim priliku da im se zahvalim ovde u ime svih građana BIH. Također i Institutu Junus Emre i svim drugim

institucijama. Ziraat banka koja kroz povoljne kreditne linije pomaže našim privrednicima da razvijaju svoje biznise. Maloprije je predsjednik Hasan istaknuo da ja jako bitno da se i garantna pisma iz Repuzblike Turske priznaju ovde.

BIH nije samo prijateljska zemlja; BiH je i velika šansa za turske privrednike. BIH nudi zasigurno što mnoge zemlje u Evropi ne nude. BIH ima potpisane sporazume sa tržištem od 750 miliona ljudi. Znači vi proizvod proizveden u BIH možete izvesti u sve zemlje EU, u sve zemlje CEFTE, u RT i mnoge druge zemlje bez da plaćate carinu. Carinski postupci u BIH su jako brzi, transfer novca iz BIH je jako, jako brz i jako jednostavan. Mi imamo stabilnu valutu koja se ne mijenja u odnosu na euro: 1,95583. Imamo također u BIH porez na dobit koji zasigurno imamo sta ponuditi investitorima koji nam dolaze.

Kao što sam rekao, ja dolazim iz Zeničko-dobojskog kantona, mi u ovom kantonu radimo, ni od koga ne čekamo. Imamo 26 industrijskih zona. Trenutno imamo veći izvoz nego uvoz. Obaramo sve rekorde. Evo u prvoj polovini ove godine imali smo rast izvoza preko 20 %, u metalnoj industriji smo imali 47%, imamo i direktne investicije milijardu i 100 miliona. Otvorili smo najmoderniji rudnik na prostoru čitavog Balkana gdje je Adriatic Metal investirao preko milijardu. Vratili smo život u Vareš; preko 500 i nesto naših mladih ljudi radi u Varešu. A želio bih jos istaknuti da je akvizicija koja je urađena na Londonskoj berzi, gdje su investitori odlučili da investiraju u taj rudnik, preko milijardu i 250 miliona; to je za nas čast i ponos. Ja sam medijima tada istaknuo da je to ravno kao da dođe Real Madrid i investira u naš FK ČELIK u zenici. Mi ćemo se truditi i uvjek ćemo vam biti na raspolaganju. Kao što sam rekao, ja sam neko ko jako dobro poznaje turski jezik, običaje, kulturu i tradiciju; rođen sam ovde u BIH, drago mi je evo da veliki broj ljudi koji sjede u ovoj sali poznajem već dugo godina. Mi smo sigurni da će ovaj simpozij doprinijeti razvoju naših odnosa i da ćemo, kada se naredni put okupimo, govoriti o robnoj razmjeni preko 2 milijarde. Hvala vam puno, živi i zdravi bili.

PROF DR. ÖMER BOLAT
Ministar Trgovine Republike Turske

Poštovani ambasadore Emin Akseki, Poštovani predsjedniče Fondacije za ekonomska istraživanja Ahmete İncekara, Poštovani predsjedniče Poslovnog vijeća Bosna i Hercegovina gospodine Hasan Topaloğlu, Poštovani ministre privrede Zeničko-dobojskog kantona gospodine Samire Sibonjiću, Cijenjeni privrednici iz Turske i Bosne i Hercegovine,

Veliko mi je zadovoljstvo što sam povodom ovog značajnog događaja, koji organizira Fondacija za ekonomska istraživanja, danas s vama u Sarajevu. U svoje ime i u ime Republike Turske, upućujem vam najiskrenije pozdrave.

Prije nego što započnem svoje izlaganje, želim izraziti saučešće porodicama stradalih u poplavama i klizištima koja su u Bosni i Hercegovini dogodila u oktobru prošle godine (4. oktobra 2024), povrijeđenima poželjeti brz oporavak, a narodu Bosne i Hercegovine uputiti izraze solidarnosti.

Poštovani gosti,

Danas se globalna ekonomija nalazi u procesu višedimenzionalne transformacije. Trgovinski ratovi, regionalne tenzije, kao i pitanja energetske i prehrambene sigurnosti, usmjeravaju zemlje ka razvoju otpornijih, inkluzivnijih i održivijih ekonomskih modela.

Turska nije pasivni posmatrač ovih promjena, već aktivni akter - zemlja koja krize pretvara u prilike, oslanjajući se na svoju proizvodnu snagu, izvozni kapacitet i inovativne inicijative, te se pozicionira kao regionalni proizvodni centar i pouzdan trgovinski partner.

Prema procjenama MMF-a, do kraja 2025. godine Turska će, prema paritetu kupovne moći, biti 12. najveća ekonomija svijeta i 5. najveća ekonomija Evrope.

Dok je nacionalni dohodak 2002. godine iznosio 238 milijardi dolara, do 2024. godine porastao je na 1,5 biliona dolara, a dohodak po glavi stanovnika povećan je sa 3.600 na oko 17.000 dolara.

Turska ekonomija je u posljednjih dvadeset godina rasla prosječnom stopom od 5,4%, a u drugom kvartalu 2025. godine zabilježila je rast od 4,8%, čime je kontinuitet rasta nastavljen već 20 uzastopnih kvartala.

Do kraja 2024. godine, ukupni iznos direktnih stranih investicija u Turskoj dostigao je 275 milijardi dolara.

Od 1972. godine turske građevinske kompanije realizirale su 12.674 projekta u 137 zemalja, ukupne vrijednosti 546,8 milijardi dolara, doprinoseći razvoju ne samo Turske već i zemalja u kojima posluju.

Izvoz je i dalje ključni pokretač našeg ekonomskog rasta. Dok je Turska 1973. godine godišnje izvozila robu u vrijednosti od 1 milijarde dolara, danas ostvaruje izvoz od 1 milijarde dolara dnevno. Dana 28. marta 2025. godine oboren je rekord dnevnog izvoza robe s iznosom od 2 milijarde i 124 miliona dolara.

Izvoz usluga, koji je 2002. godine iznosio 14 milijardi dolara, u 2024. godini dostigao je 117,2 milijarde dolara. Već u septembru dostigli smo cilj od 390 milijardi dolara ukupnog izvoza roba i usluga, a u oktobru smo oborili nove mjesečne i godišnje rekorde izvoza.

S vizijom "Turska koja proizvodi, izvozi i raste", nastavit ćemo jačati prisustvo naše ekonomije u globalnoj trgovini.

Poštovani gosti,

Prijateljstvo između Turske i Bosne i Hercegovine nije samo sjećanje na zajedničku historiju, već snažan temelj međusobnog povjerenja, bratstva i zajedničke vizije budućnosti. Jedan od najboljih primjera ove vizije jesu brzo rastući ekonomski i trgovinski odnosi naših zemalja.

Dok je početkom 2000-ih bilateralna trgovina iznosila svega 30 miliona dolara, danas je zahvaljujući Sporazumu o slobodnoj trgovini porasla oko 32 puta i premašila 1 milijardu dolara, što predstavlja historijski rekord.

Bosna i Hercegovina je jedan od najvažnijih investicijskih partnera Turske na Balkanu, s više od 200 turskih kompanija koje posluju u zemlji. Direktne investicije Turske u Bosnu i Hercegovinu do 2024. godine dostigle su 291 milion dolara, dok su turske građevinske firme realizirale 61 projekat u vrijednosti od oko 2 milijarde dolara.

Vjerujemo da postoje snažne mogućnosti saradnje u okviru novih projekata iz Plana rasta za Zapadni Balkan koji realizira Evropska unija, a čiji je korisnik i Bosna i Hercegovina.

Poštovani učesnici,

Naši odnosi nastavljaju napredovati ne samo u oblasti trgovine, već i u svim drugim oblastima, uključujući odbranu, turizam i tehnologiju.

Na sastanku koji ćemo održati s ministrom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, uvaženim Stašom Košarcem, ažurirat ćemo naš Sporazum o slobodnoj trgovini na način da se pozovemo na najnoviju verziju Konvencije o regionalnoj kumulaciji porijekla.

Zahvaljujući ovoj izmjeni, naša pravila o porijeklu bit će modernizirana, a obuhvat dijagonalne kumulacije porijekla dodatno proširen.

Vjerujemo da će ovaj važan korak značajno doprinijeti kako razvoju bilateralne trgovine s Bosnom i Hercegovinom, tako i jačanju lanaca snabdijevanja u evropsko-mediteranskom regionu.

Uvaženi gosti,

Svjetska ekonomija se ponovo oblikuje u okviru zelene i digitalne transformacije.

Kao što i naziv našeg događaja sugerira, došlo je vrijeme da se okrenemo održivoj budućnosti i otvorimo prema novim horizontima.

Turska, kroz „Akcioni plan za Zeleni sporazum“ i „Zakon o klimi“, poduzima pionirske korake u prelasku na niskokarbonski modela proizvodnje.

Zelenu tranziciju ne posmatramo kao novo područje konkurencije, već kao priliku za zajednički prosperitet i razvoj.

Naš cilj u narednom periodu nije samo povećanje obima trgovine, već i jačanje udjela tehnologije, inovacija i održivih investicija.

Turska je, zahvaljujući tehnologiji, proizvodnim kapacitetima i investicijskom iskustvu koje posjeduje u oblasti obnovljive energije, spremna dati doprinos ovom procesu u Bosni i Hercegovini.

Posebno će uspostavljanje zelenih lanaca snabdijevanja u strateškim sektorima poput metala, automobilske industrije, plastike, hemije, tekstila i namještaja, razvoj kružnih proizvodnih procesa te poticanje zelenih investicija učiniti saradnju između industrija dvije zemlje otpornijom i održivijom.

Spajanje prirodnih resursa Bosne i Hercegovine s investicijskim i tehnološkim kapacitetima Turske predstavljaće primjer uspješnog modela saradnje ne samo za ekonomije dvije zemlje, već i u pogledu regionalne energetske sigurnosti i održivog razvoja.

Cijenjeni prisutni,

Na kraju, želim istaći da kao Turska s ponosom i zadovoljstvom radimo na daljnjem unapređenju naših odnosa s Bosnom i Hercegovinom, izgrađenih na zajedničkoj historiji, dubokim emotivnim vezama i bratstvu.

Naša vizija je izgradnja Balkana koji se ne bori za konkurenciju, već koji zajedno proizvodi.

Vjerujem da će se, zahvaljujući preduzetničkom duhu naše poslovne zajednice i dinamizmu privatnog sektora, ekonomski odnosi između dvije zemlje dodatno diversificirati.

Na kraju, upućujem iskrene zahvalnosti svim institucijama koje su doprinijele organizaciji simpozija, cijenjenim govornicima i svim učesnicima.

UVODNA IZLAGANJA

- ***Ekonomski Pro l Republike Turske: Evaluacija Saradnje sa BiH Posljednjih Deset Godina i Pperspektive za Buducnost***

  Prof. Dr. Adem ŞAHİN
  Profesor na Univerzitetu TOBB ETU

- ***Ekonomski Pro l Bosne i Hercegovine: Evaluacija Saradnje sa Republikom Turskom Posljednjih Deset Godina i Perspektive za Buducnost***

  Dika MUSTAFIĆ
  Sekretar Agencije za Unapre Enje Stranih Investicija u BiH (FIPA)

- ***Novi Pristupi Poljoprivredi i Stocarstvu u Uslovima Klimatskih Promjena***

  Metin DEMİR
  Predsjednik Trgovinske i Industrijske Komore Zonguldak

EKONOMSKİ PRO L REPUBLİKE TURSKE: EVALUACİJA SARADNJE SA BİH POSLJEDNJİH DESET GODİNA İ PPERSPEKTİVE ZA BUDUCNOST

Prof. Dr. Adem ŞAHİN
Profesor na Univerzitetu TOBB ETU

Na početku vas sve srdačno pozdravljam. U okviru svog izlaganja nastojat ću, u predviđenom vremenu, podijeliti s vama svoja razmišljanja o ekonomskom profilu Turske i o ekonomskim odnosima s Bosnom i Hercegovinom.

Prije svega, pokušat ću s vama podijeliti opće informacije o Turskoj kroz odabrane socijalne i ekonomske pokazatelje, a potom i svoja razmišljanja o ekonomskim odnosima između Turske i Bosne i Hercegovine te o potencijalnim investicionim oblastima koje se mogu dalje razvijati.

Kao što je svima vama poznato, Turska je, zahvaljujući svom postojećem strateškom položaju, težini koju ima u regionu, ulozi važnog aktera na među-

narodnoj sceni, ulaganjima i potencijalu da postane značajno energetsko čvorište, kao i svojoj brojnoj i prije svega mladoj populaciji, izrasla u snažan centar gravitacije. Posebno u pogledu svog strateškog položaja, Turska se nalazi na izuzetno važnoj tranzitnoj i povezničkoj tački između Evrope i Azije, odnosno između globalnih tržišta, te se s tog aspekta procjenjuje kao geostrateška sila.

U današnjim okolnostima, naročito nakon pandemije, kada su pitanja logistike i lanaca snabdijevanja ponovo došla u fokus, pojavili su se brojni tranzitni pravci između Pekinga i Londona. Vidimo da se gotovo svi ti pravci neposredno dotiču ili prolaze kroz prostor u kojem se mi nalazimo.

Još jedan od ključnih elemenata moći današnjice jeste ljudski potencijal država, odnosno veličina populacije, njena demografska struktura, a posebno stepen spremnosti mladog stanovništva za zapošljavanje i proizvodnju. U tom smislu, u projekcijama za narednih 25 godina procjenjujemo da će Turska dostići populaciju od približno 100 miliona stanovnika te da će ostati zemlja s najmlađom populacijom u Evropi. Također, kao što je i naš uvaženi predsjednik Fondacije spomenuo, nalazimo se u regionu u kojem se već decenijama dešavaju razne neizvjesnosti i rizici. Ovaj prostor takva stanja doživljava već 30 do 40 godina, a naša uloga regionalne sile u tom kontekstu postaje sve jasnija i izraženija. Osim toga, u međunarodnom poretku uspostavljenom nakon Drugog svjetskog rata 1945. godine, Turska je ili osnivač ili član gotovo svih ključnih međunarodnih institucija, te zauzima aktivno mjesto u tom sistemu. Pitanje energije sam već ranije istakao kao jedno od strateški važnih pitanja.

Kada posmatramo makroekonomske pokazatelje, Turska se, prema bruto domaćem proizvodu izraženom u paritetu kupovne moći, nalazi na 12. mjestu u svijetu, dok je prema tekućim cijenama na 17. mjestu. Ovu poziciju zadržava već dugi niz godina. Štaviše, Turska je stalni član grupe G20, koju čine najrazvijenije i najznačajnije svjetske ekonomije.

BDP po glavi stanovnika za 2025. godinu procjenjuje se na oko 17.700 američkih dolara. U periodu između 2015. i 2025. godine, taj iznos se kretao između 10.000 i 17.000 dolara. Neki ekonomisti ovu situaciju navode kao primjer tzv. „zamke srednjeg dohotka“, ali treba istaći da je to izazov s kojim se u određenoj fazi razvoja suočava gotovo svaka zemlja u razvoju, odnosno prepreka koju je potrebno prevazići.

Jedan od važnih globalnih pokazatelja jeste stopa ekonomskog rasta. Nakon pandemije, svjetski rast se konstantno revidira i u prosjeku se teško podiže iznad 2,5%.

Turska se, međutim, ubraja među brže rastuće ekonomije, s prosječnim stopama rasta od 3,8 do 4%, koje su i prema podacima Svjetske banke iznad svjetskog prosjeka.

Kada je riječ o javnom dugu, posmatrano kroz kriterije Evropske unije i tzv. Kriterije iz Maastrichta, Turska se nalazi na relativno povoljnom nivou. Dok Grčka ima dug od oko 154%, a Danska oko 31%, Turska je na nivou od približno 24,6%, što je znatno ispod referentne vrijednosti od oko 58-59%. To ukazuje na to da ekonomija i dalje ima značajan potencijal zaduživanja.

Još jedan veliki problem s kojim se suočavaju ekonomije, a koji nisu uspjele riješiti, jeste inflacija. Posljednjih 7-8 godina pokušavamo kontrolirati inflaciju putem ekonomskih programa, a to je značajan ekonomski pokazatelj. Provedene monetarne i fiskalne politike počinju davati rezultate. U naredne tri godine govorit ćemo o inflaciji koja dostiže nivo od 16% ili 20%. Naravno, je li to nisko? Ne, to je visoka inflacija. Ali ako prihvatite da i zemlje u razvoju generiraju određenu količinu inflacije zbog vlastitih strukturnih problema, onda možemo reći da smo provedenim politikama postigli rezultate u ovom području.

Jedna od značajnih prednosti Turske je ta što se, kao što znate, u većem dijelu literature Turska smatra možda prvom ili drugom najrazvijenijom industrijskom zemljom, negdje između Italije i Kine. Turska je to postigla zahvaljujući značajnom iskustvu. U tom kontekstu, želio bih ukratko govarati o turskoj industrijskoj i tehnološkoj infrastrukturi i podsticajima koje ona pruža industriji i tehnologiji.

Kako bismo osigurali uredan i planiran razvoj industrije u Turskoj, imamo 416 organiziranih industrijskih zona, 1357 istraživačko-razvojnih centara, 97 zona za tehnološki razvoj, 342 poljoprivredna centra i 19 slobodnih zona.

Svaka od njih je planirana regija sa specifičnim karakteristikama usmjerenim na industrijski razvoj. Sve investicije izvan ovih zona, poduzetnici, obrtnici i zanatlije, mala i srednja poduzeća i poduzeća sa stranim kapitalom koja posluju izvan ovih zona imaju koristi od brojnih podrški kao što su oslobađanje od PDV-a, oslobađanje od carina, podrška za kamate i udio u dobiti, podrška za lokaciju investicija, podrška za premije osiguranja, podrška za poslodavce, podrška za zaposlenike i podrška za mašine za njihove izvozne transakcije, istraživačko-razvojne i inovacijske aktivnosti. U ovom pristupu, Turska je podijeljena na 6 regija, a ovih 6 regija, od 1 do 6, podliježu mehanizmima poticaja sa rastućim stopama u skladu sa njihovim nivoom razvoja.

Kada pogledamo strukturu naše vanjske trgovine, Turska je, od 2024. godine, zemlja sa 344 milijarde dolara uvoza i 262 milijarde dolara izvoza. Ovo je opet tipična slika za zemlje u razvoju, posebno zbog ovisnosti izvoza i proizvodnje o poluproizvodima i investicijskim proizvodima, zbog čega se ovaj jaz između izvoza i uvoza nastavlja.

Mi smo jedna od zemalja s najširim tržišnim dosegom u svijetu. Međutim, kao što su prethodni govornici spomenuli, naša vanjska trgovina s Bosnom i Hercegovinom nažalost nije na nivou na kojem bi naša historijska prošlost i bratstvo trebali biti. Da, mi smo oko milijardu dolara, a naš rang je u 70-im ili 60-im godinama.

Gledajući poziciju Turske u tom pogledu, naših top 10 izvoznih destinacija su Njemačka, SAD, Velika Britanija, Irak, Italija, Francuska, Španija, Holandija, Ruska Federacija i Ujedinjeni Arapski Emirati. Naše uvozne destinacije su Kina, posebno Ruska Federacija (za energiju), Njemačka, Italija, SAD i Francuska. Ukratko, mi smo zemlja koja ima trgovinske, izvozne i uvozne odnose s razvijenim svjetskim ekonomijama. Šta to znači? To znači da smo dostigli nivo gdje će naši potrošači koristiti proizvode koje proizvode razvijene zemlje.

Posmatrajući naše vanjskotrgovinske rezultate, mi činimo 1,07% globalnog izvoza robe, 1,39% globalnog uvoza robe, 1,32% globalnog izvoza usluga i 65% globalnog uvoza usluga. To pokazuje da se Turska, sa gotovo svim svojim ekonomskim podacima, etablirala u određenoj tački u svojoj trgovini sa razvijenim zemljama u ovom globalnom svijetu i postigla održiv obim. Naši vanjskotrgovinski partneri se stalno diverzificiraju, što znači da možemo isporučivati robu na sve vrste destinacija, bliskih i dalekih. Možemo reći da su naši regionalni izvozni rezultati visoki i da stalno povećavamo naš udio u svjetskoj trgovini.

Druga važna tema je sektorska struktura našeg izvoza. Kao što ćete primijetiti, udio prerađivačke industrije iznosi 94,2%, što znači da smo zemlja koja izvozi industrijske proizvode. Oko 50% tih proizvoda izvozimo na tržište Evropske unije, u kojem se i vi nalazite.

Da bismo bolje sagledali relativni položaj našeg industrijskog sektora u odnosu na druge zemlje, možda će vam ova ilustracija biti korisna. Kao što vidite, Japan i Turska su se značajno izdvojili u razvijanju udjela prerađivačke industrije u ukupnoj proizvodnji. Na taj način možemo bolje razumjeti nivo razvoja prerađivačke industrije u Turskoj.

Za Tursku postoje još dvije važne oblasti koje zaslužuju posebnu pažnju, odvojene od našeg izvoznog učinka. To su turizam i turska građevinska industrija. Građevinski sektor u Turskoj je snažan, dinamičan i baziran na malim i srednjim preduzećima (MSP), a uzimajući u obzir ljudske resurse, tehnološko iskustvo, sposobnost adaptacije, disciplinu i stručnost u izvođenju građevinskih projekata u različitim geografskim područjima, vidimo da je Turska u ovom sektoru druga u svijetu.

Na sličan način, turizam je, posebno zahvaljujući redovnim, sistematskim i promišljenim ulaganjima od 1984. godine, iskoristio postojeće prirodne resurse i kulturni potencijal Turske, te postao jedno od najvažnijih svjetskih turističkih odredišta.

Turska je četvrta najposjećenija zemlja na svijetu, a sa svojim plažama sa plavim zastavama treća je u svijetu, po turističkim ulaganjima i infrastrukturnoj osnovi za turizam, a sve to dodatno podržava snažna avio-mreža koja povezuje više od 130 zemalja sa preko 300 destinacija. Kada govorimo o odnosima s Bosnom i Hercegovinom, uzimajući u obzir demografske faktore, možemo reći da performanse, slično kao u vanjskoj trgovini, nisu na željenom nivou.

Što se tiče stranog kapitala, odnosno direktnih stranih ulaganja, Turska je zemlja u koju razvijene zapadne ekonomije i kompanije, poput Holandije (16% udjela), SAD-a, Velike Britanije, Njemačke, Španije, Austrije i Luksemburga, direktno investiraju. U 2016. godini Turska je primila 13,835 milijardi dolara direktnih stranih ulaganja, dok se procjenjuje da će u 2025. godini taj iznos biti oko 8 milijardi dolara.

Kada se gleda izvan Turske, ekonomski analitičari istim principom procjenjuju da, s obzirom na položaj i mogućnosti koje pruža za ulaganja, Turska nije samo destinacija za investiranje, već i regionalni centar upravljanja i koordinacije.

Udio koji Turska ostvaruje u globalnim direktnim stranim ulaganjima varira; ponekad je veći, ponekad manji, ali postoji stalan tok. Većina, oko 70%, direktnih stranih ulaganja dolazi iz Evrope. Kada se sagledaju podsticaji i olakšice koje Turska nudi investitorima i stranom kapitalu, vidimo da je zemlja uspješno implementirala sve instrumente modernog svijeta za privlačenje direktnih stranih ulaganja i izgradila odgovarajuću infrastrukturu.

Kao što vidite, ekonomski odnosi između Turske i Bosne i Hercegovine od 1995. do 2019. godine obuhvatili su skoro sve nivoe zvaničnih sastanaka, potpisivanje bilateralnih sporazuma na državnom nivou i uspostavljanje

pravnog okvira za trgovinsku saradnju. Dakle, s pravnog aspekta, odnosi između dvije države su u vrlo dobrom stanju.

Kada posmatramo vanjskotrgovinsku razmjenu, obim trgovine je premašio milijardu dolara, ali postoji prostor da se taj iznos poveća. Uz podršku relevantnih strukovnih udruženja, poslovnih organizacija i političkih predstavnika, naš trenutni cilj je povećati trgovinsku razmjenu na 2 milijarde dolara. Naravno, želimo da bratski i prijateljski odnosi, kao i historijska povezanost, budu dodatno osnaženi kroz trgovinu.

Kada govorimo o potencijalnim područjima trgovinske saradnje, Bosna i Hercegovina može biti atraktivna za tehnološki intenzivne investicije, industrijske usluge i srodne sektore. Turska, sa svoje strane, posjeduje podsektore visokog tehnološkog sadržaja i visoke dodane vrijednosti, koji su pogodni za saradnju. O tome postoje zvanične statistike koje smo već prezentirali u ranijim izvještajima.

Što se tiče budućeg profila saradnje, analizom posljednjih 10 godina, odnosno perioda od našeg posljednjeg susreta, vidi se da su odnosi izgrađeni na čvrstom temelju. U narednih 10 godina, koraci usmjereni na srednju proizvodnju, inovacije i razmjenu znanja mogli bi pružiti važne prilike za razvoj Balkana.

Kada razmatramo snažne korake koje možemo preduzeti, izdvojio bih pet oblasti: Održive investicije, mreže saradnje, partnerstva zasnovana na inovacijama, aktivnosti u obrazovanju, transfer tehnologije. Ove oblasti mogu otvoriti vrata buduće saradnje i oblikovati profil zajedničkog razvoja. Hvala vam svima što ste me saslušali.

EKONOMSKI PRO L BOSNE I HERCEGOVINE: EVALUACIJA SARADNJE SA REPUBLIKOM TURSKOM POSLJEDNJIH DESET GODINA I PERSPEKTIVE ZA BUDUCNOST

Dika MUSTAFIĆ
Agencije za Unapre Enje Stranih Investicija u BiH (FIPA)

Dobar dan svima. Ja sam Dika Mustafić. Šef Odjela za podršku investitorima iz FIPA-e, Agencije Vijeća ministara za strane investicije. Direktor se već obratio i pozdravio u ime Agencije i u svoje lično ime, a ja vas pozdravljam u svoje ime i u ime Maide Bećirević koja se zaista izvinila. Zbog bolesti nije mogla danas prisustvovati uz najbolju volju i pripreme koje je uradila. Tako da ću u nekoliko narednih minuta ja vam prezentovati osnovne informacije o Bosni i Hercegovini i odnosima sa Turskom sa aspekta Bosne i Hercegovine te informacije vezane za direktne strane investicije u BiH što je osnovna misija Agencije za unapređenje stranih investicija.

Prije svega, dopustite mi da kažem par riječi o Bosni i Hercegovini kao lokaciji koja je pogodna za investiranje. Bosna i Hercegovina je mala država kada uporedimo sa Turskom. Broji svega 3,5 miliona stanovnika po popisu iz 2013. godine. Možemo reći da je inflacija prošle godine s obzirom na sve krize bila na veoma zadovoljavajućem nivou. Naša konvertibilna marka je vezana za euro i to čini sistem stabilnim. Naravno prije daljnjih obraćanja reći ću par informacija vezano samo za Agenciju za unapređenje stranih investicija koja je osnovana zakonom. Dakle, državna agencija kojoj je osnovni cilj i mandat promocija direktnih stranih investicija, unapređenje poslovnog okruženja, kreiranje imidža o Bosni i Hercegovini kao lokaciji pogodnoj za strane investicije. U našem mandatu mi servisiramo potencijalne postojeće strane investitore, obezbjeđujući im sve podatke vezane za ulaganje u Bosnu i Hercegovinu, makroekonomske pokazatelje, zakonsko uređenje, provodimo aftercare program. Dosad smo posjetili preko 800 kompanija sa stranim kapitalom od kojih je veći broj turskih kompanija. Pomažemo tim kompanijama u rješavanju otvorenih pitanja i ostvarujemo odličnu saradnju sa institucijama u BiH na svim nivoima počevši od općinskog do državnog nivoa vlasti. Također za investitore organizujemo posjete investicijskim lokacijama i nadalje organizujemo tzv. outrage kampanje, posjećujemo direktne kompanije u inostranstvu da bismo prezentovali investicijske mogućnosti u BiH.

Kada je riječ o odnosu Turske i Bosne i Hercegovine možemo reći da se on historijski razvijao dugo godina i da postoji u kulturološkom, sektoru turizma, sektoru poljoprivrede, infrastrukturnom sektoru, sektoru investicija. Turska je među najvećih deset trgovinskih partnera Bosne i Hercegovine i deseta po redu investicija. Od 2010. godine ova saradnja na privrednom nivou se jako razvijala zbog potpisanih sporazuma, a o tome ću reći nešto kasnije. Na to se također osvrnuo i ministar iz Zeničko-Dobojskog kantona, ministar privrede gospodin Šibonjić.

Bosna i Hercegovina podijeljena je na tri entiteta: Federacija BiH, Brčko distrikt i Republika Srpska. Kada govorimo o osnovnim makroekonomskim pokazateljima; najveće investicije iz Republike Turske su Soda Şişecam, Natron Maglaj i Ziraat Banka.

Kada su u pitanju ekonomski pokazatelji oni pokazuju sve smjerove od realnog GDP-a, nominalnog GDP-a, doprinosa direktnih stranih investicija u ukupnom GDP proizvodu, zatim industrijsku proizvodnju, stopu inflacije i sve ostalo. Investicije u Bosnu i Hercegovinu od 1994. do 2024. iznose preko 10 milijardi eura, a investicije u 24. godini iznose 901 milion eura. Najveći investitori su zemlje Evropske unije i susjedne zemlje. Turska je na desetom mjes-

tu po broju investicija. Investicije su najveće u sektoru proizvodnje. Tradicionalno smo jaki u sektoru proizvodnje. Zatim u sektoru bankarstva, trgovine, telekomunikacija. I ostali sektori su zastupljeni ali u nešto manjem obimu.

Kada je riječ o bilateralnoj suradnji između Turske i Bosne i Hercegovine, Turska je na desetom mjestu. Jedan su od najznačajnijih investitora u BiH. S tim što mi smatramo da zaista ona treba zauzimati bolje mjesto i da se treba raditi veća promocija investicijskih potencijala u BiH. Turska je na desetom mjestu po izvozu u BiH, a BiH je među 100 najvećih izvoznika u Republiku Tursku.

Kada govorimo o trgovinskoj razmjeni, razmjena je u stalnom porastu, a Turska je među 10 najvećih trgovinskih partnera u BiH. Direktne strane investicije u BiH daju doprinos od 3,3% u ukupnom zbiru investicija. One su u totalnom iznosu 691 milion što je ako uporedimo sa prethodnih 9 zemalja koje su na listi najvećih investitora, ipak, nedovoljno. Znači dosta je prostora da se radi na promociji investicija i privlačenju turskih investitora u BiH. Prošle godine je bilo 85 miliona investicija iz Turske u BiH. Najveći doprinos turske investicije dale su 2021. kada je doprinos bio 12%. Turske investicije su prisutne kroz razne segmente. Mi smo izdvojili na slajdovima 35 investitora od 2017. do 2025. koji su investirali ili reinvestirali značajan broj investicija.

Također turske investicije su prisutne i u projektima po tenderima. Tako da imamo turske investitore koji su dobili tendere za izvođenje radova infrastrukture, tramvajske i trolejbuske u Sarajevu, zatim Koridor 5C, a također u pregovorima je izgradnja zajedničkog tehnološkog parka o čemu se razgovori vode od 2024. godine. Vezano za ove kompanije možemo reći da su one jako značanje i da turske kompanije jako dobro prolaze na tenderima u Bosni i Hercegovini. Moj prethodnik se osvrnuo na prednosti odnosno procjene snaga i izazova u BiH. Kada je riječ o snagama, možemo reći da postoje snažne historijske i kulturne veze, povjerenje i partnerstvo, rastuća bilateralna suradnja. Kao što sam rekla Turska je među 10 top investitora, trgovinskih partnera u Bosni i Hercegovini. Značajne su turske investicije u proizvodnji, industriji, građevinarstvu, energetici i bankarstvu. Postoje sporazumi o slobodnoj trgovini na što ću se osvrnuti kasnije. Zajednički infrastrukturni i energetski projekti, edukativna i kulturna saradnja. Postoje turske škole, univerziteti, kulturni centri. Kada je riječ o izazovima - pored svih ovih koje smo nabrojali, ja bih istakla da mi ugovor o slobodnoj trgovini zaista koristimo u minimalnim okvirima i da tu postoji jako velika mogućnost unapređenja, posebno kada je riječ o prehrambenoj i poljoprivrednoj industriji. Naravno treba raditi na ubrzanju birokracije i regulatornih prepreka i nedovoljnoj promociji

investicijskih prilika u Bosni i Hercegovini i u Turskoj. Također, treba raditi na poboljšanju logističkih i transportnih ograničenja ali prije svega, opet da se vratimo na ugovor o slobodnoj trgovini koji zaista pruža velike mogućnosti, a one nisu iskorištene u kapacitetima u kojima bi to mogle.

Što se tiče perspektiva buduće saradnje, ona postoji u svim segmentima od kulturne do turističke. Recimo, jedan od najvećih broja turista u Bosni i Hercegovini dolazi iz Turske. U 2025. godini dolaze odmah poslije Srbije i Hrvatske, dakle, na trećem mjestu. Preko 10% ostvarenih turističkih potencijala su iz Turske. To ne smijemo zanemariti. Ali sa aspekta naše agencije, najvažniji segment kada je riječ o budućnosti na kojoj trebamo raditi jeste promocija investicijskih potencijala u Bosni i Hercegovini. Kada govorimo o potencijalima Bosne i Hercegovine u Turskoj, ono što mi izdvajamo jeste strateška lokacija BiH, povoljni trgovinski i drugi ugovori, konkurentna i edukovana radna snaga, stabilan finansijski sektor, povoljno zakonsko okruženje, povoljan porezni i carinski sistem, niski troškovi poslovanja, prirodni resursi i atraktivna lokacija kao i dostupni investicijski projekti. Bosna i Hercegovina je lokacija koja omogućava blizinu Evropske unije, Bliskoistočnog i azijskog tržišta. Važno je da će Koridor 5C proći od Mađarske preko Bosne i Hercegovine do luke Ploče. Imamo razvijenu željezničku infrastrukturu, imamo 4 aktivna međunarodna aerodroma i imamo riječni i pomorski pristup, odnosno pristup pomorskoj luci.

Kada je riječ o sporazumima BiH jeste malo tržište, to je mala država ako je poredimo posebno sa Turskom ali postojanje sporazuma o slobodnoj trgovini stvara prostor za izvoz po bescarinskim tarifama. Znači imamo sporazum sa susjednim državama i Moldavijom koji uključuje 30 miliona stanovnika, sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom koji omogućava novih 80 miliona stanovnika, sporazum o slobodnoj trgovini sa EFTA zemljama, sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima sa Evropskom unijom sa svih 28 zemalja. Isto tako BiH ima generalizovani sistem preferencija sa Novim Zelandom, Japanom, Australijom i članicama Euro-Azijske ekonomske unije uključujući Rusku Federaciju. Naravno imali smo ovakav sporazum i sa SAD-om ali u posljednje vrijeme on je suspendovan od strane administracije SAD-a. Također je važno istaknuto da BiH ima sporazume o izbjegavanju duplog oporezivanja sa 38 zemalja uključujući i Tursku, kao i sporazume o promociji i zaštiti investicija sa 41 zemljom uključujući također i Tursku. Ovo otvara mnoge mogućnosti i omogućava investitorima veliki procenat zaštite ukoliko nisu 100% sigurni u domaće zakonodavstvo, ovim sporazumima im se garantuje zaštita u skladu sa međunarodnim pravilima.

Naravno Bosna i Hercegovina ima i veoma konkurentnu i kvalifikovanu radnu snagu, dosta inžinjera, IT stručnjaka ali također i radne snage dostupne za rad u fabrikama. Trenutno je 11,7% nezaposlenih osoba što daje dostupnost radne snage na raspolaganje.

Kada govorimo o platama, one su jedne od nižih u regiji, a posebno ako poredima sa Evropskom unijom, a naravno negdje su tu usklađene kada je riječ o samoj Turskoj. Nadamo se da će se plate i u Turskoj i u Bosni i Hercegovini povećati i da će standard života pratiti taj segment.

Kada govorimo o finansijskom sektoru, kao što sam rekla, naša konvertibilna marka je linkovana za euro i zaista daje stabilnost, a međunarodne kreditne agencije Standard and Poor's i Moody's agency rangirale su Bosnu i Hercegovinu sa B+ i B 3 sa stabilnim outlookom. Ono što je važno za istaći jeste da Bosna i Hercegovina redovno otplaćuje svoj dug, a devizne rezerve su jako visoke.

Ono što mi kao FIPA uvijek ističemo investitorima na prvim sastancima jeste da strani investitori uživaju ista prava kao i domaći, naravno i obaveze. Također, oni mogu kao strani investitori kupovati nekretnine, naravno ukoliko nastupaju kao fizička lica onda se primjenjuje sistem reciprociteta. Ukoliko državljanin Bosne i Hercegovine može ostvariti pravo kupovine u datoj zemlji, i državljanin te države može u Bosni i Hercegovini. Strani investitori također su zaštićeni od nacionalizacije, eksproprijacije i sličnih mjera. Prava i povlastice dati stranim investitorima ne mogu se ukinuti, one ostaju i on može birati koji sistem će se primjenjivati. Transfer dobiti je također slobodan tako da s te strane ne postoji nikakva bojazan.

Neko od mojih prethodnika je također istakao da je poreski sistem Bosne i Hercegovine kao poreski raj. Na ovom slajdu vidimo komparaciju Bosne i Hercegovine kada je riječ o porezu za dodatnu vrijednost i porez na dobit. Vidimo da je zaista Bosna i Hercegovina jedna od zemalja koja daje jednu od najnižih poreskih stopa. Porez na dobit je 10%, porez na PDV je 17% i stopa je jednaka za sve proizvode. Kada govorimo o porezu na dohodak, kao i porezu na plaću, u Federaciji Bosne i Hercegovine (već sam rekla da je Bosna i Hercegovine podijeljena na tri administrativne jedinice) on je 10%, u Republici Srpskoj na plate radnika on je 8 %, porez od nesamostalne djelatnosti je 10%, a na kapitalne i slične dobitke je 13%. Za carine možemo reći da su one od 0 do 15 %, naravno ako nemamo sporazum o slobodnoj trgovini. A ono što je važno istaći jeste da ako se roba služi za proizvodnju ona je oslobođena carinskih stopa bez obzira odakle se uvozi ako se ne proizvodi u Bosni i Her-

cegovini. Da se ponovo vratimo na porez na dobit, postoje određeni poticaji. Ukoliko kompanija investira 20 miliona, porez na dobit joj se smanjuje za 50 %, ukoliko ima ulaganja od preko 50% od svojih investicija također dolazi do redukcije poreza na dobit. Za novozaposlene također se uvode određeni poreski odbici. To je za Federaciju. Za Republiku Srpsku, za svako ulaganje u opremu, postrojenje, nepokretnosti umanjuje se porezna osnovica poreza na dobit kao i za novozaposlene. Kada je riječ o Brčko Distriktu on također ima svoj sistem povlastica. Ja bih ovom prilikom izdvojila da za sve novozaposlene država preuzima plaćanje doprinosa i poreza.

Kada govorimo o troškovima poslovanja, s obzirom da je Bosna i Hercegovina u Evropi ti troškovi su značajno manji u odnosu na Evropsku uniju. Recimo troškovi struje, vode, prirodnog gasa zatim najamnine, postoji odeđeni raspon recimo koji se kreće. Recimo, kupovina proizvodnih hala ide od 50 eura po metru kubnom do 1000 eura po metru kubnom. Naravno zavisi od lokacije u kojoj se kupuje. Kada govorimo o troškovima, svi ovi troškovi se apliciraju na sve sektore.

Zbog dobrog ugleda i duge industrijske tradicije prerađivački sektor u Bosni i Hercegovini ima veliki ugled i veliki je broj investicija. Najveći broj investicija otpada na proizvodni sektor. To su automobilska industrija, metalna, poljoprivredna, tekstilna i drvoprerađivačka industrija. ICT sektor je u velikom razvoju.

Od sektora počela bih sa turizmom, s obzirom da je Svjetska turistička organizacija Bosnu i Hercegovinu stavila na listu od 10 zemalja koje su zabilježile najveći broj turista. Tu svakako doprinos imaju i turisti iz Turske. Postoje mogućnosti za razvijanje turizma u svim segmentima; od zimskog, ljetnog, kulturološkog turizma, prirodnih parkova itd.

Energetski sektor. Do sada je iskorišteno tek 37% energetskih potencijala Bosne i Hercegovine. Trenutno postoji zabrana izgradnje malih hidrocentrala u Federaciji Bosne i Hercegovine, ne i u Republici Srpskoj ali očekujemo da će se se i to pitanje na adekvatan način riješiti u budućem periodu.

Kada je riječ o metaloprerađivačkom sektoru, taj sektor bilježi 10% rasta u zadnjim godinama i doprinosi sa 36% u ukupnom izvodu. Taj nam je sektor jedan od najznačajnijih u privlačenju stranih investitora. Pri tome automobilski bih izdvojila kao zaseban odjel. Imamo jake industrije čak i od prije rata. Tu je Volkswagen prisutan sa slobodnom zonom u blizini Sarajeva kao i druge kompanije kao što su Mann Hummel za proizvodnju filtera i mnoge druge. Ono što jeste važno jeste da postoji dostupnost instituta za istraživanje i

razvoj i šest fakulteta mehanike kada je riječ o ovom značajnom sektoru za naš razvoj.

Poljoprivredno-prehrambeni sektor također pruža mnoge mogućnosti. U ovom segmentu smatramo da trebamo zaista s Turskom pojačati veze. Bosna i Hercegovina je vodeći proizvođač šljiva, jagoda, u prethodnim godinama također i malina, zatim krompira, paprike, kupusa, krastavaca. Prisutne su kompanije kao Meggle, Zott, Lactalis itd.

Tekstilni sektor gdje ima određeni broj turskih kompanija također je značajan jer apsorbuje veliki broj zaposlenih. Skoro 40 hiljada zaposlenih je zaposleno u tekstilnom sektoru.

Drvoprerađivački sektor - Ono što je nama značajno jeste da se sve veći broj kompanija orijentiše prema finalnom proizvodu i da zaista raste izvoz ovog sektora. Neke od značajnijih kompanija su Fen Lukavac koja posluje u slobodnoj zoni Lukavac, Cotta itd.

IT sektor je također booming sektor. Proizvodnja softverskih inžinjera zaista je u velikom porastu. Prisustvo kompanija kao što je Microsoft, Oracle itd. daje povjerenje u ovaj sektor u Bosni i Hercegovini.

Za sve ove sektore mi na našoj stranici imamo bazu podataka, odnosno, listu dostupnih projekata po sektorima gdje možete izabrati sektor, tu uzeti od 10 do 20 projekata. Za sve ostale podatke možete kontaktirati nas. Također na našoj web stranici nalazi se veliki broj poslovnih zona, 4 slobodne zone i 2 u izgradnji. Dakle, za ove slobodne zone koje su u izgradnju otvaraju se nove mogućnosti. Očekujemo da će slobodna zone Trebinje u roku od par mjeseci zaživjeti u punom kapacitetu.

U Bosni i Hercegovini već postoje mnogi značajni strani investitori kao što smo već spomenuli Soda, Natron, Ziraat Banka, Coca Cola, Unicredit Banka, Heidelberg Cement, Raiffeisen Banka, Veritas, Celu, Prevent, Perutnina Ptuj i mnoge druge međunarodno poznate kompanije.

Kao što sam rekla, dolazim iz Agencije za unapređenje investicija. Mi smo vam na raspolaganju za svako pitanje. Ukoliko neko bude zainteresovan možemo vam dostaviti i prezentaciju. Za investitore radimo istraživanje tržišta, istraživanje makroekonomskih pokazatelja, zakonski okvir, organizujemo site visit i na raspologanju smo u svakom momentu za bilo kakvu asistenciju. Još jednom vas pozdravljam i zahvaljujem na pažnji i nadam se da ćemo imati priliku da se družimo tokom ručka. Hvala vam.

Ekonomski profil Bosne i Hercegovine: Evaluacija saradnje sa Republikom Turskom

posljednjih deset godina i perspektive za budućnost

„Deset godina saradnje – budu nost puna prilika"

Dr. sc Maida Becirovic

13. Novembar 2025.

www.fipa.gov.ba

FIPA - osnovne informacije

Agencija za unapređenje stranih ulaganja u BiH - FIPA

- samostalna upravna organizacija
- osnovana Zakonom o Agenciji za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini – FIPA

Osnovana s ciljem:

- Privlačenja i povećanja priliva direktnih stranih investicija u Bosnu i Hercegovinu i poticanje postojećih investitora u zemlji na dalja ulaganja i širenje poslovanja u BiH
- Predlaganja mjera za unapređenje okruženja za investiranje, a time i ekonomskog razvoja
- Kreiranje imidža o Bosni i Hercegovini kao o modernoj državi, ozbiljnom, konkurentnom i sigurnom partneru za ulaganje kapitala.

www.fipa.gov.ba

FIPA Support/Podrska

- Servisiranje potencijalnih i postojećih investitora
- Pravni savjeti za strane investitore
- Pružanje informacija vezanih uz poslovno okruženje u BiH
- Aftercare
- Policy advocacy
- Analiza i prezentacija atraktivnih sektora za strane investitore.
- Dobra suradnja sa svim nivoima vlasti u BiH

SVE FIPA USLUGE SU BESPLATNE I POVJERLJIVE!

Uvod

Povijesni i kulturni kontekst

- Bosna i Hercegovina i Turska dijele dugogodišnje istorijske i kulturne veze
- Tradicionalno prijateljstvo podupire jaču privrednu saradnju

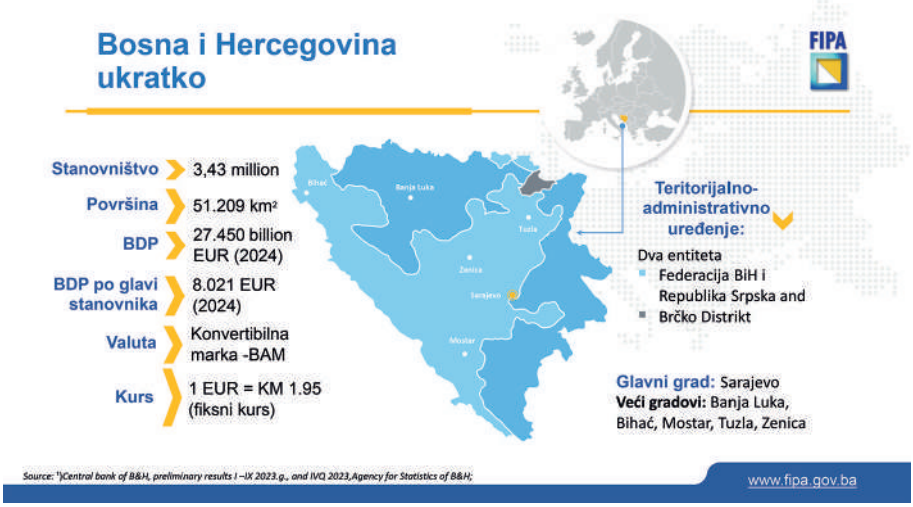
Geopolitički značaj

- BiH – kandidat za članstvo u EU, „most" između Zapadne Europe i Balkana.
- Turska – jedna od najvećih i najbrže rastućih regionalnih ekonomija, s značajnim utjecajem na BiH.

Ekonomska saradnja

- Od 2010. godine intenzivirani bilateralni odnosi kroz sporazume o trgovini, investicijama i infrastrukturi
- Sporazum o slobodnoj trgovini (FTA) osigurava povlašteni pristup tržištu.
- Turska je među vodećim investitorima u BiH, posebno u industriji, građevinarstvu i bankarstvu.
- Značajan porast trgovinske razmjene BiH – Turska
- Zajednički infrastrukturni projekti (saobraćaj, energija)
- Saradnja proširena i na kulturne i obrazovne aspekte
- Odnosi donose uzajamnu korist i potencijal za dalji rast

Bosna i Hercegovina – ekonomski pregled
FIPA

Bosna i Hercegovina ukratko
FIPA
Stanovništvo 3,43 million
Površina 51.209 km²
BDP 27.450 billion EUR (2024)
BDP po glavi stanovnika 8.021 EUR (2024)
Valuta Konvertibilna marka -BAM
Kurs 1 EUR = KM 1.95 (fiksni kurs)
Bihać
Banja Luka
Tuzla
Zenica
Sarajevo
Mostar
Teritorijalno-administrativno uređenje:
Dva entiteta
Federacija BiH i Republika Srpska and
Brčko Distrikt
Glavni grad: Sarajevo
Veći gradovi: Banja Luka, Bihać, Mostar, Tuzla, Zenica
Source: *)Central bank of B&H, preliminary results I –IX 2023.g., and IVQ 2023,Agency for Statistics of B&H;
www.fipa.gov.ba

OSNOVNI EKONOMSKI POKAZATELJI

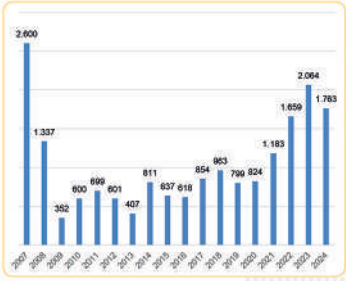
OSNOVNI EKONOMSKI POKAZATELJI

Pokazatelji	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Nominalni BDP (milijardi EUR)	13.7	14.0	14.6	15.5	16.3	17.4	18.3	17.6	20.0	23.3	25.5	26.2*)
BDP po glavi stanovnika (EUR)	3,876	3,967	4,204	4,407	4,641	4,964	5,241	5,110	5,796	6,792	7,442	
Realna stopa rasta BDP-a (%)	2.5	1.2	3.1	3.2	3.2	3.7	2.8	-3.2	7.5	4.0	1.9	2.5*)
Stopa rasta industrijske proizvodnje (%)	6.7	0.1	2.6	4.3	3.1	1.6	- 5.5	-6.2	10.7	1.7	-3.8	-4.2*)
Prosječne neto plate (EUR)	423	424	424	428	435	449	471	489	510	573	645	706
Godišnja stopa inflacije (%)	-0.1	-0.9	-1.0	-1.1	1.2	1.4	0.6	-1.0	2.0	14.0	6.1	2.2*)
Godišnja stopa nezaposlenosti (%)	27.5	27.5	27.7	25.4	20.5	18.4	15.7	15.9	17.4	15.4	13.2	12.6
Devizne rezerve (mil EUR)	3,614	4,001	4,400	4,873	5,396	5,942	6,440	7,090	6,359	8,214	8,329	9,020
Pokrivenost uvoza izvozom (%)	55.2	53.6	56.7	58.3	61.0	61.8	58.9	62.3	66.1	62.8	60.1	56.1
Tokovi direktnih stranih ulaganja (mil EUR)	206	415	326	316	436	493	408	376	496	736	969	1.041*)
Učešće direktnih stranih ulaganja u BDP (%)	1.5	3.0	2.2	2.0	2.7	2.9	2.3	2.2	2.5	3.2	3.8	3.9*)
Depoziti stanovništva u komercijalnim bankama (mil EUR)	4,278	4,623	5,044	5,451	5,763	6,210	6,770	7,036	7,514	7,452	8,210	9,024
Broj stanovnika (sredina godine, u milionima)	3.53	3.53	3.52	3.51	3.50	3.50	3.49	3.48	3.45	3.43	3.5	

*Izvor: *Agencija za statistiku BiH, prvi rezultati i CBBiH*

DSI u Bosni i Hercegovini (Maj 1994 – Decembar 2024)

Tokovi DSU u Bosni i Hercegovini, po godinama, milioni KM

Source: Central Bank of B&H

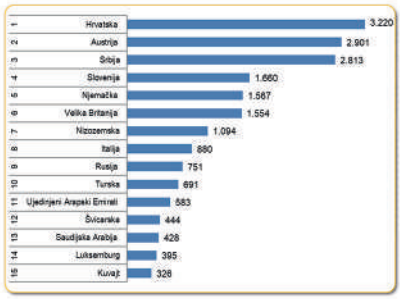
- Prema podacima Centralne banke BiH (CBBH), kumulativno Stanje direktnih stranih investicija (DSI) u Bosni i Hercegovini, na dan 31. 12. 2024. iznosi 21.2 milijardi KM (10.8 milijardi eura)
- Prema podacima CBBH, **direktne strane investicije u Bosni i Hercegovini su u 2024. godini iznosile 1,762.8 miliona KM ili 901.3 miliona eura**

DSI u Bosni i Hercegovini (Maj 1994 – Decembar 2024)

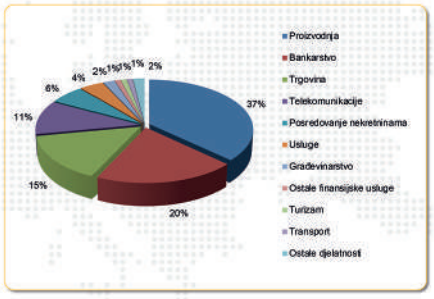
FIPA

Najznačajnije zemlje investitori u BiH, TOP 15, decembar 2024, Ukupno 21.2 milijardi KM

Million BAM

Stanje DSI po sektorima (%) decembar 2024.

Source: Central Bank of B&H

www.fipa.gov.ba

Bilateralna ekonomska saradnja sa Turskom

FIPA

Suradnja između Bosne i Hercegovine i Turske

„Strateška trgovina i ulaganja za svjetliju budu nost"

- **Turska kao jedan od najvećih ulagača u BiH (10)**, s fokusom na industriju, građevinarstvo, bankarstvo, energetiku i turizam
- **Značajan rast trgovinske razmjene BiH – Turska**
- **Povećan izvoz BiH: drvna industrija, poljoprivreda, tekstil**
- **Rezultat: rast trgovine i stabilizacija radnih mjesta**
- **Joint infrastructure projects:** transport and energy
- **Proširena suradnja u kulturnim i obrazovnim područjima**
- **Odnosi donose uzajamne koristi i potencijal za daljnji rast**

UGOVORI

Republika Turska i Bosna i Hercegovina imaju potpisane

- **Sporazum o zaštiti i promociji investicija**
- **Sporazum o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja**
- **Ugovor o slobodnoj trgovini** - 0 % ili snižena carinska stopa za veliki broj proizvoda porijeklom iz Turske

- **FIPA Memorandum o saradnji s Uredom za investicije pri Predsjedništvu Republike Turske s ciljem pružanja podrške razvoju investicijske saradnje između dvije zemlje**

- **Vanjskotrgovinska komora BiH potpisala je sporazum o saradnji sa Marmara Group Foundation,** čime su postavljeni temelji buduće uspješne saradnje i jačanja postojećih ekonomskih veza između Republike Turske i Bosne i Hercegovine.

- **Saradnja dvije zemlje je značajna i u oblastima kulture i obrazovanja.** Unapređenju suradnje doprinose i aktivnosti udruženja: **"BiGMEV"** (Center for the Development of Relations with BiH) i **"Bosfor"** (Udruženje bosansko-turskog prijateljstva)

- **Turska agencija za saradnju i koordinaciju (TIKA)**- projektl rekonstrukcije, npr. škola i bolnica

Direktne strane investicije (DSI) iz Republike Turske u BiH

- Prema podacima Centralne banke BiH (CBBH) Republika Turska je **do 31. 12. 2024**. godine **investirala ukupno 353.4 milion EUR ili 691.1 miliona KM direktnih stranih investicija**
- Prema prvim zvaničnim podacima CBBH, **za 2024. godine direktne strane investicije iz Republike Turske su iznosile 85.0 miliona KM ili 43.5 miliona eura**
- Turska -**na 10. mjestu na listi zemalja najznačajnijih stranih investitora u BiH**
- **3.3% u ukupnim direktnim stranim investicijama investicijama (10.9 milijardi EUR ili 21.2 milijardi KM)**

Direktne strane investicije (DSI) iz Republike Turske u BiH

KOMPANIJE – NAJZNAČAJNIJI INVESTITORI IZ REPUBLIKE TURSKE

Najznačajnije investicije iz Republike Turske u BiH su:

Kompanija	Lokacija	Sektor	Zemlja
Natron – Hayat d.o.o.	Maglaj	Proizvodnja papira i raznih vrsta papirnih pakovanja	Turska
Şişecam Soda Lukavac d.o.o.	Lukavac	Proizvodnja / Proizvodnja sode	Turska
Turkish Ziraat Bank Bosnia d.d.	Sarajevo	Financijski	Turska

Najveći iznos investicija iz Republike Turske je **realizovan u sektoru proizvodnje**

Pregled značajnijih investicija iz Turske u prethodnim godinama (2017–2025)

Period 2017–2019	**Ecocomfort d.o.o. Zenica (2017) – novi pogon, 750.000 □; 40 radnika.**
	Armada d.o.o. Tuzla (2017) – povećanje kapitala 1,8 mil. KM.
	Sarajevo International d.o.o. (2018) – kapital 2,8 mil. KM; ukupno 5,4 mil. KM.
	ZiraatBank BH – nove poslovnice (Visoko 2018; najave Doboj, Bijeljina).
	Ekol Logistics d.o.o. Sarajevo (2018) – razvoj transportnih usluga.
	Oba Food (2018) – prerada voća/povrća, investicija 750.000 □, 40 radnika.
	Agriverde d.o.o. Cazin – hladnjača, investicija ~2 mil. KM.
	Yavuz Company – reinvesticije 30 mil. KM (PVC profili), 450 zaposlenih.TAREKS BH d.o.o. Sarajevo – plan izvoza mesa u Tursku.
	MÜSİAD BiH (2019) – otvaranje predstavništva u BiH.

Pregled značajnijih investicija iz Turske u prethodnim godinama (2017–2025)

Period 2020–2021

- PIDOSAN (2020) – predstavništvo u BiH (PVC profili).
- Nove kompanije (2021) – WIEBERR d.o.o., Kromel BiH, Isra Mašine, Isra Food.
- Monarkon / AEGEAN d.o.o. Sarajevo – proizvodnja kontejnera.
- Green Group Bosnia d.o.o. (2021) – proizvodnja pomfrita u Srebrenici.
- North Mine d.o.o. Milići (2021) – rudarski ugovor sa Boksitom.
- BPI Tuzla / TIC – poslovna saradnja sa Turskom.

- **Period 2022**
- ZIRAAT GYO d.o.o. Sarajevo – ulaganje u nekretnine.
- BinBin BH d.o.o. Sarajevo – usluge iznajmljivanja romobila.
- T&B Investment d.o.o. Sarajevo – građevinski materijal i hemikalije..

Period 2023

- Kirlioglu Kimya (2023) – preuzimanje Pobjeda Rudet.
- Grupacija Uvak – kupovina Hotela Zenica i TC Džananović.
- ZiraatBank BH – dokapitalizacija +20 mil. KM (ukupno 260 mil. KM); 35 poslovnica
- REIS-BAU – pilana Modrana (drvna industrija + solarni projekti).
- Wieberr Balkans – ulazak na maloprodajno tržište.
- Bahceci grupacija – planovi za bolnicu i zdravstvene centre.
- NOBEL LIJEK d.o.o. Sarajevo – ulaganja u farmaciju.
- MADO franšiza (2023) – restoran u BiH.

www.fipa.gov.ba

Pregled značajnijih investicija iz Turske u prethodnim godinama (2017–2025)

Period 2024

- Natron-Hayat (Hayat Holding) – reinvesticija 60 mil. € (modernizacija).
- Energoinvest + Ares Trafo – proizvodnja transformatora u BiH.
- WILLDICH Business Center – posredovanje za Shahi steel.
- Shahi steel d.o.o. Gradačac – metalska industrija (novi pogon).
- Monarkon (AEGEAN d.o.o.) – isporuka kontejnera.
- Golden Hills Tarčin – luksuzni kompleks ponuđen na prodaju (tursko-švicarska investicija).

Period 2025

- Medicana Health Group – otvaranje bolnice u Sarajevu, investicija ~80 mil. €.
- Shahi steel (2025, realizacija) – proizvodnja konstrukcija i kontejnera.

Projekti turskih kompanija u infrastrukturnim radovima (nije DSI)

- Yapi Merkezi & Yapiray – tramvajska i trolejbuska infrastruktura Sarajevo
- Cengiz Insaat – izgradnja dionica Koridora Vc
- Najave 2024. – razgovori o zajedničkom tehnološkom parku.

Obrazovna i kulturna saradnja

Internacionalni univerzitet u Sarajevu- Turski jezik i književnost – nastavnički smjer

Konya-Sarajevo Kulturno-edukacioni centar LaleK

Odsjeci za turkologiju – Univerziteta u Tuzli i Zenici

Turski kulturni centar „Yunus Emre"

Procjena saradnje – Snage i izazovi

Snage

- **Snažne istorijske i kulturne veze** → povjerenje i partnerstvo između BiH i Turske
- **Rastuća bilateralna trgovina** → Turska je stalno među top 10 trgovinskih partnera BiH
- **Značajne turske investicije** → industrija, građevinarstvo, energetika i bankarstvo
- **Sporazum o slobodnoj trgovini (FTA)** → preferencijalni pristup tržištima
- **Zajednički infrastrukturni i energetski projekti** → transportni koridori, energetske elektrane
- **Edukativna i kulturna suradnja** → turske škole, sveučilišta, kulturni centri u BiH

Izazovi

- **Trgovinski deficit BiH s Turskom**
- **Neiskorišteni potencijal u poljoprivredi i prehrambenoj industriji**
- **Nedovoljna promocija investicijskih prilika BiH u Turskoj**
- **Logistička i transportna ograničenja** → potreba za poboljšanjem povezanosti

Perspektive buduće ekonomske saradnje
Prijedlozi za unapređenje ekonomskih odnosa BiH i Turske

BiH i Turska mogu zajedno graditi regionalne lance vrijednosti.

- Sajmovi i poslovni forumi
- Zajednički industrijski parkovi
- Logistički centri za regionalnu distribuciju

Vreme je za strateške investicije

www.fipa.gov.ba

Perspektive buduće ekonomske suradnje
Prijedlozi za unapređenje ekonomskih odnosa BiH i Turske

Ključni prijedlog: Pojačati promociju investicijskih potencijala BiH turskim investitorima

www.fipa.gov.ba

Zašto Bosna i Hercegovina?

1. Strateška lokacija
2. Povolji trgovinski i drugi ugovori
3. Cjenovno-konkurentna i edukovana radna snaga
4. Stabilan finansijski sektor
5. Povoljno zakonsko okruženje
6. Povoljan porezni i carinski sistem
7. Niski troškovi poslovanja
8. Prirodni resursi, atraktivne lokacije za investiranje, investicijski projekti

www.fipa.gov.ba

Strateska lokacija- blizina svih glavnih evropskih gradova

1

- Strateska lokacija-blizina europskog, blisko-istočnog i azijskog trzista
- **Pan-Evropski koridor: :**

Corridor Vc Budapest (Hungary), via Osijek (Croatia), Sarajevo (Bosnia and Herzegovina) to the Port Ploce (Croatia)

cestovna i željeznička mreza

4 međunarodna aerodroma

Banja Luka, Sarajevo, Mostar, Tuzla with multiple daily flights to mayor Europan cities

Dvije riječne luke i dvije međunarodne morske luke

"... The second point that contributed to our decision to invest in Bosnia and Herzegovina was the proximity to Western European markets, the proximity to the European highway system..."

Mr. Edin Dacic, Director, Daccomet AG (Switzerland)

www.fipa.gov.ba

Povoljni trgovinski i drugi ugovori

2

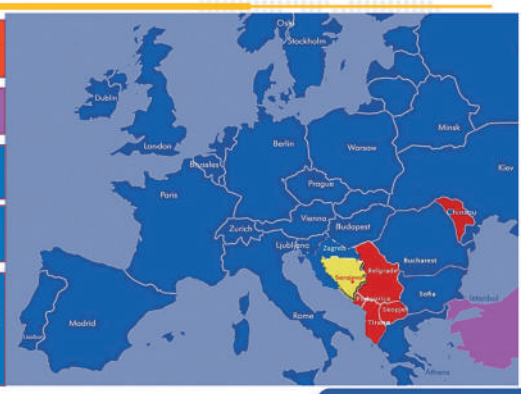
Sporazum o slobodnoj trgovini srednje Europe (CEFTA) - 30 miliona

Sporazum o slobodnoj trgovini s Turskom- 76,7 miliona

Sporazum o slobodnoj trgovini BiH-EFTA (Švicarska, Norveška, Island i Lihtenštajn) - 16,3 miliona

Sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima EU, 28 zemalja - 500 miliona

Izvozni režim sa SAD-om, Novim Zelandom, Švicarskom, Norveškom, Japanom, Rusijom, Kazahstanom,BjelorusijomKanadom , Australijom, Iranom

www.fipa.gov.ba

Povoljni trgovinski i drugi ugovori

2

"... It is very important to emphasize that Bosnia and Herzegovina has a very liberal foreign trade regime with a major number of countries... Also, B&H has signed Agreements on Promotion and Protection of Investment with many countries."

Mr. Vladan Nastic, Marketing Director, Alpro doo Vlasenica-Alumil Group (Greece)

Sporazumi o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja

Albania	Algeria	Austria
Azerbaijan	Belgium	Czech Republic
Finland	France	Greece
Croatia	Holland	Iran
Ireland	Italy	Jordan
Kuwait	Qatar	China
Cyprus	Hungary	Malaysia
Macedonia	Montenegro	Moldova
Norway	Germany	Pakistan
Poland	Romania	Slovakia
Slovenia	Serbia	Spain
Sweden	Sri Lanka	Turkiye
United Arab Emirates	United Kingdom and Northern Ireland.	

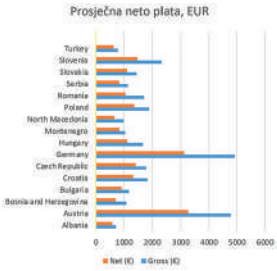
Sporazumi o promociji i zaštiti investicija- 41

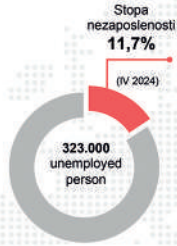
Albania	Austria	Belgium and Luxemburg
Belarus	Canada	China
Croatia	Czech Republic	Denmark
Egypt	Finland	France
Germany	Greece	Hungary
Iran	Italy (terminated)	Jordan
Kuwait	Lithuania	Macedonia
Malaysia	Moldova	Netherlands
OPEC Fund	Pakistan (terminated)	Portugal
Qatar	Romania	San Marino
Serbia	Slovakia	Slovenia
Spain	Switzerland	Sweden
Turkiye	Ukraine	United Kingdom
USA – DFC.		

www.fipa.gov.ba

Konkurentna radna snaga

3

- Edukovana i vješta radna snaga
- Efikasna, kreativna i inovativna
- Poznavanje stranih jezika – engleski, njemački i sl

Izvor: Agencija za statistiku BiH, EUROSTAT

STABILAN FINANCIJSKI SEKTOR

4

"It is a really good time for development in Bosnia and Herzegovina. We are seeing strong growth in the country, and in fact we are planning to invest at record levels over the next two years here, about €200 million each year. Our investment will really try and unlock this country's potential in many areas, from manufacturing to clean energy."
Sir Suma Chakrabarti, EBRD President

✓ Najstabilnija valuta u Jugoisocnoj Europi koja je izravno vezana uz euro

1 BAM = 0.51129 €
1 € = 1.95583 BAM

✓ U Bosni i Hercegovini posluju 23 komercijalne banke. Samo je jedna banka većinski u državnom vlasništvu, dok su 22 banke pretežno u privatnom vlasništvu, s time da je većina kapitala u stranom vlasništvu (otprilike 81% ukupnog vlasničkog kapitala bankarskog sektora).

✓ STANDARD & POOR'S U augustu 2025. međunarodna rejting agencija Standard and Poor's (S&P) potvrdila je kreditni rejting Bosne i Hercegovine na razini „B+ sa stabilnim izgledima".

✓ MOODY'S U august 2024. Moody's Investors Service potvrdio je suvereni kreditni rejting BiH na razini „B3 sa stabilnim izgledima".

✓ Visoke devizne rezerve Centralne banke
✓ Vanjski dug BiH se uredno servisira

5 Povoljno zakonsko okruženje

Nacionalni tretman stranih ulagača

- ✓ Strani ulagači imaju pravo vršiti transfer u inozemstvo, slobodno i bez odlaganja, u slobodno konvertibilnoj valuti, dobiti koja nastane kao rezultat njihovog ulaganja u Bosni i Hercegovini
- ✓ Zaštita od nacionalizacije, eksproprijacije i sl mjera
- ✓ Strani ulagači imaju ista vlasnička prava nad nekretninama kao bh. pravni subjekti
- ✓ Strani ulagači će imati pravo slobodno upošljavati strane državljane iz inozemstva ukoliko nije određeno drugačije zakonima u Bosni i Hercegovini o radu i useljavanju
- ✓ Prava i povlastice dane stranim ulagačima i obveze, koje proizlaze iz Zakona o politici direktnih stranih ulaganja, ne mogu se ukinuti niti poništiti stupanjem na snagu naknadno donesenih zakona i podzakonskih akata. Ukoliko su takvi naknadno doneseni zakoni i podzakonski akti povoljniji za strane ulagače, oni imaju pravo birati režim koji će biti mjerodavan za njihovo ulaganje.

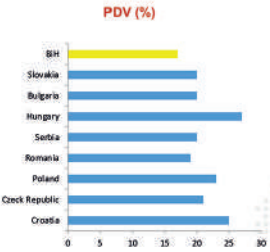
"Investment climate in Bosnia is in our view very attractive for the investors."
Mr. Vuk Hamović, EFT Group Chairman (United Kingdom)

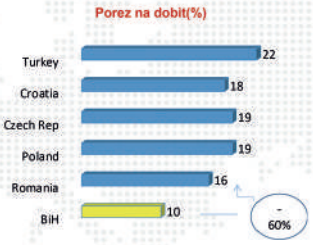

www.fipa.gov.ba

6 Povoljan porezni sistem

- ✓ Najniža stopa PDV-a , poreza na dobit u regiji i Europi

Source: Agency for Statistic of BiH, Deloitte

www.fipa.gov.ba

6 Povoljan porezni sistem

"... Moreover the favourable tax system provides a unique advantage and a position to international investors ... Prevent Group is one of the clear examples that Bosnia and Herzegovina has the capacity and has the business environment to attract foreign direct investment."
Mr. Almir Jazvin, Managing Director, Prevent BH (Germany)

Stope poreza na dohodak

- **Federacija Bosne i Hercegovine**
  - Porez na dohodak je 10% od neto plaće (u skladu s bruto modelom).

- **Republika Srpska**
- Porez na dohodak je 8% od neto plaće (u skladu s bruto modelom).
- Porez na prihode od samostalne delatnosti plaća se po stopi od 10%.
- Porez na prihode od autorskih prava, kapitala, kapitalnih prihoda i drugih prihoda plaća se po stopi od 13%.

Customs rates 0-15%

✓Strana ulaganja -izuzeta od plaćanja carina i carinskih obaveza (osim putničkih vozila, automata za zabavu i za igre na sreću.)

7 Niski troškovi poslovanja

"... it is important to say here that BiH has been known for its low production costs and it provides a great opportunity for the clients who seek for a good and low cost, but still great quality product."
Mr. Ivan Mrdić, Director, Bögner Edelstahl doo Vitez (Austria)

Operativni troškovi

❑ **Struja: Visoka tarifa 0.10 EUR/kWh -Niska tarifa 0.05 EUR/kWh**
❑ **Voda: Prosječna cijena 0.613 EUR/m3**
❑ **Prirodni gas: Prosječna cijena 0.562 EUR/m3**
❑**Mobitel za fiksnu mrežu: 0.026 EUR/Min**

Izvor: Agencija za statistiku BiH - Juni 2025

❑ **Najamnina za proizvodne hale: 2 €/m² – 10 €/m²**
❑ **Kupovina proizvodnih hala: 50 €/m² – 1,000 €/m²**
❑ **Najam poslovnih prostora: 5 €/m² – 20 €/m²**
❑ **Kupovina poslovnih prostora: 1,500 EUR/m2 – 3,000 EUR/m2**
❑ **Cijena poljoprivrednog zemljišta: 2 EUR/m2 – 25 EUR/m2**
❑**Cijena građevinskog zemljišta: 25 EUR/m2 – 700 EUR/m2**
❑**Troškovi izgradnje/ Industrijski objekt - ključ u ruke : 200 - 550 €/m²**
** Cijene nekretnina uvijek ovisie o nizu faktora kao što su: položaj, stanje i oprema, starost, situacija na tržištu''*

Izvor: Agencije za nekretnine

FIPA
8
Duga tradicija industrijske izvrsnosti /
Atraktivne investicijske lokacije
INVESTMEN
Foreign Investment Promotion Agency of Bos
AGRICULTURE
SECTOR
METAL
SECTOR
ENERGY
SECTOR
TOURISM
SECTOR
WOOD
SECTOR
REAL ESTATE
SECTOR
TEXTILE
SECTOR
INNOVATIONS
SECTOR
OTHER
SECTORS
✓ Zbog dobrog ugleda i duge industrijske tradicije BiH, prerađivački sektor imao je najveći iznos direktnih stranih ulaganja (FDI).
✓ Automobilska, metalna, poljoprivredna, tekstilna i drvoprerađivačka industrija tradicionalno su najjače i najuspješnije industrije u zemlji
✓ ICT je sektor u snažnom usponu.
✓ Lokalne prerađivačke tvrtke imaju iskustva u izvozu na tržište EU.
✓ prilika za integraciju malih poduzeća u proizvodnju proizvoda više dodane vrijednosti
✓ Investicijski projekti:
✓ Greenfield ulaganja
✓ Zajednički pothvati (joint ventures)
✓ Javno-privatna partnerstva (PPP)
✓ Koncesije
www.fipa.gov.ba

Turizam
Bosna Hercegovina
Nova, neistražena destinacija
- Zimski i planinski turizam
-Eko turizam
-Spa turizam
-Kulturni i vjerski turizam
-Sportski i avanturistički turizam
-Morski turizam
BiH postaje nova turistička destinacija u usponu
Neistražene i netaknute prirodne ljepote
-Otvaranje i izgradnja novih turističkih resorta
-Modernizacija postojećih resorta
-Privatizacija hotela
-Prirodni parkovi – komercijalizacija
-Investicije u prateću infrastrukturu
-Izvrsni klimatski uvjeti
-Duga tradicija u zimskom turizmu
-Povoljno pravno okruženje s garancijom i pravnom zaštitom ulaganja
Prema podacima Svjetske turističke organizacije (UNWTO), Bosna i Hercegovina nalazi se na listi 10 zemalja koje su zabilježile najveći rast broja turista.

Energetski sektor

Prirodni resursi i atraktivne investicijske lokacije – 37 % ukupnog energetskog potencijala

Potencijal energije vjetra procijenjen je na 2000 MW;

Teorijski potencijal solarne energije iznosi približno 74,65 PWh

Izvoz električne energije od približno 6.000 GWh svrstao je BiH na prvo mjesto u regiji.

Povoljno i sigurno okruženje za ulaganja

BiH se nalazi na 8. mjestu u Europi s hidroenergetskim potencijalom od 6.000 MW i mogućom godišnjom proizvodnjom od 99.256 GWh.

MESSER ALPIQ ezpada ZARUBEZHNEFT MINECO

METALO-PRERAĐIVAČKI SEKTOR

Vodeći izvozni sektor u ekonomiji BiH s godišnjom stopom rasta od 10 % u proteklim godinama.

Podrška proizvodnji od početka do kraja – od sirovina, preko faze dizajna, inženjeringa i razvoja, pa sve do podrške u održavanju.

Velika i produktivna radna snaga, stručna u proizvodnji i obradi metala.

Tradicija u proizvodnji i obradi metala koja omogućava snažan pristup postojećim i novim tržištima.

Jedinstveni prirodni resursi, poput željezne rude, boksita, olova, cinka i bakra.

Niski troškovi komunalnih usluga, što investitorima pruža značajnu prednost u troškovima.

ArcelorMittal Bogner Edelstahl

1.163 kompanije u BiH; 36,3 % ukupnog izvoza

steelmin

Automobilska industrija

Prema statističkim podacima, ukupni prihod sektora proizvodnje metala (auto-komponente – podsektor) iz stranih direktnih ulaganja do prosinca 2017. iznosio je 263,3 milijuna eura, što predstavlja 3,9 % ukupnih stranih ulaganja (6,53 milijarde eura).

Geografska blizina proizvođačkih baza automobilske industrije u Europi omogućava stranim investitorima niske troškove distribucije i isporuku proizvodnje po principu „just-in-time".

Stalni rast izvoza i renomirani kupci.

Dostupnost instituta za istraživanje i razvoj 6 fakulteta mehanike

Kvalitetna proizvodnja – ISO i industrijski certifikati

Postojeća infrastruktura i energetski izvori dostupni po nižim cijenama nego u okolnim zemljama.

Das Auto. PORSCHE BMW MANN+HUMMEL VERITAS prevent WAGNER

POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENI SEKTOR

Plodna i nenazagađena tla, obilje izvora pitke vode te povoljni i raznoliki klimatski uvjeti predstavljaju neiskorišteni resurs po vrlo konkurentnim troškovima.

BiH je vodeći proizvođač malina (10. na svijetu), šljiva (15.), jagoda (35.) i nudi visokokvalitetno povrće, uključujući, između ostalog, krumpir, paprike, kupus i krastavce.

Prosječna godišnja stopa rasta izvoza svježeg mlijeka iznosila je 8 % u razdoblju 2008.–2016.

Izvrsna prilika za pokrivanje potražnje na balkanskom tržištu, kao i u BiH, koja uvozi više od 75 % svojih potreba za prehrambenim i poljoprivrednim proizvodima.

MEGGLE Zott Nestlé GROUPE LACTALIS BOSNAPLOD

TEKSTILNI SEKTOR

425 kompanija; 22,3 % ukupnog broja zaposlenih – 37.034 zaposlenika

Duga tradicija i dobra međunarodna reputacija u tekstilnoj industriji.

Stalni rast izvoza i renomirani kupci.

Konkurentno cijenjena i kvalificirana radna snaga, s vještinama u predenju, tkanju i pletenju unutar radne snage.

Razvoj malih i srednjih poduzeća (MSP), uz visoku razinu kvalitete proizvoda i usluga.

Investicijske lokacije i proizvodni pogoni

DRVOPRERAĐIVAČKI SEKTOR

63 % teritorija BiH pokriveno je šumama

Neprevaziđen pristup prirodnim resursima, uključujući različite vrste drveta.

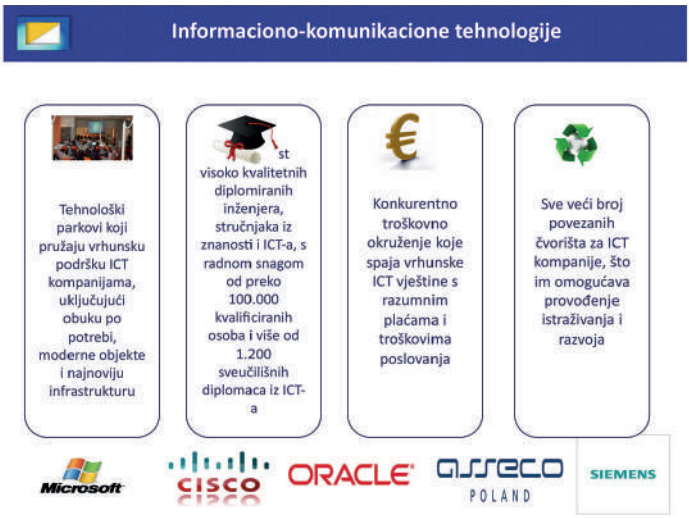
Velika i produktivna radna snaga, stručna u obradi drveta, proizvodnji namještaja, drvenih podova i drugim srodnim djelatnostima.

Laboratorij i ispitna ustanova za drvene proizvode radi povećanja kapaciteta za istraživanje i razvoj, smanjenja troškova te osiguranja većeg pristupa tržištu.

Tradicija u proizvodnji i obradi drveta koja omogućava snažan pristup postojećim i novim tržištima.

Informaciono-komunikacione tehnologije
Tehnološki parkovi koji pružaju vrhunsku podršku ICT kompanijama, uključujući obuku po potrebi, moderne objekte i najnoviju infrastrukturu
st
visoko kvalitetnih diplomiranih inženjera, stručnjaka iz znanosti i ICT-a, s radnom snagom od preko 100.000 kvalificiranih osoba i više od 1.200 sveučilišnih diplomaca iz ICT-a
Konkurentno troškovno okruženje koje spaja vrhunske ICT vještine s razumnim plaćama i troškovima poslovanja
Sve veći broj povezanih čvorišta za ICT kompanije, što im omogućava provođenje istraživanja i razvoja
Microsoft
cisco
ORACLE
asseco
POLAND
SIEMENS

FIPA web stranica - Baza podataka o investicionim projektima
FIPA
INVESTMEN
Foreign Investment Promotion Agency of Bosn
AGRICULTURE
SECTOR
METAL
SECTOR
ENERGY
SECTOR
TOURISM
SECTOR
WOOD
SECTOR
REAL ESTATE
SECTOR
TEXTILE
SECTOR
INNOVATIONS
SECTOR
OTHER
SECTORS
www.fipa.gov.ba

8

Long Tradition of Industrial Excellence/ Attractive Investment Locations

FIPA Web site
Database of Investment Locations

- BUSINESS BUILDINGS
- BUSINESS ZONES
- FREE ZONES
- LAND PLOTS
- POTENTIAL BUSINESS ZONES
- LOCAL INVESTMENT OPPORTUNITIES

http://www.fipa.gov.ba/investiranje/lokacije/poslovni_objekti/Archive.aspx?langTag=en-US&template_id=124&pageIndex=1

www.fipa.gov.ba

They Have Already Invested

FIPA kontakti

Dr. Sc. Maida Bećirović, sekretar
Telefon: +387 33 278 092
E-mail:
maida.becirovic@fipa.gov.ba

Hvala za pažnju

www.fipa.gov.ba

NOVİ PRİSTUPİ POLJOPRİVREDİ İ STOCARSTVU U USLOVİMA KLİMATSKİH PROMJENA

Metin DEMİR
Predsjednik Trgovinske i Industrijske Komore Zonguldak

Poštovani predsjedniče Fondacije za ekonomska istraživanja, Cijenjeni profesori, Uvaženi generalni direktore, Cijenjeni predstavnici poslovne zajednice Bosne i Hercegovine i Turske,

Sve vas srdačno pozdravljam u ime Zonguldaka, ali i u ime turske poslovne zajednice, uz izraze poštovanja i uvažavanja.

Poštovani gosti,

U prvom izlaganju, naš cijenjeni profesor Adem je vrlo detaljno predstavio potencijal Turske - s populacijom koja se približava broju od 86 miliona, i koja se i dalje može smatrati mladom, s njenom poduzetničkom snagom,

strateškim položajem i prednostima zemlje koja je dugi niz godina članica G20 i koja svakodnevno jača svoju poziciju. Neću ulaziti u te detalje, ali na toj osnovi možemo jasno vidjeti sljedeće:

Turski poslovni svijet danas je prisutan širom svijeta - od najjužnijih dijelova Afrike do Južne Amerike, od zemalja Sjevernog mora do država Centralne Azije. Turski ljudi, kompanije i investitori nastavljaju ulagati, sarađivati i trgovati na svim kontinentima.

Međutim, pored ove globalne geografske rasprostranjenosti, mi smo za jedan geografski proctor posebno vezani. Iako cijeli svijet predstavlja poslovne prilike za tursku poslovnu zajednicu, Bosna i Hercegovina zajedno s našim prijateljima Bošnjacima i, kako je naš predsjednik rekao, braćom, za nas ima posebno mjesto. Zato, iako ekonomiji pristupamo racionalno i poslovno, kada je riječ o Bosni i Hercegovini, moramo djelovati s dodatnom pažnjom i osjetljivošću. U tom kontekstu, želim se kratko osvrnuti na nekoliko novih modela u kojima je Turska, kao snažna članica G20, razvila ekspertizu, primijenila ih u vlastitoj zemlji i počela ih predstavljati svijetu. To su modeli koji mogu doprinijeti tome da nivo saradnje, koji je trenutno oko jedne milijarde dolara i koji, budimo iskreni, ne odražava u potpunosti naše odnose, podignemo na viši nivo.

Prije svega, neophodno je reći nekoliko riječi o klimatskim promjenama, koje su danas globalna tema. U poređenju s periodom prije industrijske revolucije, prosječan porast globalne temperature dostigao je oko 1,8 °C. Područja označena tamnijim i crvenijim nijansama na kartama, nažalost, sve manje su pogodna za tradicionalnu poljoprivredu.

Ovo jasno ukazuje na ozbiljne rizike po sigurnost hrane, koji se, gledano unazad, stalno povećavaju. Ako ovu mapu klimatskih promjena projiciramo prema 2060-im godinama, vidjet ćemo da se površine pogodne za tradicionalnu poljoprivredu na globalnom nivou dodatno smanjuju. U takvim uslovima, prelazak na pametne, efikasne i kontrolisane modele proizvodnje u poljoprivredi i stočarstvu više nije luksuz - već nužnost.

Kada pogledamo današnju mapu, možemo vidjeti da su Anadolija, Turska i Bosna i Hercegovina još uvijek relativno povoljna područja za klasične metode poljoprivrede i stočarstva. Međutim, kako je već istaknuto u ranijim izlaganjima, suočeni smo s klimatskom krizom, a vodne migracije i nestašice su pred vratima. Uz postojeće proizvodne kapacitete, u budućnosti neće biti moguće zadovoljiti rastuće potrebe.

Zbog toga je neophodno okrenuti se novim, tehnološkim i održivim rješenjima u oblasti hrane, poljoprivrede i stočarstva. Dozvolite da navedem nekoliko podataka:

Do 2050. godine očekuje se da će svjetska populacija dostići oko 9,7 milijardi ljudi. To znači da će biti potrebno proizvesti oko 60% više hrane u odnosu na današnji nivo. Istovremeno, regije u kojima stanovništvo najbrže raste su upravo one u kojima će tradicionalna poljoprivreda najbrže postati neodrživa. Zbog toga su nam na globalnom nivou potrebni novi proizvodni modeli koji u centar stavljaju tehnologiju, efikasno korištenje vode, tla i đubriva, te održivost.

Postavlja se pitanje: kako se Republika Turska, sa svojom strateškom pozicijom unutar G20, priprema za novi svjetski poredak i novu prehrambenu strukturu? Danas ću vam predstaviti tri modela. Prvi je projekat Organiziranih poljoprivrednih zona, koji se provodi u okviru Ministarstva poljoprivrede i šumarstva Republike Turske. Kao što postoje industrijske i slobodne zone, Turska je uspjeh organiziranih industrijskih zona prenijela i na oblast poljoprivrede i stočarstva. Cilj je objediniti male i rascjepkane parcele u veće, infrastrukturno opremljene cjeline, osigurati pristup vodi, električnoj energiji, putnoj i plinskoj infrastrukturi, te olakšati ulaganja.

Poštovani prijatelji, trenutno je u Turskoj aktivno 22 organizirane poljoprivredne zone. Proizvodnja se odvija na ukupnoj površini od 40.500 dekara, a samo u 2024. godini ukupna proizvodnja u ovih 22 organizirane poljoprivredne zone dostigla je 22 miliona tona. U poređenju s klasičnim načinom poljoprivrede, koji zavisi od klimatskih uslova, na ovoj površini je primjenom metoda bezemne (hidroponske) poljoprivrede moguće ostvariti najmanje šest do sedam puta veću proizvodnju po dekaru. Prelaskom na kontrolisana proizvodna područja, proizvodnju koja je ranije bila ograničena na tri do četiri ljetna mjeseca moguće je proširiti na svih dvanaest mjeseci u godini. Stoga je ovo jedan od najuspješnijih modela koje je Turska razvila u oblasti poljoprivrede.

Istovremeno je potrebno poduzeti mjere i u oblasti stočarstva. I na ovom polju, prenoseći logiku organiziranih industrijskih zona na organizirane stočarske zone, moguće je zajedničkim rješavanjem vlasničkih pitanja, problema zemljišta i infrastrukture, stvoriti veće i povoljnije proizvodne površine za investitore. Uskoro ću navesti i konkretne primjere.

U organiziranim stočarskim zonama trenutno djeluje ukupno 20 poduzetničkih inicijativa. Imamo 20 organiziranih industrijskih zona, kao i orga-

nizirane stočarske zone. Na ukupnoj površini od 48.300 dekara trenutno je dostignut kapacitet od 100.000 grla stoke. U poređenju s brojem životinja koje se mogu uzgajati na klasičan način, ovdje se gotovo dvadeset puta više koristi potencijal mesa i mlijeka.

Još jedan važan model je akvakultura. Kao što je poznato, danas je količina ribljih proizvoda uzgojenih u kontrolisanim akvakulturnim uslovima nadmašila količinu dobijenu iz ribolova u prirodnim vodama. Kako smo spomenuli i na prethodnom slajdu, s obzirom na rast svjetske populacije i ograničenost resursa, naročito kada je riječ o kvalitetnim proteinima, nemamo drugog izbora osim prelaska na kontrolisanu, zatvorenu proizvodnju morskih plodova putem akvakulture. Turska je već poduzela konkretne korake u tom pravcu.

Želio bih vam navesti i nekoliko konkretnih, uspješnih primjera iz Turske. Među nama su danas i naš prijatelj, predsjednik Vanjskotrgovinske komore Bosne i Hercegovine, kao i uvažena gospođa zadužena za poticanje stranih investicija, koji su se maločas obratili. Ukoliko se ukaže prilika za planiranje studijske posjete s ciljem proučavanja ovih primjera iz Turske, mi smo spremni da s velikim zadovoljstvom budemo domaćini i pružimo podršku.

Najprije bih se osvrnuo na primjer iz Afyona, u okviru organiziranih poljoprivrednih zona i plasteničke proizvodnje. Nakon utisaka koje sam stekao ovdje i razgovora koje sam čuo, ovaj primjer mi se čini još značajnijim. U organiziranim poljoprivrednim zonama primjenjuju se bezemne poljoprivredne metode s ciljem postizanja izuzetno visokih prinosa. Jučer, nakon slijetanja na aerodrom, vodič nam je spomenuo da se područje zove Ilıca i da raspolaže geotermalnim izvorima. Ne znam da li se taj geotermalni potencijal trenutno koristi u energetske svrhe, ali, primjera radi, Afyon je regija u kojoj zimi temperature padaju i do -30, pa čak i -35 stepeni. Zahvaljujući geotermalnim izvorima, u provinciji Afyonkarahisar danas se postiže godišnja proizvodnja od 65 tona po dekaru, što je rezultat kako prisustva geotermalne energije, tako i efekta udruživanja i klasterizacije proizvođača.

Slično tome, i ovdje je moguće realizirati organiziranu poljoprivrednu zonu korištenjem geotermalnog potencijala regije Ilıca. U poređenju s Turskom, vi ste znatno bliže evropskim tržištima s kojima brojni turski izvoznici posluju, što vam daje ozbiljne logističke prednosti. Kada se tome dodaju i više puta istaknute poreske olakšice, smatram da bi se ovdje, korištenjem geotermalnih resursa, mogla uspostaviti izuzetno uspješna organizirana poljoprivredna zona.

Jedna od važnih informacija koju sam čuo jeste da je ova regija svojevrsni vodni raj, ali da se čak ni polovina postojećeg geotermalnog kapaciteta još ne koristi. Ne mogu sa sigurnošću potvrditi tačnost te informacije, ali u zemlji s tolikim potencijalom u geotermalnoj i hidroenergetskoj proizvodnji, neophodno je razvijati projekte organiziranih poljoprivrednih zona. Mogu reći da Turska ima izuzetno uspješne kompanije koje su na globalnom nivou postale lideri u oblasti bezemne poljoprivrede grijane geotermalnom energijom. Ovo je područje u kojem Turska može vrlo brzo djelovati i privući direktne strane investitore. O tome ćemo, vjerujem, imati priliku dodatno razgovarati.

Govoreći ponovo o organiziranim stočarskim zonama, želim navesti primjer jedne od prvih takvih zona u Turskoj, u okrugu Suluova u provinciji Amasya. Iako se radi o relativno ograničenom prostoru, na toj površini je, u poređenju s tradicionalnim načinima uzgoja ili malim porodičnim farmama, moguće uzgajati znatno veći broj životinja. Samo u ovom postrojenju u Suluovi trenutno se uzgaja 10.000 tovnih grla. Upravo zbog tog kapaciteta, fabrika Burger Kinga koja proizvodi za tržište Turske i Bliskog istoka locirana je u ovoj regiji.

Ekonomija obima jasno pokazuje da, ako želite biti konkurentni, morate proizvoditi u velikim razmjerama. Kada u jednoj organiziranoj zoni imate proizvodnju od 10.000 grla, i druge integrirane investicije prirodno dolaze u to područje.

Još jedna prednost ovakvog udruživanja investitora jeste i ta da se maksimalno iskorištava svaki aspekt proizvodnje. Ne samo meso i mlijeko, već čak i stajski otpad postaje ekonomska vrijednost. Iz izmeta 10.000 grla moguće je proizvesti električnu energiju, a iz preostalog čvrstog dijela dobiti visokokvalitetno poljoprivredno đubrivo. Ovo je tipičan primjer klasterskog pristupa koji se trenutno uspješno primjenjuje u Turskoj, i spremni smo na svaku vrstu saradnje u tom pogledu.

Naše more, jezera i rijeke, nažalost, ni danas, s postojećom populacijom, nisu dovoljni da osiguraju potrebne količine kvalitetnih proteina. Ako uzmemo u obzir klimatske promjene do 2060-ih godina, slika će biti još izazovnija. Turska već oko 25 godina intenzivno radi u ovom sektoru. Prve kompanije su učile na greškama, razvijale nove tehnologije i danas smo, počevši s uzgojem brancina i orade u Egejskom i Sredozemnom moru, te turskog lososa u Crnom moru, dostigli vrlo ozbiljan nivo. Turska je danas broj jedan u izvozu ribljih proizvoda u Evropu, što predstavlja izuzetan uspjeh.

U tom području smo spremni dijeliti naše znanje, iskustvo, investicioni

kapacitet, kapital i poslovne mreže s našim bošnjačkim prijateljima. Nema potrebe da svako kreće od nule i prolazi isti put pokušaja i grešaka - u Turskoj se već formirala snažna institucionalna memorija i iskustvo.

Ako se pitate gdje je u svemu tome Zonguldak - nakon što smo sagledali globalne trendove i uspješne primjere iz Turske - mogu reći da smo u okrugu Çaycuma osnovali prvu organiziranu poljoprivrednu zonu zasnovanu na poljoprivredi. Dvije kompanije su već započele proizvodnju i izvoz, a preostalih 13 parcela, od kojih svaka ima 25.000 m² zatvorenog prostora, do kraja godine će započeti s proizvodnjom. Planiramo proširenje kroz drugu i treću fazu.

U skladu s tradicijom uzgoja bivola u regijama Çaycuma i Bartın, planiramo i organiziranu stočarsku zonu. Paralelno s tim, završili smo sve administrativne i pripremne procedure za projekat uzgoja turskog lososa kapaciteta 30.000 tona, s početkom investicije planiranim za 2026. godinu.

Posebno želim naglasiti značaj akvakulture. S obzirom na to da je Bosna i Hercegovina zemlja bogata vodnim resursima, ona ima ogroman potencijal da postane snažan akter u oblasti akvakulture, bilo kroz proizvodnju u jezerima, rijekama ili morskom okruženju. U tom procesu Bosna i Hercegovina može koristiti znanje, iskustvo, mreže i kapital svojih turskih partnera.

Na kraju, zahvaljujem se Fondu za ekonomska istraživanja što nam je omogućio ovu vrijednu priliku za razmjenu znanja i iskustava. Kako kaže stara izreka, postoje stvari koje se dijeljenjem smanjuju - novac, zemlja - ali postoje i dvije stvari koje se dijeljenjem povećavaju: ljubav i znanje. Mi smo danas ovdje da s vama podijelimo i jedno i drugo. Nadam se da će ova razmjena znanja biti korisna za obje strane. Još jednom vam zahvaljujem i srdačno pozdravljam sve učesnike.

PANEL

Moderator : Prof. Dr. Meltem UCAL
Profesor na Kadir Has Univerzitetu Istanbul

- ***Šta Uciniti da se Poveca Trgovinski Potencijal Izme u Republike Turske i Bosne i Hercegovine?***

  Akif AKŞAM
  Savjetnik za Trezor i Nansije u Ambasadi Turske u Sarajevu

- ***Uspješne Price Stranih Investitora iz Republike Turske u Bosni i Hercegovini***

  Muzaffer ÇİLEK
  Predsjednik BİGMEV i Clan Uprave Çilek Holding

- ***Poljoprivreda, Poljoprivredna Proizvodnja i Konkurentska Snaga BIH u Izvozu***

  Ševal SULJKANOVIĆ
  Izvršni Direktor BIMAL Grupacije

- ***Uloga Turskih Banaka u Podsticanju Ekonomskog Potencijala BiH***

  Mustafa SARIKUŞ
  Generalni Direktor Ziraat Banke u BiH

- ***Doprinos Poslovnih Udruženja Bosanskohercegovackoj Privredi i Iskustva iz BiH***

  Abdurrahman UVAK
  Predsjednik Udruženja Poslodavaca Republike Turske u BiH (TUBSİAD)

Ziraat Bank
MÖVENPICK
ALKBANK

Moderator:
Prof. Dr. Meltem UCAL
Profesor na Kadir Has Univerzitetu Istanbul

Poštovani gosti, cijenjeni učesnici, dobrodošli svi na ovu posebnu sesiju simpozija pod nazivom "Razvoj ekonomskih odnosa između Turske i Bosne i Hercegovine i održivi novi horizonti".

Ja sam prof. dr. Meltem Ucal, profesorica na Odsjeku za ekonomiju Fakulteta ekonomskih i upravnih nauka Univerziteta Kadir Has.

Na današnjem panelu, zajedno s našim uvaženim govornicima, razmotrit ćemo budućnost ekonomskih odnosa između Turske i Bosne i Hercegovine, kao i nove dimenzije uzajamne trgovine, investicija i saradnje.

Vjerujemo da će se, pored snažnih historijskih veza između Turske i Bosne i Hercegovine, uzajamni ekonomski potencijal u narednom periodu dodatno povećati. Nadam se da će ovaj skup biti značajan doprinos tom procesu. U okviru ove sesije imat ćemo priliku da od predstavnika javnog i privatnog sektora čujemo važne uvide o tome kako ovaj potencijal možemo koristiti još efikasnije.

Sada bih željela predstaviti prvog govornika našeg panela, gospodina Akifa Akšama, savjetnika za trezor i finansije Ambasade Republike Turske u Sarajevu, koji će s nama podijeliti svoja razmatranja o tome šta se može učiniti kako bi se povećao vanjskotrgovinski potencijal između Turske i Bosne i Hercegovine.

Izvolite, gospodine Akif.

Šta Uciniti da se Poveca Trgovinski Potencijal Izme u Republike Turske i Bosne i Hercegovine?

Akif AKŞAM
Savjetnik za Trezor i Nansije u Ambasadi
Turske u Sarajevu

Već otprilike 2,5 godine obavljam dužnost savjetnika za trezor i finansije u Ambasadi Republike Turske u Bosni i Hercegovini. Naravno, osnovna aktivnost koju ovdje nastojimo provoditi, kako gospodin Atalay tako i ja, jeste vođenje ekonomske diplomatije, s ciljem daljeg jačanja ekonomskih odnosa između Bosne i Hercegovine i Turske.

Kada govorimo o Bosni i Hercegovini i Turskoj, kao što je već istaknuto u jutarnjim izlaganjima, odnosi između ove dvije zemlje zasnovani su prije svega na historijskim, kulturnim i humanim vezama. Međutim, očekuje se da se ove snažne historijske i društveno-kulturne veze u većoj mjeri odraze i na bilateralne trgovinske i ekonomske odnose.

Ne ulazeći previše u ponavljanje makroekonomskih pokazatelja, ukratko ću se osvrnuti na to šta se konkretno može učiniti kako bi se obim trgovinske razmjene podigao na viši nivo, te s vama podijeliti naše prijedloge.

Kada je riječ o vanjskoj trgovini Bosne i Hercegovine, govorimo o zemlji koja ima ukupni trgovinski obim od oko 23 milijarde eura. U ukupnom izvozu Turska učestvuje s oko 2%, dok u uvozu Bosne i Hercegovine ima udio od približno 6%. Kako je već spomenuto u jutarnjim izlaganjima, Sporazum o slobodnoj trgovini potpisan između Turske i Bosne i Hercegovine, koji se može smatrati jednim od najširih sporazuma o slobodnoj trgovini koje je naša zemlja potpisala, predstavlja jedan od ključnih faktora za dostizanje cilja međusobne trgovinske razmjene od milijardu dolara. Zahvaljujući ovom sporazumu, carine i parafiskalne dadžbine u trgovini između dvije zemlje svedene su na nulu, što znači da kompanija koja proizvodi u Turskoj može plasirati svoje proizvode u Bosnu i Hercegovinu pod istim uslovima kao da ih prodaje u bilo kojem gradu u Turskoj.

Kada pogledamo ukupan obim trgovinske razmjene, vidimo da je do 2024. godine ostvaren cilj od jedne milijarde dolara. Ako ovu godinu posmatramo na osnovu podataka do septembra, prošle godine u septembru dostigli smo ukupni trgovinski obim od 830 miliona dolara, dok je u 2025. godini taj iznos dostigao 835 miliona dolara. Prema tome, s velikom vjerovatnoćom 2025. godina će biti godina u kojoj će cilj od jedne milijarde dolara biti ponovo ostvaren.

Ako se ukratko osvrnemo na proizvode koji čine međusobnu trgovinu: šta Turska uvozi iz Bosne i Hercegovine? Uvozi otpadno željezo i čelik, kameni ugalj, sjemenke suncokreta, aluminij-hidroksid, municiju vezanu za odbrambenu industriju, natrijev hidrogenkarbonat. Također, jedan od najvažnijih izvoznih proizvoda Bosne i Hercegovine proizvodi turska kompanija Şişecam. Turski Şişecam je jedan od najvećih izvoznika u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Šta Turska izvozi u Bosnu i Hercegovinu? Izvozi rafinirane proizvode, legure željeza, lijekove, tekstilne proizvode, prehrambene proizvode, te se u ovoj međusobnoj trgovinskoj razmjeni Turska pojavljuje kao zemlja s trgovinskim suficitom.

Kako bismo postojeće stanje podigli na viši nivo, ako se osvrnemo na opće informacije o poslovnom okruženju u Bosni i Hercegovini, riječ je o zemlji s relativno niskim poreznim opterećenjem: porez na dohodak iznosi oko 10%, porez na dobit također oko 10%, dok je porez na dodanu vrijednost jedinstven i iznosi 17%. U Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i u Republici Turskoj, sva prava i obaveze koje važe za domaće kompanije važe i za strane investitore. U cilju poticanja investicija primjenjuje se princip jednakog tretmana, te su strani investitori zaštićeni i od mjera poput nacionalizacije, eksproprijacije i sličnih postupaka.

Ne postoje nikakve prepreke za sticanje nekretnina od strane turskih investitora. Kada je riječ o politikama Bosne i Hercegovine usmjerenim na poticanje investicija, potrebno je prije svega naglasiti da ovdje ne postoje poticaji u istom obimu kao oni koje mi u Turskoj pružamo našim investitorima. Ipak, kako na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, tako i u Republici Turskoj, pod određenim uslovima moguće je ostvariti smanjenje poreza na dobit i do 50%, što svakako treba imati u vidu.

Ako pogledamo prilike bosanskohercegovačke ekonomije, odnosno njene slabije i jače strane, kao što je već spomenuto u jutarnjim sesijama, Bosna i Hercegovina se nalazi na izuzetno povoljnom geografskom položaju - u sa-

mom centru Balkana, s lakim pristupom tržištima Evropske unije i zemalja Zapadnog Balkana. Iz perspektive Turske, ona predstavlja važnu tranzitnu tačku prema Evropskoj uniji. Uprkos političkim izazovima koji su uslijedili nakon rata, Bosna i Hercegovina je zemlja s relativno stabilnim makroekonomskim okruženjem, sa fiksnim deviznim kursom i centralnom bankom koja funkcioniše efikasno.

Kao što će nešto kasnije spomenuti i generalni direktor, prisustvo Ziraat banke u Bosni i Hercegovini predstavlja veliku prednost za turske investitore. Odnosi zemlje s Evropskom unijom također se pojavljuju kao snažna prilika. U martu 2024. godine Bosna i Hercegovina je, zajedno s ostalim zemljama Zapadnog Balkana, dobila odluku o otvaranju pregovora s Evropskom unijom. Iako u poređenju s nekim drugim zemljama zaostaje, možemo očekivati da će se srednjoročno i dugoročno razvoj odnosa između Evropske unije i Bosne i Hercegovine, direktno ili indirektno, pozitivno odraziti na obim trgovinske razmjene s Turskom. Pored toga, historijske i kulturne veze, kao i interes za turske brendove, predstavljaju značajne snage ekonomije Bosne i Hercegovine.

Kada govorimo o prilikama, pored već spomenutog veoma obuhvatnog Sporazuma o slobodnoj trgovini između Turske i Bosne i Hercegovine, važno je istaći i druge sporazume o slobodnoj trgovini koje Bosna i Hercegovina ima s drugim zemljama. Tu se prije svega misli na Srednjoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA), koji reguliše trgovinske odnose s državama Zapadnog Balkana i Moldavijom, zatim sporazume koji uređuju trgovinske odnose Bosne i Hercegovine s Islandom, Norveškom i Švicarskom, kao i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Bosne i Hercegovine i Evropske unije, koji se također pojavljuje kao značajna prilika.

Smatram da potencijal, posebno u oblastima energetike, infrastrukture i projekata zaštite okoliša, može dodatno povećati interes turskih investitora za ovaj region. Projekti transportne infrastrukture i privatizacije u Bosni i Hercegovini su se u posljednjih desetak godina donekle usporili, ali kao što smo danas više puta spomenuli, veliki turski investitori prisutni u zemlji, poput kompanije Şişecam, rezultat su upravo privatizacija realiziranih u Bosni i Hercegovini. U slučaju da se u narednom periodu ponovo pokrenu ovakvi procesi privatizacije, moguće je da se interes i aktivnost turskih kompanija u regionu ponovo intenziviraju.

Naravno, prilikom prezentacija koje držimo privrednim i industrijskim komorama, kao i poslovnim ljudima koji dolaze u Bosnu i Hercegovinu, osjeća-

mo obavezu da govorimo i o slabim stranama zemlje, odnosno o prijetnjama s kojima se suočava. Cilj nije da se stvori negativna slika, već da se potencijalni investitori pravilno informišu i realno usmjere prilikom donošenja investicionih odluka. Ponekad, kada se ovi faktori nabrajaju u vidu lista, mogu djelovati obeshrabrujuće, ali je važno da se uvažavaju kako bi se donosile ispravne odluke.

Među slabim stranama posebno se ističu politička nestabilnost i složen politički sistem uspostavljen nakon rata, administrativna i birokratska složenost, kantonalno uređenje, relativno nedovoljni investicioni poticaji, niža kupovna moć u poređenju sa zemljama regiona i državama članicama Evropske unije, ustaljene potrošačke navike, kao i nedovoljno razvijena transportna infrastruktura.

Kada je riječ o prijetnjama, treba istaći mogućnost produbljivanja političkih tenzija i nestabilnosti, te potencijalno izbijanje novih sukoba, koje ne želimo ni imenovati. Migracije predstavljaju jedan od najvećih problema kako Bosne i Hercegovine, tako i cijelog Balkana. Prema analizama, u posljednjih deset godina zemlju je napustilo oko 600.000 ljudi. Iako ovaj broj možda ne djeluje veliki iz perspektive Turske, za Bosnu i Hercegovinu on predstavlja gotovo 20% ukupnog stanovništva, što je izuzetno zabrinjavajuće.

Također, ustaljene poslovne i potrošačke navike, kao i snažno prisustvo kompanija iz zemalja bivše Jugoslavije, predstavljaju dodatne izazove. Pored toga, rast tržišnog udjela proizvoda i kompanija iz dalekoistočnih zemalja, što je globalni trend, također je faktor koji se mora uzeti u obzir.

U svjetlu svih ovih postojećih parametara, postavlja se pitanje šta je moguće učiniti kako bi se situacija podigla na viši nivo. Ukratko, dio mjera treba da poduzmu institucije u Bosni i Hercegovini, dio turske institucije, savjetništva i ambasade, dok se dio odnosi i na same investitore, koji bi nekim pitanjima trebali posvetiti veću pažnju. U tom smislu, među strukturnim i infrastrukturnim prijedlozima, kao prva i ključna mjera izdvaja se potreba za unapređenjem transportne infrastrukture.

Ako ovaj region posmatramo kao potencijalnu proizvodnu bazu, treba imati u vidu da je udaljenost za transport proizvoda iz Bosne i Hercegovine do istočnih ili jugoistočnih dijelova Turske veća nego obrnuto. Prilikom transporta robe iz Turske u Bosnu i Hercegovinu neophodno je proći kroz zemlje Evropske unije, poput Bugarske ili Grčke, a nakon toga se, zavisno od rute, u Bosnu i Hercegovinu ulazi najčešće preko Srbije, ili preko Crne Gore i Sjeverne Makedonije.

Naravno, vrijeme potrebno za prelazak graničnih carinskih punktova, razlike u infrastrukturi i ograničen kapacitet transportnih koridora automatski povećavaju troškove. Kada je riječ o vanjskoj trgovini, roba se uglavnom prevozi cestom ili željeznicom. U slučaju transporta morem, brodovi koji polaze iz turskih luka ne mogu uploviti u luku u Bosni i Hercegovini jer zemlja nema svoj trgovački morski terminal, pa roba ulazi u luku Ploče u Hrvatskoj, odakle se dalje prevozi u Bosnu i Hercegovinu.

Stoga je unapređenje transportne infrastrukture neophodno, a najveća odgovornost za to je na ministarstvima Bosne i Hercegovine. Ipak, i Turska nastoji preuzeti inicijativu u poboljšanju ove infrastrukture.

Jedan od najvećih projekata u tom smislu je autoput Beograd-Sarajevo. Njegovim završetkom formirao bi se snažan transportni koridor između Edirne, Beograda i Sarajeva, što bi značajno pozitivno utjecalo na vanjsku trgovinu, smanjilo troškove transporta i unaprijedilo procese u lancima snabdijevanja. Također, ovaj projekt bi omogućio bolje regionalne veze, ne samo za vanjsku trgovinu, već bi imao pozitivan utjecaj i na turizam i uslužne djelatnosti.

Vjerovatno svi turisti iz Turske koji dolaze u Sarajevo posjećuju i Mostar. Mostar je izuzetno lijep grad s poznatim historijskim mostom kojeg je projektirao Mimar Hayrettin, učenik Mimar Sinana. Otprilike na istoj udaljenosti nalazi se i most na Drini koji je izgradio Sokolović Mehmed-paša, te Srebrenica, grad u kojem je tokom rata izvšen genocid, a nedavno je TİKA izgradila veliki muzej posvećen genocidu. Ture često ne uključuju ova dva grada jer bi putovanje između njih trajalo oko tri sata što obeshrabruje turiste. Stoga jačanje transportne mreže ne bi koristilo samo vanjskoj trgovini, već i turizmu, sektoru usluga i lokalnom ekonomskom razvoju.

Također, trenutno ne postoji direktna željeznička linija na udaljenosti od 900 kilometara. Ukoliko bi se uspostavila, omogućila bi dugoročno niskotarifni, ekološki prihvatljiv i održiv transport. Modernizacija ovog željezničkog pravca na srednji i duži rok imala bi dodatno pozitivan utjecaj na vanjsku trgovinu. Postojanje željezničke veze između Kapıkule, Beograda i Sarajeva svakako bi bilo vrlo korisno za region.

Mogu se uspostaviti određeni logistički centri, odnosno u velikim gradovima poput Sarajeva mogu se koristiti logistička skladišta namijenjena firmama. Putem tih skladišta proizvodi koji se iz Turske dopremaju u region mogli bi se iz Bosne i Hercegovine dalje distribuirati prema tržištima Evropske unije i Balkana.

Također je moguće razvijati određene sektorske oblasti saradnje. Postoje sektori u kojima su turske kompanije izuzetno snažne, ne samo u Turskoj već i na globalnom nivou, posebno u oblasti energetike, rudarstva i infrastrukture, gdje turske firme realiziraju vrlo značajne projekte. Stoga bi bilo korisno da bosanskohercegovačke institucije razmotre projekte koje bi ove kompanije mogle ponuditi u Bosni i Hercegovini, uključujući finansijska rješenja i tehničku ekspertizu.

Naime, iako u Bosni i Hercegovini već postoje određeni infrastrukturni projekti koje realiziraju građevinske i izvođačke firme, kada se pogleda obim projekata koje ovdje provode najveće turske kompanije, vidi se da su oni daleko ispod njihovog stvarnog kapaciteta. Izgradnja autoputeva od 30-40 kilometara za najveće turske kompanije predstavlja projekte koji su znatno ispod njihovih mogućnosti. Zbog toga bi bilo korisno da se u većoj mjeri iskoristi njihova tehnička ekspertiza, a da institucije Bosne i Hercegovine više uvažavaju iskustvo turskih firmi u ovoj oblasti.

Između privrednih komora u Turskoj i onih u Bosni i Hercegovini postoje veoma dobri odnosi. Putem rukovodstava i nadležnih osoba u komorama, relevantne informacije se brzo prenose zainteresiranim firmama, te se podaci o bilo kojem sektoru mogu u kratkom roku dostaviti putem baza podataka. Međutim, pored same razmjene informacija, učešće na sajmovima privrede ima veliki značaj i mi ga aktivno podstičemo. Ipak, još važnije od samog učešća na sajmovima jesu direktne posjete i terenski kontakti. Kao što je često isticano i na sastancima kojima prisustvuje gospodin Atalay, ukoliko postoji interes za određeni sektor ili investitora, potrebno je doći i na licu mjesta steći uvid. Udaljenost između Istanbula i Sarajeva je svega sat i po leta, a sedmično postoji oko 45 letova, što znači da lični kontakti i direktni sastanci mogu donijeti mnogo konkretnije i efikasnije rezultate. Zbog toga smatramo da su direktni susreti s investitorima i predstavnicima zainteresiranih sektora daleko korisniji.

Uloga Ziraat banke u Bosni i Hercegovini izuzetno je značajna. Ziraat banka je ovdje najveća državna banka i prenosi svoja iskustva stečena u Turskoj. Kroz zajedničke projekte, partnerstva i nove modele finansiranja moguće je povećati nivo izvoza i realizirati nove projekte finansiranja. Uspostavljanje investicionog fonda između Bosne i Hercegovine i Turske moglo bi dodatno podići obim trgovinske razmjene i potaknuti izvoz i finansijsku saradnju u regionu.

Također, prisustvo Internacionalnog univerziteta u Sarajevu ima veliki značaj. Osim samog obrazovanja studenata, uspostavljanje saradnje između

Internacionalnog univerziteta u Sarajevu i partnerskih univerziteta u Turskoj, posebno u oblasti ekonomije i vanjske trgovine, kroz zajedničke programe i studentske prakse, moglo bi donijeti značajne koristi.

Razvoj sektora usluga i turizma kroz zajedničke turističke projekte također bi imao pozitivan utjecaj na vanjsku trgovinu. Više puta je isticano da najveći broj turista u Bosnu i Hercegovinu dolazi iz Turske. Postoje i turisti iz susjednih zemalja i iz srednjoazijskih država koji često dolaze zbog porodičnih i historijskih veza, ali se ekonomski doprinos turskih turista može dodatno povećati kroz ciljane projekte i ponude.

U okviru svih ovih tema, određene aktivnosti treba da preuzmu institucije Bosne i Hercegovine, dio aktivnosti odnosi se na trgovinske savjetnike, ambasade i druge turske institucije, dok dio odgovornosti leži i na turskim kompanijama i poslovnim ljudima koji trebaju dodatno razvijati svoje odnose s regionom.

Iako se ove mjere ne mogu realizirati odjednom, njihovo objedinjavanje u okviru jedne šire strategije omogućilo bi da se kratkoročno i srednjeročno postignu značajniji pomaci. Kroz ovakva unapređenja možemo zaključiti da bi se potencijal između Bosne i Hercegovine i Turske mogao znatno bolje iskoristiti.

Hvala vam.

Uspješne Price Stranih Investitora iz Republike Turske u Bosni i Hercegovini

Muzaffer ÇİLEK
Predsjednik BİGMEV i Clan Uprave Çilek Holding

Poštovani ministre,

Cijenjeni gosti,

Zahvaljujem se Fondaciji za ekonomska istraživanja i svim partnerskim institucijama.

Uvaženi govornici su detaljno govorili o potencijalu Bosne i Hercegovine i prilikama koje ona nudi. Ja bih, međutim, želio podijeliti neka zapažanja iz lične perspektive.

Prije otprilike petnaest godina povjerena mi je dužnost počasnog konzula Bosne i Hercegovine u Bursi. Ova dužnost za nas je bila i velika čast i poseban izvor uzbuđenja.

Tada smo krenuli s jednom osnovnom idejom: da odnose s Bosnom i Hercegovinom jačamo ne samo na emotivnom, već i na institucionalnom nivou.

S tim ciljem osnovali smo BIGMEV - Centar za razvoj odnosa s Bosnom i Hercegovinom.

Naš cilj je jačanje ekonomskih, trgovinskih, kulturnih i akademskih veza između Bosne i Hercegovine i Turske.

Do danas smo:

• Realizirali posebne programe za stotine kompanija,

• Koordinirali poslovne sastanke s više od hiljadu učesnika,

• Uspostavili trajne oblike saradnje između općina, univerziteta i institucija.

Danas BIGMEV, sa svojim aktivnim uredima i u Turskoj i u Bosni i Hercegovini, djeluje kao most između dvije zemlje.

Kompanijama koje planiraju ulaganja u Bosni i Hercegovini pomažemo kroz odgovarajuće usklađivanje sektora i kantona, jer entiteti i kantoni nude različite poticaje.

Mi ih brzo povezujemo s pravim sagovornicima:

• Nadležnim ministrima,

• Generalnim direktorima institucija,

• Gradonačelnicima, privrednim komorama i predsjednicima sektorskih udruženja.

Na taj način se procesi ubrzavaju, rizici se smanjuju, a saradnja započinje na zdravim osnovama.

Također smo u stalnoj koordinaciji s atašeom za trgovinu Ambasade u Bosni i Hercegovini.

Blisko sarađujemo i s Agencijom za unapređenje stranih investicija Bosne i Hercegovine - FIPA.

Zajedno radimo i s privrednim komorama Federacije i entiteta.

Od ovih institucija dobijamo značajnu podršku i ovom prilikom im se, u ime BIGMEV-a, iskreno zahvaljujem.

Povezujemo razvojne agencije obje zemlje radi razvoja zajedničkih projekata.

Učestvujemo kao posrednici u poslovnim posjetama privrednih komora.

Organiziramo uzajamne posjete sajmovima i gradimo čvrste mostove među poslovnim ljudima. Kroz direktne terenske kontakte pomažemo u usklađivanju firmi i tržišta.

Da, na samom početku ovog procesa i lično sam donio odluku o investiranju.

Kao porodica Çilek, u Bosni i Hercegovini imamo investicije u oblasti energetike, turizma i građevinarstva.

Posebno su nam značajni projekti hidroelektrana, kao i naši hoteli i restorani u Sarajevu i Srebrenici.

Od planiranih ulaganja u iznosu od približno 20 miliona eura, do sada smo realizirali 12 miliona, dok se radovi na preostalom dijelu nastavljaju.

Ove investicije nam ne donose samo ekonomsku vrijednost, već i duboko

duhovno zadovoljstvo. Ulagati u Bosnu i Hercegovinu, u ove krajeve, za nas ima posebno značenje.

Također sam i osnivački član Upravnog odbora Fondacije Alija Izetbegović.

Već oko šest godina radimo na očuvanju i prenošenju Alijine idejne ostavštine.

Za nas to nije samo projekat, već pitanje vjernosti i odgovornosti.

Želio bih se kratko osvrnuti i na brend Çilek. Počeli smo 1996. godine i specijalizirali se u oblasti dječijeg namještaja. Danas poslujemo u više od 50 zemalja, sa preko 500 prodajnih mjesta. U Bosni i Hercegovini dodatno jačamo svoje prisustvo obnovom prodavnica, skladišta i prodajne infrastrukture.

Ukratko:

• U trgovini: Çilek,

• U odnosima: BIGMEV,

• U investicijama: naše porodične kompanije.

Bosni i Hercegovini smo dugoročno posvećeni. Bosna i Hercegovina nije samo lijepa zemlja; ona investitorima nudi mir, sigurnost i prijateljstvo.

Sa poreskim olakšicama, kvalifikovanom radnom snagom, strateškim položajem koji vodi ka Evropi i rastućim turističkim potencijalom, ova lijepa zemlja nudi brojne prilike u gotovo svim sektorima.

Lično sam izuzetno zadovoljan svojim ulaganjima i spremni smo na nove investicije. Godinama radimo rame uz rame s brojnim firmama i institucijama koje žele poslovati u Bosni i Hercegovini. Svojim iskustvom i mrežom kontakata dali smo konkretan doprinos.

BIGMEV je danas prepoznato, dostupno i pouzdano ime u poslovnom svijetu. Naša vrata su otvorena svima.

Na kraju, pozivam sve da iskoriste prilike koje Bosna i Hercegovina nudi.

Hvala vam.

Poljoprivreda, Poljoprivredna Proizvodnja i Konkurentska Snaga BIH u Izvozu

Ševal SULJKANOVIĆ
Izvršni Direktor BIMAL Grupacije

Poljoprivreda i prehrambena industrija zauzimaju važno mjesto u bosanskohercegovačkoj ekonomiji. Snaga izvoza ne dolazi samo iz većih površina pod usjevima, nego iz toga koliko dobro preradimo proizvod, koliko nam je kvalitet ujednačen i koliko smo tačni u isporuci. Bitni su standardi, laboratorijska potvrda i logistika pod kontrolom. U tom okviru, Turska je prirodno tržište: blizu, veliko, s kulturom dogovora i cijenjenjem dosljednosti

Dinamiku spoljnotrgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda posljednje tri godine obilježili su globalna ekonomska kretanja. Poremećaji na globalnom tržištu su imali izuzetno jak uticaj na poljoprivredni sektor i tržište hrane te njihove lance snabdijevanja kako u cijelom svijetu tako i u BiH. Kriza je direktno najvećim dijelom pogodila ratarsku i stočarsku proizvodnju zbog značajnog rasta cijena inputa potrebnih za primarnu poljoprivrednu proizvodnju (mineralnih đubriva, goriva, sjemenskog i sadnog materijala, zaštitnih sredstava i dr.), ali i cijeli prehrambeni sektor koji u mnogome zavisi od uvoza sirovina za preradu, ali i dobrim dijelom domaće proizvodnje, ponekada skuplje u odnosu na uvoz.

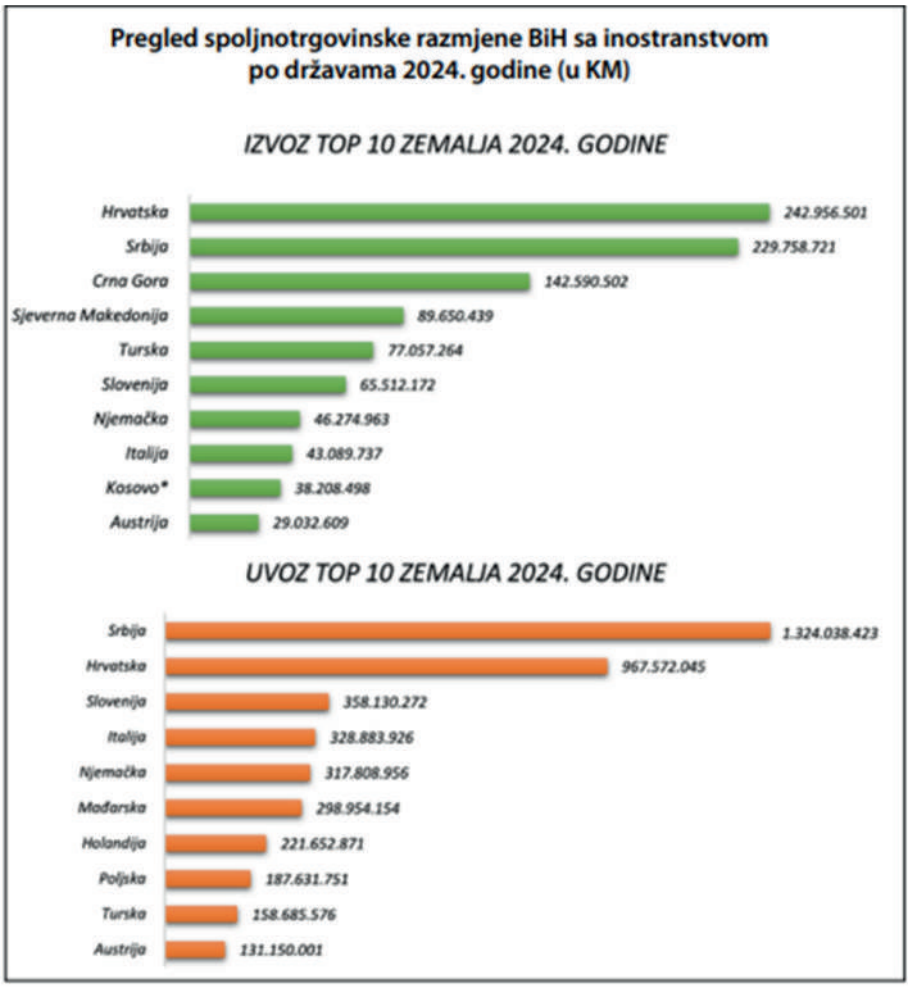
Ukupna trgovina poljoprivredno-prehrambenim proizvodima Bosne i Hercegovine sa svijetom u 2024. godini dostigla je vrijednost od 6,3 milijarde KM, što je povećanje od 9,8% u odnosu na 2023. godinu. Ova trgovina čini 13,8% ukupne spoljnotrgovinske razmjene BiH za 2024. godinu.

Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u 2024. godini iznosio je skoro 1,2 milijarde KM, što čini 7,2% ukupnog izvoza BiH, dok je uvoz bio 5,1 milijardu KM, što čini 17,5% ukupnog uvoza. Ovo je rezultiralo deficitom

u sektoru od 3,9 milijardi KM u 2024. godini. Iako izvoz raste u vrijednosti, deficit i dalje ostaje visok i postepeno raste svake godine.

Evropska unija je najznačajniji partner Bosne i Hercegovine u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, s obzirom na to da je udio izvoza poljoprivrednih proizvoda na tržište EU u ukupnom izvozu u 2024. godini iznosio 45%. Što se tiče udjela uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz EU, u ukupnom uvozu ove kategorije proizvoda u toku 2024. godine taj procenat je iznosio 63%. U Evropskoj uniji Hrvatska predstavlja najznačajnijeg spoljnotrgovinskog partnera jer je ukupan obim razmjene sa ovom zemljom iznosio 1,2 milijarde KM.

Na drugom mjestu po značaju, količini i vrijednosti ostvarene trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima za BiH su zemlje CEFTA-e. Udio uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz CEFTA-e u ukupnom uvozu ovih proizvoda u 2024. godini je iznosio 29%, dok je udio izvoza činio 42,7%. Ukupna vrijednost uvezenih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz CEFTA-e u Bosnu i Hercegovinu u 2024. godini je iznosila je skoro 1,5 milijardi KM. Srbija predstavlja najznačajnijeg bh. partnera u trgovini sa zemljama CEFTA-e.

Zemlje iz ostatka svijeta u robnoj razmjeni poljoprivredno-prehrambenim proizvodima sa Bosnom i Hercegovinom u 2024.

Godini imaju učešće od 11% u izvozu i oko 7,6% u uvozu. Uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz ostalih zemalja je u 2024. godini iznosio 390 miliona KM, dok je izvoz na tržišta ostatka svijeta iznosio 135 miliona KM. Najznačajniji spoljnotgovinski partner iz ostatka svijeta je Turska sa kojom BiH ima potpisan Ugovor o slobodnoj trgovini, iz koje se prošle godine uvezlo poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u količini od 67.767 tona u vrijednosti od 158,7 miliona KM ili 41% od ukupnog uvoza iz ostalih zemalja svijeta.

Izvoz u Tursku je u 2024. godini iznosio 55.568 tona u vrijednosti od 77 miliona KM ili 57% od ukupnog izvoza u zemlje iz ostatka svijeta. U poređenju sa 2023. godinom, zabilježen je porast od 109,5%. Dok je prethodnih godina dominantan bio izvoz goveđeg mesa, u 2024. godini vodeći izvozni proizvodi za Tursku bila su ulja od sjemena suncokreta i pšenično brašno.

Komparativne prednosti i šanse za unapredenje suradnje i trgovinske razmjene Turske i Bosne i hercegovine:

- Bilateralni sporazum kao osnov za nesmetanu suradnju dviju prijateljskih zemalja
- Clanstvo BiH u CEFTA kao i graničenje sa EU
- Nesmetano investiranje i zajednički nastup na EU i drugim tržištima, uz povećanja medusobne razmjene
- Tradicionalno razvijannje poljoprivrede i prehrambene industrije BiH uz spremnost na standardizaciju proizvoda za najzahtjevnija tržišta
- Kvalifikovan ljudskog potencijala u spremnosti iskorištenja postojeće svjetske krize za obostrani ekonomski nepredak i suradnju

Uz niz prednosti za medusobnu suradnu treba napraviti zajednički ozbiljniji pristup i identifikovati prepreke koje usporavaju povećanje te suradnje i raditi na otklanjanju istih.

Uloga Turskih Banaka u Podsticanju Ekonomskog Potencijala BiH

Mustafa SARIKUŞ
Generalni Direktor Ziraat Banke u BiH

Gospodin Akif je već dao veoma detaljnu analizu opće slike, stoga se ne bih ponavljao, već bih ukratko istakao nekoliko pitanja vezanih za bankarstvo i ukupnu ekonomiju.

Prije svega, želim uputiti zahvalnost Fondaciji za ekonomska istraživanja, Privrednoj komori Federacije Bosne i Hercegovine i Vanjskotrgovinskoj komori Bosne i Hercegovine, koje su nas okupile oko zajedničkih ciljeva.

Danas ovdje ne govorimo samo o ekonomijama dvije zemlje, već o zajedničkoj viziji i zajedničkoj budućnosti. Odnosi između Turske i Bosne i Hercegovine nisu zasnovani isključivo na brojkama, već na historiji, kulturi i međusobnom povjerenju. Turska je uvijek bila snažan partner u razvoju Bosne i Hercegovine, a sve snažnija saradnja u oblastima trgovine, investicija, energetike, turizma i finansija dodatno približava ekonomije dvije zemlje.

Kao Ziraat banka, ponosni smo što predstavljamo jedan od ekonomskih stubova ovog prijateljstva. Lično, za mene je ova nova dužnost izuzetno uzbudljiva i čast mi je biti dio ovog procesa. Danas se ekonomije država ne mogu posmatrati izvan globalnog konteksta. Svjetska ekonomija prolazi kroz kompleksan period obilježen istovremenim političkim i finansijskim rizicima. Rast inflacije u Sjedinjenim Američkim Državama, kolebanja u industrijskim regijama koje direktno utiču na nas, porast troškova energije i slabljenje investicionog apetita šalju vrlo jasne poruke.

Neizvjesnost više nije privremena, već postaje trajno stanje. U takvom okruženju države, institucije, kompanije i banke mogu opstati samo uz fleksibilnost, dobro upravljanje likvidnošću i snažna partnerstva. Kao Ziraat banka, upravo s tim pristupom stavljamo otpornost u središte našeg djelovanja.

Ekonomija Bosne i Hercegovine ostvarila je rast od 1,8% u drugom kvartalu 2025. godine. Iako je to skroman rezultat, on ipak pokazuje da se

proces transformacije nastavlja. Posebno je vidljiva dinamika u sektorima turizma, investicija, poljoprivrede i informacionih tehnologija, koji podržavaju prelazak zemlje ka ekonomiji zasnovanoj na uslugama i znanju.

Inflacija se kreće oko 4%, ali veći rast cijena hrane i usluga stvara pritisak na budžete domaćinstava. Nezaposlenost mladih iznosi oko 13%, ali smatramo da se iza ovih brojki krije značajan potencijal. Uz odgovarajuće politike i snažne finansijske kanale, ova slika se može pretvoriti u priliku za restrukturiranje i rast.

U tom kontekstu, proces evropskih integracija Bosne i Hercegovine predstavlja stratešku prekretnicu. Reformsku agendu koja obuhvata 114 mjera - od zelene i digitalne tranzicije, preko jačanja privatnog sektora i ljudskog kapitala, do vladavine prava - vidimo kao novu mapu puta. Aktiviranjem sredstava u iznosu od 917 miliona eura, koja su dugo bila odgađana, otvara se važan prozor prilika za Bosnu i Hercegovinu, koji treba mudro iskoristiti.

Kao Ziraat banka, i dalje ćemo povećavati finansijsku podršku realnom sektoru i investitorima tokom ovog procesa transformacije.

Ziraat finansijska grupa, sa više od 160 godina tradicije, nije samo banka u Turskoj, već jedan od ključnih aktera razvoja zemlje. Sa aktivom većom od 200 milijardi dolara, Ziraat banka je jedna od najjačih finansijskih institucija u Turskoj i lider u oblastima poljoprivrede, investicija, energetike, vanjske trgovine i digitalnih finansija.

Ovu snagu Ziraat banka je 1997. godine prenijela u Bosnu i Hercegovinu, gdje je započela poslovanje kao prva banka sa stranim kapitalom, čime je jasno pokazana odlučnost Turske da podrži Bosnu i Hercegovinu.

Od osnivanja do danas, Ziraat banka nikada nije iznosila dobit iz Bosne i Hercegovine, već je cjelokupnu dobit reinvestirala u jačanje kapitalne strukture i dalji razvoj domaće ekonomije. Ovo je strategija usmjerena na dugoročni razvoj i održivi rast, a ne na kratkoročnu dobit.

Danas, sa 35 poslovnica, lokalnim kadrom i hiljadama klijenata, u potpunosti smo integrisani u ekonomsko tkivo zemlje. To je za nas više od finansijskog uspjeha - to je konkretan pokazatelj prijateljstva između dvije države.

Sa ukupnom aktivom većom od 1,6 milijardi eura i kreditnim portfoliom od 1,1 milijardu eura, 45% naših kredita usmjereno je ka realnom sektoru radi

podrške proizvodnji i zapošljavanju. Oko 500 miliona eura kredita plasirano je u trgovinu i prerađivačku industriju, a zatim u građevinarstvo, tehničke djelatnosti te informacione i komunikacione sektore.

Ovi podaci pokazuju da aktivno pratimo tranziciju Bosne i Hercegovine ka ekonomiji znanja. Svaka cifra znači nastavak rada jedne fabrike, rast jednog preduzeća i zaposlenje jednog radnika. Sa gotovo 1.000 poslovnih i više od 20.000 individualnih klijenata, nastavljamo pratiti puls bosanskohercegovačke ekonomije.

U skladu s ciljevima zelene tranzicije, pokrenuli smo zelene kredite za vozila i projekte energetske efikasnosti, kao primjer našeg ekološki odgovornog finansiranja. Posebnu pažnju posvećujemo i mladima u Bosni i Hercegovini - kroz naš kreditni kartični program za mlade (Genç) cilj nam je jačanje finansijske pismenosti i svijesti o održivosti.

Naš cilj nije samo finansiranje, već jačanje lokalne ekonomije, stvaranje radnih mjesta i doprinos održivom razvoju. Iako je već istaknuto, važno je naglasiti da udio Bosne i Hercegovine u vanjskoj trgovini Turske iznosi oko 5%, a cilj od milijardu dolara trgovinske razmjene tek je nedavno dostignut.

Kao Ziraat banka, svjesni smo ovog potencijala i prirodni smo partner i podrška svim inicijativama koje doprinose povećanju obima trgovine između dvije zemlje. Naša buduća orijentacija je jasna: zelena tranzicija, digitalno bankarstvo i održivo finansiranje. Vjerujemo da ćemo zajedno s poduzetnicima iz Turske i Bosne i Hercegovine nastaviti rasti.

Ziraat banka je već 29 godina prisutna u Bosni i Hercegovini ne samo kao banka, već kao simbol stabilnosti, povjerenja i prijateljstva. I danas, s istim uvjerenjem, nastavljamo doprinositi razvoju zemlje. Zahvaljujem se svima koji su doprinijeli organizaciji ovog skupa i nadam se da će simpozij otvoriti nove i održive horizonte ekonomske saradnje između dvije zemlje.

Srdačno vas pozdravljam.

Doprinos Poslovnih Udruženja Bosanskohercegovackoj Privredi i Iskustva iz BIH

Abdurrahman UVAK
Predsjednik Udruženja Poslodavaca
Republike Turske u BiH (TUBSIAD)

Poštovani učesnici, cijenjeni gosti,

Sve vas srdačno pozdravljam.

Danas smo se okupili kako bismo razmotrili doprinos poslovnih nevladinih organizacija ekonomiji države te iskustva Bosne i Hercegovine u ovoj oblasti. Ova tema je značajna ne samo s aspekta ekonomskog rasta, već i u pogledu društvene solidarnosti i održivog razvoja.

Danas svjedočimo da se ekonomije ne jačaju isključivo državnim politikama, već zajedničkom mudrošću privatnog sektora i civilnog društva. Poslovne nevladine organizacije - privredne komore, udruženja poslodavaca, industrijska i trgovinska udruženja - ističu se kao strukture koje njeguju preduzetničku kulturu, povećavaju zaposlenost i unapređuju investicioni ambijent.

Ove organizacije ne štite samo interese svojih članova, već imaju aktivnu ulogu i u oblastima obrazovanja, inovacija, izvoza, zapošljavanja i društveno odgovornog rada. Ukratko, poslovne nevladine organizacije predstavljaju savjest ekonomije i pokretačku snagu društva.

Kada pogledamo Bosnu i Hercegovinu, jasno možemo uočiti ključnu ulogu koju su ovakve organizacije imale u poslijeratnom procesu obnove ekonomije. Privredne komore, udruženja preduzetnika i agencije za poticanje investicija u Bosni i Hercegovini napravile su važne korake u povezivanju domaćih preduzeća s globalnim tržištima.

Zahvaljujući jačanju malih i srednjih preduzeća, uspostavljanju fondova

za mlade preduzetnike i poticanju međunarodne saradnje, ekonomija zemlje je u posljednjim godinama ostvarila stabilan trend rasta.

Još jedan važan uspjeh poslovnih organizacija u Bosni i Hercegovini jeste njihova sposobnost da etničke i kulturne različitosti pretvore u ekonomsku saradnju. U tom smislu, Bosna i Hercegovina pokazuje da poslovne nevladine organizacije mogu biti sredstvo ne samo ekonomskog razvoja, već i društvenog mira i zajedništva.

Poštovani učesnici,

Posebno želim naglasiti doprinos turskih privrednika i turskih poslovnih organizacija u ovom procesu. Odnosi između Turske i Bosne i Hercegovine danas su prevazišli historijske i kulturne veze i dostigli nivo ekonomskog bratstva.

Turski investitori su u Bosni i Hercegovini realizovali značajna ulaganja u sektorima građevinarstva, energetike, turizma, prehrambene industrije, tekstila i bankarstva, čime su obezbijedili zaposlenje za hiljade ljudi.

Također, snažne veze uspostavljene između turskih institucija poput DEİK-a, TOBB-a i TİKA-e te privrednih komora i udruženja preduzetnika u Bosni i Hercegovini, kontinuirano jačaju razmjenu znanja i investicionu saradnju.

Na primjer, zahvaljujući preduzetničkim projektima koje podržava TİKA, mnogi mladi Bosanci dobili su priliku da pokrenu vlastiti biznis. Fabrike koje su otvorili turski privrednici nisu samo proizvodni pogoni, već i primjeri dobre prakse u oblasti stručnog obrazovanja, transfera tehnologije i društvene odgovornosti.

Ova saradnja ne doprinosi samo ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine, već dodatno jača međusobno povjerenje, prijateljstvo i solidarnost između dvije zemlje. Danas u mnogim gradovima Bosne i Hercegovine zajednički projekti turskih i bosanskohercegovačkih preduzetnika predstavljaju priče o uspjehu koje nisu samo ekonomske, već i duboko ljudske.